

**SOSYAL DEVLET İLKESİ BAĞLAMINDA; COVID-19 PANDEMİ
SÜRECİNDE VERİLEN SAĞLIK HİZMETLERİNİN MUTLULUK İLE
İLİŞKİSİ**

Mesut SİR

**Yüksek Lisans Tezi
Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Gökmen KANTAR**

2025

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SAĞLIK YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL DEVLET İLKESİ BAĞLAMINDA; COVID-19 PANDEMİ
SÜRECİNDE VERİLEN SAĞLIK HİZMETLERİNİN MUTLULUK İLE
İLİŞKİSİ

Mesut SİR

SAĞLIK YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
DANIŞMAN: DOÇ. DR. GÖKMEN KANTAR

TEKİRDAĞ-2025
Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

09/01/2025

Mesut SİR

ÖZET

Kurum, Enstitü, : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ABD : Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Sosyal Devlet İlkesi Bağlamında; Covid-19 Pandemi Sürecinde
Verilen Sağlık Hizmetlerinin Mutluluk İle İlişkisi
Tez Yazarı : Mesut SİR
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Gökmen KANTAR
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2025
Sayfa Sayısı : 135

Sosyal devlet, kişileri toplumsal tehlikelere karşı koruma altına alarak asgari yaşam güvencesine sahip olmalarını sağlayan ve tüm vatandaşlara eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hizmetleri eşit bir şekilde sunmayı hedefleyen bir sistemdir. Bu kavram, kapitalist sistemin ortaya çıkardığı refahın nasıl paylaşılacağı sorunu çerçevesinde teorik bir önem kazanmıştır. Uygulama sahasına geçişi ise, 20. yüzyılın ikinci yarısında savaşların ve ekonomik krizlerin ardından toplumda yardıma muhtaç kesimlerin artışıyla mümkün olmuştur. Sağlık hizmetleri, toplumun her bireyi tarafından ihtiyaç duyulduğunda erişilebilir ve yeterli kalitede olmalıdır. Bu hizmetlerin, bireylerin gelir düzeyine bakılmaksızın devlet tarafından sağlanması, sosyal devlet anlayışının temel bir ilkesidir. Türkiye bir sosyal hukuk devleti olarak, sosyal devlet ilkesi doğrultusunda sağlık hizmetlerini vatandaşlarına sunma görevini üstlenmiştir. Türkiye’de pandemi sürecinde Covid-19 aşıları olan Almanya’nın BioNTech Pfizer aşısı, Çin’in Sinovac aşısı, Rusya’nın Sputnik V aşısı ve 30 Aralık 2021 tarihinden itibaren kullanılan yerli aşı olan Turkuvac aşısı ve PCR testleri ücretsiz olarak kullanıma sunulmuştur. Yine bu süreçte temaslı takibini, salgını yönetimini ve evde hastaları izlemek üzere, Covid-19 belirtisi gösterenlerin, PCR testi pozitif çıkanların ve koronavirüs teşhisi konularak karantinada olan hastaların takibini yapmak üzere fiyasyon ekipleri kurulmuştur. İçişleri Bakanlığı öncülüğünde Valiliklerin ve kaymakamlıkların koordinasyonunda kurulan Vefa Destek Gruplarıyla dezenfektan, kolonya, maske vb. gibi hijyen malzemelerinin yanı sıra gündelik ihtiyaçlar da karşılanmıştır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından başlatılan “Sosyal Destek Programı” kapsamında; Mali Destek Yardımı, Kısa Çalışma Ödeneği, Nakdi Ücret Desteği, İşsizlik Sigortası Fonu ve İşsizlik Ödeneğiyle yardım programları hayata geçirilmiştir. Türkiye’nin bu süreçte verdiği sağlık hizmetlerinin diğer ülkelere göre sosyal devlet ilkesi bağlamında mutluluk ile ilişkisini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Sağlık Hizmetleri, Mutluluk Düzeyi, Sosyal Devlet.

ABSTRACT

Institution, Institute, : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences,
Department : Department of Health Management
Thesis Title : In The Context of The Social State Principle; The Relationship
of Health Services Provided During the Covid-19 Pandemic
Process with Happiness
Thesis Author : Mesut SİR
Thesis Adviser : Assoc. Prof. Dr. Gokmen KANTAR
Thesis Type of, Year : MS Thesis, 2025
Total Number of Pages : 135

The social state is a system that aims to provide individuals with minimum life security by protecting them against social dangers and to provide basic services such as education, health and housing equally to all citizens. This concept has gained theoretical importance within the framework of the problem of how to share the welfare created by the capitalist system. Its transition to the field of application became possible with the increase in the needy segments of society after wars and economic crises in the second half of the 20th century. Health services should be accessible and of sufficient quality when needed by every individual in society. It is a fundamental principle of the social state concept that these services are provided by the state regardless of the income level of individuals. As a social state governed by the rule of law, Turkey has undertaken the duty of providing health services to its citizens in line with the principle of the social state. During the pandemic process in Turkey, the Covid-19 vaccines Germany's BioNTech Pfizer vaccine, China's Sinovac vaccine, Russia's Sputnik V vaccine and the Turkuvac vaccine, which has been used domestically since December 30, 2021, and PCR tests have been made available free of charge. Again, during this process, contact tracing, outbreak management and monitoring patients at home, contact tracing teams were established to monitor those showing Covid-19 symptoms, those with positive PCR tests and those who were diagnosed with coronavirus and were quarantined. In addition to hygiene materials such as disinfectant, cologne, masks, etc., daily needs were also met with Vefa Support Groups established under the leadership of the Ministry of Interior and the coordination of Governorships and District Governorships. Within the scope of the "Social Support Program" initiated by the Ministry of Family, Labor and Social Services; Financial Support Assistance, Short-Time Work Allowance, Cash Wage Support, Unemployment Insurance Fund and Unemployment Benefit aid programs were implemented. The aim of this study is to examine the relationship between the health services provided by Turkey in this process and happiness in the context of the social state principle compared to other countries.

Keywords: Covid-19, Health Services, Happiness Level, Social State.

ÖNSÖZ

Covid-19 pandemisi, insanlık tarihinde sağlık sistemlerini ve sosyal politikaları derinden etkileyen ve şekillendiren olaylardan biri olmuştur. Türkiye de bu süreçte sosyal devlet ilkesini ön planda tutarak, vatandaşlarının sağlığını korumak ve refahını sağlamak adına kapsamlı sağlık hizmetleri sunmuştur. Bu zorlu dönemde, devletin sunduğu sağlık hizmetleri insanların genel mutluluğu üzerindeki etkilerini incelemenin gerekli olduğu çıkmıştır.

Bu zorlu süreç boyunca bana rehberlik ederek desteklerini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Gökmen KANTAR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Onun bilgi ve tecrübesi, bu tezin oluşumunda büyük rol oynamıştır. Ayrıca, bu çalışma süresince bana sabır, anlayış ve destek gösteren kıymetli eşim Tuğba SİR'e, çocuklarım Muhammed Mustafa SİR, Azra SİR ve Elif Ayla SİR'e sonsuz teşekkürler.

Pandemi dönemi, sağlık hizmetlerinin ne kadar hassas olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu süreçte yaşanan zorluklar ve elde edilen kazanımlar, toplumsal sağlığın ve mutluluğun korunmasında sosyal devlet ilkelerinin ne kadar önemli olduğunu bizlere hatırlatmıştır. Bu tezin, yalnızca akademik bir çalışma olmanın ötesinde, gelecekteki araştırmalara ve sağlık politikalarına yön vermesi temennimdir.

Bu çalışmanın, toplumun mutluluğunu ve refahını artırma yolunda ışık tutması en büyük dileğimdir.

Saygılarımla,

Mesut SİR

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM BEYANI.....	ii
TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: SOSYAL DEVLET VE SOSYAL POLİTİKALAR.....	5
1.1. Sosyal Devlet.....	5
1.1.1. Dünyada Sosyal Devlet	6
1.1.1.1 Sanayi Devrimi Öncesi Sosyal Devlet (1880 Öncesi)	6
1.1.1.2 Sosyal Devletin Ortaya Çıkışı (1880-1945)	10
1.1.1.3 Sosyal Devletin Altın Çağı (1945-1975).....	11
1.1.1.4 Yeni Sağ'ın Doğuşu ve Keynesyen Sosyal Devletinden Neo-Liberal Sosyal Devlet Anlayışına Geçiş (1975 Sonrası)	14
1.2. Sosyal Devletin Temel İlkeleri ve Temel Fonksiyonları	16
1.3. İslam'da Sosyal Devlet.....	21
1.4. Sosyal Devlet ile Sosyalist Devlet Farkı	24
1.5. Sosyal Devletin Araçları	25
1.6. Sosyal Politika.....	26
1.6.1. Sosyal Haklar	27
1.6.2. Gelir ve Servet Eşitsizliğini Azaltmaya Yönelik Araçlar	33

1.6.3. Sosyal Politika Araçları.....	34
1.6.4. Ekonomi Politikası Araçları	36
1.7. Kavramsal Olarak Mutluluk.....	36
1.7.1. Öznel Refah.....	38
1.7.2. Yaşam Doyumu.....	39
1.7.3. Yaşam Memnuniyeti	39
2. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET VE SOSYAL POLİTİKALAR	41
2.1. Türklerde Sosyal Devlet.....	41
2.1.1. Selçuklularda Sosyal Devlet.....	43
2.1.2. Osmanlı Devleti’nde Sosyal Devlet	45
2.1.3. Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyal Devlet.....	53
2.1.3.1 Cumhuriyet Dönemi Sosyal Devlet 1923-1946 Dönemi	53
2.1.3.2 Cumhuriyet Dönemi Sosyal Devlet 1946-1960 Dönemi	58
2.1.3.3 Cumhuriyet Dönemi Sosyal Devlet 1960-1980 Dönemi	59
2.1.3.4 Cumhuriyet Dönemi Sosyal Devlet 1980 Sonrası.....	62
2.2. Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyal Politika.....	64
2.2.1. Cumhuriyet Dönemi Sosyal Politikanın Gelişimi.....	66
2.2.2. 1923-1960 Döneminde Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları	67
2.2.3. 1960-1980 Döneminde Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları	69
2.2.4. 1980'den Günümüze Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları	70
3. BÖLÜM: COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE SOSYAL DEVLET VE	SOSYAL POLİTİKALAR
3.1. Araştırmanın Yöntemi.....	74
3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	76
3.1.2. Sınırlılıklar	77
3.1.3. Bulgular.....	77

3.1.4. Literatür Taraması	84
3.2. Covid-19 Pandemisi ve Kavramsal Çerçeve	87
3.2.1. Covid-19 Pandemisi ve Tarihçesi	90
3.2.2. Covid-19 Pandemisi ve Türkiye’de Gelişim Süreci.....	91
3.3. Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Devlet İlkesi Bağlamında Verilen Hizmetler	92
3.3.1. Eğitim Alanında Verilen Hizmetler ve Sosyal Yardımlar	93
3.3.2. Ekonomi ve Çalışma Hayatı Alanında Verilen Hizmetler ve Sosyal Yardımlar	100
3.3.3. Sağlık Alanında Verilen Hizmetler	101
3.3.4. Covid-19 ile Mücadelede Verilen Psikososyal Destek Hizmetleri	104
3.3.5. Toplumsal Alanında Verilen Hizmetler	105
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA	120

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 3.1.3.1: (%) Genel Olarak Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi (2019-2021)	77
Grafik 3.1.3.2: (%) Cinsiyete Göre Genel Sağlık Durumundan Memnuniyet Düzeyi (2019-2021).....	78
Grafik 3.1.3.3: (%) Sağlık Kuruluşlarının Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi (2019-2021)	80
Grafik 3.1.3.4: (%) Belediye Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi (2019-2021)	81
Grafik 3.1.3.5: (%) Yaş Grubuna Göre Mutluluk Düzeyi (2019-2021).....	82
Grafik 3.1.3.6: (%) Mutluluk Kaynağı (2019 2021)	83

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
FATİH	: Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi
GNH	: Gross National Happiness (Gayri Safi Milli Mutluluk)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
HES	: Hayat Eve Sığar
HSYS	: Halk Sağlığı Yönetim Sistemi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü)
ÖSYS	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi
ÖZDEŞ	: Özel Çocuklar Destek Sistemi
PHEIC	: Uluslararası Önem Arz Eden Halk Sağlığı Acil Durumu
RUHSAD	: Ruh Sağlığı Destek Sistemi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	: World Health Organization
YKS	: Yükseköğretim Kurumları Sınavı
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
TUS	: Tıpta Uzmanlık Eğitimi Giriş Sınavı
ALES	: Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca, toplumları derinden etkileyen birçok salgın ve pandemi yaşanmıştır. Bu tür olaylar, yalnızca sağlık sorunlarıyla birlikte sosyal, ekonomik ve politik yapıları da sarsmıştır. Salgınlar, insanların yaşam biçimlerini, sosyal ilişkilerini ve devletlerin yönetim anlayışlarını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Özellikle pandemiler, toplumların dayanıklılığını test etmiş ve kriz anlarında devletlerin rolünü sorgulatmıştır. En son yaşanan salgın ise Covid-19 pandemisidir. Covid-19, sağlık sorunu olmaktan çıkarak, küresel ölçekte ülkeleri sosyal ve ekonomik yönden çetin bir sürece sokmuştur. Covid-19 pandemi salgını, dünyada genel olarak birçok ülkenin sağlık altyapısını zorlamış, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği ve kalitesi konusunda ciddi sorunlar ortaya çıkarmıştır. Başlangıçta, virüsün yayılma hızı ve etkileri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması, devletlerin ve sağlık örgütlerinin hızlı ve etkili önlemler almasını zorlaştırmıştır. Pandemi nedeniyle pek çok ülkede işyerleri kapanmış, işsizlik oranları ciddi şekilde artmış, sosyal hayat durma noktasına ulaşmış, seyahat yasakları ve sokağa çıkma kısıtlamaları gibi tedbirler uygulanmıştır. Bu durum, bireylerin psikolojik sağlığını da olumsuz etkilemiş, yalnızlık, kaygı ve belirsizlik duygularının artmasına yol açmıştır. Ekonomik durgunluk, birçok sektörde iflaslar ve iş kayıpları ile sonuçlanmış, üretim faaliyetlerinin durması ve çalışma hayatının aksamasıyla birlikte toplumlar daha da yoksullaşmış, bu durum devletlerden daha fazla sosyal destek talep edilmesine yol açmıştır. Türkiye de bu sürecin dışında kalmamış, sosyal refah devleti anlayışının önemini yeniden vurgulama gerekliliği doğmuştur.

Devlet, insan topluluklarının birlikte yaşama ve düzen sağlama ihtiyacından doğmuş bir yapı olarak, tarih boyunca çeşitli değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Sosyal devlet kavramı ise, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak, özellikle de yoksullukla mücadele etmek amacıyla tarihsel bir süreçte gelişmiştir. İlk dönemlerde yardımlar genellikle aile bireyleri, hayırseverler, vakıflar, sivil toplum kuruluşları ve yerel idareler tarafından sağlanmış, devletler bu yardımların organizasyonunda sınırlı bir rol üstlenmiştir. Ancak 19'uncu yüzyılın ortalarında, sanayi devrimiyle birlikte sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin artması, sosyal devlet anlayışının temel taşlarının atılmasına neden olmuştur. Bu dönemde, işçi sınıfının hakları, çalışma şartları ve

sosyal güvenlik gibi meselesi gündeme gelmiş, devletlerin bu alanda daha etkin bir görev alması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır.

Sosyal devlet anlayışı, toplumun en zayıf kesimlerine yönelik bir koruma mekanizması olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek, sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlamak, eğitim fırsatlarını artırmak ve sosyal adaleti tesis etmek amacıyla devletin sorumluluklarını kapsamaktadır. II. Dünya Savaşı'nın ardından, sosyal devlet uygulamaları hızla gelişmiş ve bireylerin kişisel, ekonomik ve sosyal haklarını genişleten politikalar benimsenmiştir. Savaş sonrası dönemde, birçok ülke sosyal refah programları oluşturarak, eğitim, sağlık, konut ve istihdam gibi alanlarda kapsamlı hizmetler sunmaya başlamıştır. Bu süreçte, sosyal devletin temelleri atılmış, sağlık hizmetlerinin evrensel hale getirilmesi, eğitim sisteminin güçlendirilmesi ve sosyal güvenlik ağlarının oluşturulması gibi önemli adımlar atılmıştır. 1970'lere kadar sosyal devletin "altın çağı" olarak adlandırılabilir bir dönem yaşanmıştır. Ancak 1970 Petrol Krizi'nden sonra bu anlayış hem ekonomik krizlere yanıt verememesi hem de küreselleşme etkisiyle ciddi eleştiriler almıştır. 1980'lerle birlikte, neo-liberal politikaların yükselişi ve küreselleşmenin ekonomik yapıyı dönüştürmesiyle birlikte, sosyal devlet anlayışından uzaklaşılarak ekonomik rekabet öncelik kazanmış, sosyal politikalar ve bu politikalar için ayrılan kaynaklar giderek azaltılmıştır. Bu süreçte, sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi ve sosyal yardımların kısıtlanması gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır. Neo-liberal politikalar, sosyal devletin işlevselliğini sorgulamakta ve devletin sosyal hizmetler üzerindeki rolünü azaltmayı hedeflemekteydi. Bu bağlamda, sosyal hizmetlerin piyasa mekanizmalarına bırakılması, sosyal adaletin sağlanmasında ciddi engeller doğurmuştur.

Çin'in Wuhan kentinde 2019 Aralık'ta ortaya çıkarak kısa sürede tüm dünyayı kontrolü alan Covid-19 salgını, tüm dünyada sağlık sistemleri ve sosyal politikalar üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 12 Mart 2020 günü Covid-19'u küresel bir salgın (pandemi) olarak duyurmuştur. Başlangıçta yerel bir sağlık sorunu olarak görülen bu kriz, hızla yayılmış ve uluslararası düzeyde ekonomik, sosyal ve siyasal sistemleri olumsuz etkilemiştir. Pandemi sürecinde devletlerin sosyal refah sağlayıcı rolü yeniden gündeme gelmiş, ancak birçok ülke

hazırlıksız yakalandığından bu krize etkin bir yanıt verememiştir. Plansızlık ve yetersizlikler, sosyal harcamaların artmasına ve birçok alanda sistemlerin zorlanmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin Covid-19 salgını sürecinde sosyal devlet ilkesi çerçevesinde verilen sağlık hizmetlerinin bireylerin mutluluğu üzerindeki etkisi, bu çalışmada incelenmiştir. Bu çalışma üç bölüm olacak şekilde ele alınmıştır. Birinci bölümde sosyal devlet kavramının dünyadaki tarihsel gelişimi açıklanarak sosyal devletin temel ilkeleri, İslam'da sosyal devlet sosyalist devlet modelinden farkı, sosyal politika anlayışının gelişimi ve mutluluk ifadesi kavramsal olarak tanımlanarak teorik bir temel üzerinde incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca, sosyal devletin tarihsel bağlamda nasıl evrildiği ve farklı ideolojilerle nasıl şekillendiği üzerine de durulmuştur. Sosyal devletin, bireylerin yaşam kalitesini artırmadaki rolü ve sosyal adaletin sağlanmasındaki önemi de vurgulanmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye'deki sosyal devlet yaklaşımı ve sosyal politika uygulamalarının tarihsel süreci, dönemsel bir analizle ele alınmıştır. Bu bölümde, Türkiye'nin sosyal devlet anlayışının gelişimi, Cumhuriyet dönemi uygulamaları ve günümüzdeki sosyal politikaların durumu incelenmiştir. Ayrıca, pandemi sürecinde Türkiye'nin uyguladığı sağlık politikaları ve sosyal yardımların etkinliği değerlendirilmiştir. Türkiye'de Covid-19 sürecinde sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği ve kalitesi açısından ele alınmıştır. Bu süreçte, sağlık çalışanlarının yükü, sağlık sisteminin dayanıklılığı ve devletin sağlık alanındaki müdahale biçimleri detaylandırılmıştır. Üçüncü bölüm, Covid-19 pandemisinin tarihçesi, Türkiye'deki etkileri ve bu süreçte sunulan sağlık hizmetleriyle birlikte eğitim, ekonomi, psikososyal ve toplumsal alanda verilen hizmetlerin incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde, sağlık hizmetlerinin pandemi sürecindeki rolü ve bireyler üzerindeki etkisi detaylandırılmıştır. Bu bölümde ayrıca, sosyal devlet ilkesi bağlamında verilen sağlık hizmetlerinin bireylerin mutluluğu ile olan ilişkisi incelenmiştir. Psikolojik destek hizmetleri, sosyal yardımlar ve eğitim alanındaki dönüşümler, toplumun genel refahı üzerindeki etkileriyle birlikte ele alınmıştır.

Çalışmamız, sosyal devletin tarihsel gelişimini, Covid-19 pandemisinin etkilerini ve Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin bireysel mutluluk üzerindeki yansımalarını irdeleyerek kapsamlı bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Bu

bağlamda, sosyal devletin ehemmiyeti ve mecburiyeti olduğu anlaşılmıştır. Salgınların toplum üzerindeki etkileri, devletlerin sorumluluklarını ve sosyal politikaların evrimini anlamak, gelecekte benzer durumlarla başa çıkabilmek adına ciddi bir öneme sahiptir. Böylelikle bu çalışma, sosyal devlet anlayışının güçlendirilmesi ve pandemik durumlarda daha etkili bir sosyal politika oluşturulması için öneriler sunmayı hedeflemektedir.

1. BÖLÜM: SOSYAL DEVLET VE SOSYAL POLİTİKALAR

1.1. Sosyal Devlet

Archbishop (Başpiskopos) Temple, 1941 yılında ilk defa kullanılan sosyal devlet kavramı, toplumun refahını artırmak ve ekonomik başarısızlıkları gidermek amacıyla müdahaleci ve düzenleyici politikalar izler. Ayrıca, gelir dağılımını yeniden düzenleyerek adaletli bir ekonomik yapı oluşturmayı amaçlar. Bu, devletin vatandaşlarının yaşam kalitesini yükseltmek ve ekonomik eşitsizlikleri minimuma düşürmek için birçok sosyal ve ekonomik önlemler aldığı anlamına gelir. (Aktan, 1995, s. 73-74).

Sosyal devlet, sosyal adaleti ve sosyal barışı gerçekleştirmek amacıyla toplumun temel hak ve özgürlüklerini sınırlayan hukuki, mali, kültürel ve sağlıkla ilgili engelleri ortadan kaldırarak, bireylerin haklarının ve varlıklarının korunması maksadıyla sosyal ve ekonomik yaşama aktif katılmayı gerekli ve meşru gören devlet anlayışıdır. Bu anlayışla, sosyal devlet, vatandaşlarının sosyal durumları ve refahlarıyla ilgilenir, insan onuruna uygun asgari bir yaşam düzeyi sunmak adına gereken sosyal yardım önlemlerini alır ve bu tedbirleri geliştirir. Ayrıca, ulusal gelirin bireyler arasında adil ve dengeli bir şekilde dağılımını sağlamak amacıyla çeşitli önlemler alır. Sosyal devletin temel unsuru, bireylere sosyal hakların tanınması ve bu hakların hayata geçirilmesidir. (Kantar, 2019, s. 3).

Sosyal devlet, bir yönetim tarzı olmaktan çok, hükümetlerin toplumda sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamaya yönelik bir anlayıştır. (Gezgin, 2017, s. 75). Toplum, birçok farklı bireyden oluşmasına rağmen, sosyal devlet anlayışı her bireyi eşit şekilde kapsayarak toplumun yararına düşen tüm yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt eder. Bu sayede, vatandaşlar yaşamları boyunca devletin sunduğu ve sunmakla yükümlü olduğu tüm hizmetlerden yararlanma hakkına sahip olurlar. (Gezgin, 2017, s. 60- 65).

Vatandaşlarının ekonomik ve sosyal refahının muhafaza ederek özendirilmesinde ana rol oynayarak özgürlüklerin sağlanması yönünden pozitif bir yönetim yaklaşımı olan sosyal devlet, bu bölümde dünyadaki ve İslam'daki yönleri ele alınacaktır.

1.1.1. Dünyada Sosyal Devlet

Sosyal devleti ve ortaya çıkış sürecini dört döneme ayırarak incelemek mümkündür:

1.1.1.1 Sanayi Devrimi Öncesi Sosyal Devlet (1880 Öncesi)

Sosyal bir varlık olan insanın bir arada yaşama arzusu, devletin ortaya çıkışının temelini oluşturmuştur. Devlet, bugünkü haline gelene kadar birçok değişim ve evrim sürecinden geçmiştir. Tarih boyunca, sosyal koruma gereksinimi her devirde var olmuş ve bu ihtiyaç çeşitli şekillerde karşılanmaya çalışılmıştır. İlk çağlardaki toplumlarda modern anlamda sosyal devlet uygulamaları olmasa da bazı benzer sosyal güvence ve yardım yöntemleri bulunmaktaydı. Bu dönemlerdeki bazı örnekler şunlardır:

Mezopotamya’da Hammurabi Kanunları, sosyal adaleti sağlamak ve yoksul ile zengin arasındaki farkı dengelemek amacıyla oluşturulmuştu. Bu kanunlar, borç affı ve kölelerin haklarını düzenlemeyi içeriyordu. (Köroğlu, 2019, s. 66-67).

Eski Mısır’da kral yardımlar bazen aynı olarak, bazen de giysi gibi gerekli malzemeler haline getirilerek halka dağıtılmak üzere toplanmıştır. Ayrıca, devlet yöneticilerinden olan ruhani sınıf tarafından zengin dindarlara, dul ve yetimlerin bakımının üstlenilmesini sağlandığı uygulama hayata geçirilmiştir. (Belenli, 2012, s. 25). Ayrıca, Eski Mısır’da Hz. Yusuf yedi yıllık bereket döneminde çok büyük tahıl rezervi oluşturmuş ve yedi yıllık kıtlık döneminde de dağıtmıştır. (Şenocak, 2009, s. 417).

Eski çağlarda Yunanlılarda, yoksul kimselerin sosyal güvenliği yasal güvence altına alınan yardımlarla, aile ve komşular tarafından sağlanmıştır. Devlet yardımlarının dışında zorunlu olmadığı halde işverenler tarafından hasta esirlere yardım yapılmıştır. Aynı zamanda esnaf ve sanatkarların yardım kuruluşları olan çok sayıda loncaları, defin ve hastalar için yardım dernekleri bulunmaktadır. (Şenocak, 2009, s. 417).

Eski Roma’da sosyal yardım tedbirleri Eski Yunanistan ile benzerlik taşımaktadır. Roma’da hem savaşlar hem de mülkiyeti az sayıda kişide olan büyük

çiftliklerin ortaya çıkması, halkın büyük bir kesiminde yoksulluğa neden olmuştur. Bu nedenle devlet yoksullukla mücadele kapsamında özgür işçilere aynı yardım yapmıştır. Ayrıca, yaklaşık üç yüzyıl boyunca üyelerin katkılarıyla yardımlaşma esasına dayanan ve en eski yardımlaşma örneği olan *collegialarla* üyelerin maddi katkılarıyla hastalık ve kaza durumunda üyelerine sağlık yardımı yaparak, gelir kayıplarını karşılamak amacıyla (*collegia tenuiorum*) ve cenaze giderlerini ve hayatta kalanlara düzenli bir gelir sağlamak amacıyla (*collegia funeraticia*) gibi sandıklar kurulmuştur. (Şenocak, 2009, s. 417). Roma İmparatorluğu'nda II. yüzyılda hüküm süren iyi imparatorlar, benimsedikleri refah politikasıyla devlet merkezli sosyal yardım uygulamalarına başlamıştır. *Alimentum* adı verilen bu uygulama ile ihtiyacı bulunan ailelerin kız ve erkek çocuklarının gereksinimlerinin karşılanması sağlanmıştır. Kasaba ve köylerdeki yoksul çocuklara her ay yiyecek ve giyecek alabilmeleri için yeterli miktarda para verilmiştir. Bunun yanı sıra halka düzenli olarak gıda desteği sağlanmıştır. Tahıl yardımlarının yanı sıra bazen şarap, buğday, yağ ve nakdi yardımlar da yapılmıştır. Roma dışındaki bölgelerde ise mısır ve diğer yardımlar, belediyeler tarafından sınırlı bir şekilde dağıtılmıştır. (Doğan ve Özman, 2023).

Orta Çağ Avrupa'sında, manastır ve kilise gibi dini kurumlar, yoksul kimselere, hastalara, terkedilmiş yetimlere, çocuklara ve dullara halkın yaptığı bağışlardan oluşturulan kaynaklarla destek oluyorlardı. Bu yardımlar, çoğunlukla manastır ve kiliselerin bünyesindeki hastanelerde, fakirlere ücretsiz sağlık hizmeti ve bakım sunulması ile onlara yiyecek, para ve giyecek sağlanması biçiminde yapılıyordu (Şenocak, 2009, s. 417). Orta Çağ'da, toplumun sosyal koruma ihtiyacı kilise gibi dini kurumlar tarafından karşılanırken, Rönesans'la birlikte toplumsal yapıda ve anlayışta önemli değişimler yaşanmıştır. 16'ncı yüzyılda birey hakları ve insan onuruna verilen önem artmış, bu da sosyal refahın temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır. 17. ve 18'inci yüzyıllarda, tarım ve ticaretin gelişmesiyle burjuva sınıfının ekonomik gücü artmış ve sosyal yapının dönüşmesine neden olmuştur. Bu süreçte:

- Soyluların sosyal gücü azalırken burjuva sınıfı, siyasal iktidarda daha fazla söz sahibi olma talebinde bulunmuştur.
- Eşitlik, özgürlük ve özel mülkiyet gibi temel hakları koruma altına alan bir devlet anlayışı gelişmiştir.

- Kapitalizmin güçlenmesi, feodalizmin gerilemesi ve ulus-devlet kavramının ortaya çıkışı, sosyal devlet anlayışının temellerini atmıştır.

Bu dönemde yayımlanan 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, bireylerin doğuştan haklara sahip olduğunu vurgulamış ve hukuk devleti anlayışını güçlendirmiştir. Ancak, sadece hukuk devleti olmak toplumsal eşitsizlikleri gidermede yetersiz kalmıştır. Bu durum, sosyal devlet anlayışının ortaya çıkışını hızlandırmıştır (Bulut, 2001, s. 323-324).

Sosyal devlet, yoksulluk yasalarıyla başlayan ve zamanla kapsamı genişleyen sosyal refah önlemleriyle şekillenmiştir. Başlangıçta işçi sınıfına yönelik sosyal koruma önlemleriyle sınırlı olan uygulamalar, sanayileşme süreciyle birlikte toplumun geneline yayılmıştır. Gelirin yeniden dağıtımı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma ve bireysel refah hizmetleri gibi alanlarda yapılan düzenlemeler gibi geniş kapsamlı alanlarda hizmet sunulmaya başlanmıştır. Sosyal devletin tam anlamıyla şekillenmesi, sanayileşme, demokratikleşme, sınıf mücadeleleri ve insan haklarının evrenselleşmesi gibi 20'nci yüzyıla özgü gelişmelerle mümkün olmuştur (Koray, 2003, s. 67).

Orta Çağ'da, özel mülkiyet anlayışı benimsenmiş, ancak zenginliğin insanlar arasında eşitsizlik yaratabileceği düşüncesi de vurgulanmıştır. Bu eşitsizliği gidermek için bireylerin, sahip oldukları serveti sosyal hizmetlere yönlendirmesi gerektiği fikri ortaya atılmıştır. Bu anlayış, sosyal adaletin sağlanmasında bireysel sorumluluğu önemseyen bir yaklaşımı temsil eder. Orta Çağ'da ticaret yoluyla zenginleşmenin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek için adil fiyat yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu yaklaşım üreticinin ve tüketicinin ekonomik çıkarlar nedeniyle birbirini sömürmesini engellemeyi hedeflemiştir. Antik Çağ'da bedensel çalışma genellikle aşağılayıcı bir eylem olarak görülmüş, entelektüel uğraşlar daha değerli kabul edilmiştir. Orta Çağ'da bu anlayış değişmiş, çalışma onurlu ve kutsal bir eylem olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın karşılığı, bireyin kutsal bir hakkı olarak değerlendirilmiştir. Orta Çağ'daki toplumsal yapının önemli bir unsuru olan adil ücret yaklaşımı her bireyin emeğinin karşılığını alması gerektiği düşüncesine dayanmıştır. Düzenli ve dengeli bir toplumda, bireylerin geçimlerini sağlayabilmeleri ve gelecek için birikim yapabilmeleri gerektiği fikrini savunmuştur (Talas, 1991, s. 94-95). Ücretlerin belirli bir seviyede tutulmasını sağlayarak toplumsal dengeyi

desteklemiştir. Piyasadaki dengeyi koruma gereksinimi, Orta Çağ'da devlet müdahalesinin önemli bir olgu olarak meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu dönemde devletin, üretici ve tüketici arasındaki ilişkilerde adaleti sağlamayı amaçladığı, ücretlerin düzenli ve belirli bir seviyede tutulduğu görülmüştür

Orta Çağ'da, devlet olgusunun sosyal devlet kavramına yakınlaştığını söylemek mümkündür. Bu dönem, sosyal adaleti sağlamak ve toplumsal refahı yükseltmeye yönelik çabalar, sosyal devlet anlayışının temel prensiplerine benzeyen uygulamaları içermekteydi. Ancak, refah devletinin modern anlamda ortaya çıkışı genellikle İngiltere'de 1601 yılında Kraliçe Elizabeth'in yürürlüğe koyduğu "Yoksulluk Yasası" (The Poor Law Act) ile ilişkilendirilir. Bu yasa asker dışında olmak üzere toplumdaki belirli gruplara destek sağlamayı amaçlayan ilk düzenleme olarak kabul edilir. Daha önce, 1388 gibi yıllarda çıkarılan yoksulluk yasaları da vardı; ancak bunların temel amacı, özellikle veba salgını sonrası oluşan işgücü kıtlığına çözüm bulmaktı. 1601 Yoksullara Yardım Yasası, yaşlı ve hasta yoksullara doğrudan yardım etmeyi hedefleyerek sosyal refah anlayışının bir örneği olmuştur. Bu düzenleme, hükümetin yoksulluğun yaygınlaşmasından sorumlu olduğu ve bireylerin ekonomik refahını sağlamada kamunun önemli bir rol oynadığı görüşünü pekiştirmiştir (Şahin, 1999, s. 5). Bu yasa, modern sosyal devletin temellerini atan bir adım olarak değerlendirilir. 1601 Yoksullara Yardım Yasası, 1576 tarihli yasa üzerine inşa edilmiş ve belirli ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yasada:

- Her bölgenin, "Güçsüz yoksullar" (yaşlılar ve hastalar), düşkünler evinde (*almshouse*) barındırmak suretiyle kendi yoksul bireylerinden sorumlu olma ilkesini benimsemiştir. Her yerel idare, kendi bölgesindeki yoksulların ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü.
- Yoksul insanlara farklı muamele yapılması gerektiği anlayışı yer almıştır. Bu bağlamda: "Sağlıklı ve güçlü yoksullar", ıslah evlerinde iş verilmek üzere çalıştırılmıştır.

Bu sistemde esas ilke, çalışamayacak durumda olan yoksullara destek sağlanması ve çalışabilecek durumda olanların ise istihdam edilmesidir. (Aktan, Kıvrak, s.3; aktaran Tuz, 2010, s. 38). 1601 Yoksullara Yardım Yasası, 200 yılı geçkin

bir süre boyunca, aynı şekilde geçerli kalarak sosyal refahın gelişiminde önemli bir yer almıştır. Ancak, sanayileşmenin etkisiyle İngiltere'de ekonomik koşullar zorlaşmış ve yasanın uygulanabilirliği tartışmalı hale gelmiştir. Bunun sonucunda, 1834 yılında yeni bir "Yoksulluk Yasası" yürürlüğe girmiştir (Özdemir, 2004, s. 142). Bu yeni yasa yoksulları büyük ölçüde ıslah evlerinin ağır ve zorlayıcı koşullarını kabul etmeye zorlamış, Onur kırıcı ve adaletsiz bir yapıya bürünmüştür. Diğer yoksullar ise zorlu ve olumsuz yaşam koşullarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Sosyal haklar ve işçi hakları alanındaki ilerlemeler ise 1824 yılında İngiltere'nin işçilere örgütlenme hakkı tanınmasıyla başlamıştır. Bu hak, bireysel ve toplumsal refahın iyileştirilmesine yönelik daha geniş adımları teşvik etmiştir. Robert Owen gibi sosyal reformcular, 1801 yılından itibaren çocukları koruma amacıyla sosyal yasaların oluşturulmasına yönelik çalışmalara öncülük etmiştir. 1840'lardan itibaren Fransa, sosyal refah uygulamalarında İngiltere'yi izlemeye başlamış ve benzer reformlar gerçekleştirmiştir (Talas, 1999, s. 119).

1.1.1.2 Sosyal Devletin Ortaya Çıkışı (1880-1945)

Refah devleti, bir yüzyılı aşkın geçmişe sahip olup II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha aktif bir hale gelmiştir. Ancak kökleri, 1870'li yıllarla birlikte gelişmeye başlamış, özellikle Almanya'da Bismarck'ın 1880'lerde başlattığı sosyal güvenlik reformlarıyla şekillenmiştir. 1891'de Danimarka benzer bir sistemle sosyal politikalarına katkı sağlamış, Yeni Zelanda ise 1898'de primsiz emeklilik maaşı uygulamasını başlatarak bu alanda öncü adımlar atmıştır. İsveç'te, 20'nci yüzyıl başlarında devlet desteğiyle hastalık ve meslek kazası sigortası yasalaşmış, 1913 yılında ise genel ve zorunlu yaşlılık maaşları sistemine geçilmiştir. İngiltere'de 1908'de başlayan sosyal güvence uygulamaları, Beveridge Raporu'nun rehberliğinde 1946-1948 yılları arasında genişletilmiş, bu da İngiltere ve öbür refah devletlerinde yeni sosyal güvenlik sistemlerinin geliştirilmesine ortam hazırlamıştır. (Dilnot, s.2-3).

Amerika Birleşik Devletleri'nde ise refah devleti olgusu, 20'nci yüzyılın ilk zamanlarına kadar yerel yönetimlerin sınırlı sosyal yardım uygulamaları ile sınırlı kalmıştır. Yardımlar genellikle hayırseverlik temeline dayalıydı ve bu, yardım alan kişiler için aşağılayıcı olarak görülüyordu. Ancak 1930'lu yıllardaki Büyük Bunalım,

sosyal refah programlarının gelişimini hızlandırmıştır. Bu dönemde serbest piyasa ekonomisinin çöküşü, işsizliğin artması ve diğer ülkelere yayılan ekonomik sıkıntılar, sosyal yardım politikalarının yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. 1933'te Başkan Roosevelt, New Deal diye bilinen birçok reformu hayata geçirmiş; bu reformlar, üretim fazlası, fiyat düşüşleri ve işsizlik sorunlarına çözüm getirmeyi amaçlamıştır. ABD'de Roosevelt dönemi öncesinde sosyal politikalar oldukça sınırlıydı ve işçi-işveren ilişkileri bireysel sözleşmelere dayanıyordu. Ancak 1935 yılında çıkarılan yasalarla sendikal haklar ve sosyal güvenlik uygulamaları devreye alınmış, bu yasa ABD'de refah devletinin temelini oluşturduğu kabul edilmiştir. Benzer reformlar İsveç, Danimarka, Yeni Zelanda ve Kanada'da da gerçekleştirilmiştir. İki dünya savaşı arasındaki yıllar, "Konsolidasyon Dönemi" olarak adlandırılmıştır. Bu dönem, 1945 sonrasındaki büyüme yıllarına hazırlık niteliğinde, refah devletinin daha müdahaleci bir yapıya kavuşmasını sağlayan uygulamaların şekillendiği bir zaman dilimi olmuştur. Savaş sonrası dönemde, hükümetler ekonomiyi yönetme ve tam istihdamı sağlama konusunda daha etkin bir yaklaşım benimsemiş, sosyal politikaların uygulanmasıyla sınıfsal çatışmaların azaltılması ve krizlerin önlenmesi hedeflenmiştir (Aktan, Kıvrak, s.3; aktaran Tuz, 2010, s. 40).

Birleşik Krallık'ta bu dönemde devlet, sermaye ve işçi sınıfının çıkarlarını bir araya getirerek uzlaştırmaya dayalı bir yönetim sistemi kurmuştur. Devlet, özellikle işçi sınıfının baskıları sonucunda çalışma şartlarını iyileştirmek, fiyatları ve gelirleri kontrol altına almak, yüksek gelirleri vergilendirmek ve işsizlere iş sağlamak için adımlar atmak mecbur kalmıştır. Sosyal yardım devleti anlayışının bu dönemde yaygınlaştığı görülmektedir. Ancak bu model, genellikle sorunların belirtilerini hafifletmeye yönelik olmuş, sorunların önlenmesine veya kökten çözümüne odaklanmamıştır (Göze, 1995a, s. 127). Sonuç olarak, bu yıllarda devletin sosyal ve ekonomik müdahaleleri kapsamlı bir planlamadan yoksundu. Bu nedenle, alınan önlemler beklenen sonuçları vermediğinde, yeni politikalarla sorunlara çözüm aranmaya devam edilmiştir.

1.1.1.3 Sosyal Devletin Altın Çağı (1945-1975)

Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı zamanında meydana gelen sosyal sorunlar, savaş sonrasında daha da bariz hale gelmiş ve politikacılar tarafından ciddi

bir konu olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte liberalizme duyulan güvensizlik artmış, sosyal dayanışma, vatandaşlık hakları ve güvenli yaşam gibi kavramlar, refah devletinin gelişimine katkı sağlamıştır. Savaşlar ve ekonomik krizler, sosyal tabakalarda meydana gelen zararları ortadan kaldırmak amacıyla devlet eliyle sosyal refah politikalarının oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, devlet ve diğer toplumsal aktörler arasında sağlanan uzlaşma, refah devletinin inşasında kritik bir rol üstlenmiştir. Toplumun karşılaştığı zorlukların sonlandırılması ve daha güzel bir yaşam standardı sağlanması amacıyla gerçekleştirilen uzlaşma, farklı sınıflar ve partiler arasında bir anlaşma olarak nitelendirilebilir. (şaylan, 1994, s. 60).

Sınıflar arası uzlaşma, emeğin geleneksel ekonominin sosyalizasyonu talebinden ve sınıf mücadelesi ideolojisinin uygulamalarının sonlanması anlamına gelir. Sermaye açısından ise, tam istihdam garantisinin verilmesi ve stratejik sektörlerin kamu mülkiyetine alınması kabul edilmelidir ve aynı zamanda refah devleti desteklenmelidir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için emek ve sermayenin ortak hedefler belirlemesi gereklidir. Bu tür bir anlaşma, ekonominin devlet tarafından genel düzeyde yönetilmesini zorunlu kılar. Devlet, sendikalar ve iş sahipleri arasındaki münasebeti düzenleyerek finansal büyümeye yönelik gerekli ortamı oluşturur ve refah devletini yönetir. Partiler arası uzlaşma ise, siyasi süreçte anayasal kurallara, sağ ve sol partilerdeki u noktaların marjinalleşmesine, siyasi uzlaşma ve pazarlık tarzlarına, önceki yasaların çoğunlukla kabulüne ve organize sermaye, organize işgücü ve Keynesyen ekonomiye dair menfaat ve fikirlerin harekete geçirilmesine dayalı genel bir mutabakatı ifade eder (Aktan ve Kıvrak, s.14; aktaran Tuz, 2010, s. 42).

Keynesyen politikalara geçişle birlikte, bazı risklerin toplum tarafından paylaşılması fikri gç kazanmış ve ekonomik ile sosyal alanların birbirine bağlı olduğu kabul edilmiştir. Devletin sosyal rolü tartışılmak yerine, bu rollerin nasıl uygulanacağı daha fazla belirgin hale gelmiştir. Yaşanan krizler ve savaş dönemleri hem iş gücü hem de sermaye sınıflarının birbirlerine daha yakın hale gelmesine sebep olmuş, bununla birlikte devletin daha güçlü bir rol oynamasını sağlamıştır. Bu değişim hem siyasetin hem de ekonominin yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Uygulanan politikalar ülkeler arasında farklılık olsa da her birinde benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sosyal politika icraatları, sadece yoksul kesimler veya işçi sınıfı için olmayıp, toplumun

tamamı için geçerli hale gelmiştir; eşitlik, özgürlük ve güvenlik gereksinimleri herkes için geçerlidir; kalkınma ve refah sağlamak için ekonomi olduğu kadar siyaset de önemli olmuştur (Koray, 2003, s. 67-68). Bu dönem, liberal ve sosyalist görüşlerin sentezini oluşturma yolundaki ilk adım olarak ele alınabilir. Toplumu oluşturan gruplar arasındaki gerginliklerin giderilmesi ve dengeyi tesis etmek amacıyla sosyal reformların gerekliliği meydana gelmiştir. Bu ihtiyaçlar, iş yaşamına aktif müdahalede bulunabilecek bir sosyal devletin doğmasına yol açmıştır. Devlet, bu dönemde sosyal refah ile ekonomik kalkınmayı sağlama görevini üstlenmiş ve ülkenin üretim kaynaklarını en etkin şekilde değerlendirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, refah devleti yöntemleri aracılığıyla hibrit ekonomi ve tam istihdam stratejileri takip edilmiştir. Birçok Batı Avrupa ülkesinde ise önemli sosyal reformlar gerçekleştirilmiş ve sosyal harcamaların oranı artırılmıştır. İngiltere’de savaş döneminde halkın karşılaştığı yoksulluk ve sistemdeki sorunlara çözüm üretmek amacıyla oluşturulan “Sosyal Güvenlik Komisyonu”nun başkanı Sir William Beveridge’in hazırladığı raporda; kirli yaşam koşulları, hastalık, cehalet, işsizlik ve yoksulluğun mücadele edilmesi gereken beş temel problem olduğu belirtilmiştir. Raporda, halihazırdaki sosyal düzenin iyileştirilmesi, tüm önlemler eşit olmalı ve herkesi kapsamalı olduğu vurgulanmıştır. Hem çalışanlar hem de çalışmayanlar dahil edilerek herkesin aynı primi ödeyip aynı haklardan yararlanması gerektiği ifade edilmiştir. Devlet, bireylere asgari yaşam standartları sağlamalı ve kişiler özel sigorta ile daha fazla fayda elde etmelidir. Ailelerin üzerindeki yükü azaltacak bir çocuk yardımı sistemi ve tüm yurttaşları kapsayan bir yapı kurulmalı, ayrıca büyük istihdam seviyelerine ulaşılmalıdır. (Sözer, 1997, s. 52-53). Bu rapora göre, İngiltere sosyal refah alanında kayda değer adımlar atmış ve 1945 sonrasında bu önlemler devletin temel hedeflerinden biri olmuştur. Fransa’da sosyal güvenlik konusunda benzer ilerlemeler gözlemlenirken, ABD’de bu gelişmeler sosyal güvenlik sistemine entegre edilmemiştir. 1946’da Tam İstihdam Yasası ile Keynesyen politikalar kabul edilerek devlete tam istihdamı yerine getirme görevi verilmiştir. 1950’li yıllarda ABD’de sigorta mahiyeti genişletilmiş ve bütün işçilerle bağımlıları kapsayacak hale getirilmiştir. Sosyal refah devletinin ve evrimi hakkında pek çok çeşitli fikir ortaya konmuştur. Tanör’e göre sosyal devlet, serbest piyasa ekonomisi ve siyasi sistemin belirli düzenlemelerle desteklenmesinden başka bir anlama gelmez. (Tanör, 1978, s. 87; aktaran, Çelik, 2010, s. 306). Başbuğ da

Tanör'ün düşüncesine katılarak, sosyal devletin özgürlükçü devletin dönüşmüş bir formu olduğunu ifade eder. Sosyal devletin kapitalizmin daha insan odaklı bir türevi ya da sisteme karşıt akımları sisteme dahil etmek amacıyla alınan düşüncelerle şekillenen bir yapı olduğunu açıklar ve liberalizme yönelik eleştirilerin sosyal devlete mal edildiğini vurgular (Başbuğ, 1999, s. 264).

Devlet, endüstri toplumunun bir yansıması olarak, güçlü sermaye birikimi, mekanize üretim ve toplu çözümlerin karşılandığı bir ekonomik analiz, sınıf bilincine sahip bireylerden oluşan bir katılım temsil etmektedir (Doğan, 2000, s. 19-20). Devletin sosyal alandaki müdahalesi, ekonomik ve sosyal açıdan zayıf bireyleri koruma amacını taşır. Bu tür müdahalelere sosyal politika denir. Bu tür müdahaleleri yapan devlet, toplumsal veya himayeci bir nitelik taşır. İngiliz ve Amerikan siyasal sözlüklerinde refah devleti kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır (Tanör, 1978, s. 87; aktaran, Çelik, 2010, s. 306).

1.1.1.4 Yeni Sağ'ın Doğuşu ve Keynesyen Sosyal Devletinden Neo-Liberal Sosyal Devlet Anlayışına Geçiş (1975 Sonrası)

Küreselleşmenin sosyal politikaya etkisi ve refah devletleri üzerindeki dönüşüm, oldukça geniş bir değişim sürecine işaret etmektedir. Bu dönemi ve etkilerini şu şekilde değerlendirebiliriz: Küreselleşme, refah devletinin sosyal yaklaşımını kökten değiştiren bir süreç olarak kendini göstermektedir. Devletlerin sosyal politikaları, küreselleşme süreci öncesinde de belirli ölçülerde sınırlandırılmış ve kontrol altında tutulmuştu. Ancak, küreselleşme ile birlikte devletlerin rollerinde ve işlevlerinde sosyal ve ekonomik kapasitelerinin daraldığı düşüncesi daha belirgin hale gelmiştir. 1929 Dünya Bunalımı sonrası dönemde, devletler ekonomik ve sosyal yaşamda müdahale edici bir rol üstlenmiş; özellikle Bretton Woods sistemi, bu rolün kurumsallaşmasında etkili olmuştur. Ancak, Bretton Woods sisteminin çöküşü, 1970'lerde patlak veren petrol krizleri ve Altın Çağ'ın bitmesiyle birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışla tetiklenen ekonomik bunalımlar, Avrupa ve Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) ülkelerinde ekonomik büyümenin yavaşlamasına, enflasyonun yükselmesine, yapısal işsizlik sorunlarına ve bütçe açıklarına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde, devletin ekonomik ve sosyal

yaşama daha sınırlı bir şekilde müdahil olması gerektiği anlayışı baskın hale gelmiştir. Bunun sonucunda, Keynesyen politikaların yerini neo-liberal politikalar almış, bu politikalar “Yeni Sağ” felsefesiyle anılmıştır. Neo-liberalizm, piyasa odaklı çözümleri ön plana çıkararak, klasik liberalizmin çağdaş bir yorumunu sunmuştur (Burden, 1998, s. 19). Küreselleşmenin etkisiyle refah devletindeki dönüşüm hakkında farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir:

1. İstisnai Ekonomik Büyüme Görüşü:

II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik büyümenin yaşandığı istisnai bir dönem olduğu, bu dönemin refah devletinin genişlemesini sağladığı ileri sürülmektedir. Ancak, uluslararası ekonomi politikalarının değişimiyle birlikte ekonomik büyümeyi sürdürebilmek ve rekabet edebilmek için devlet müdahalesinin azalması gerektiği savunulmaktadır.

2. Büyüme Sınırı Görüşü:

Bu yaklaşıma göre, Keynesyen dönemde refah devletleri büyüme sınırına ulaşmış ve daha fazla genişleme imkânı kalmayan bir noktaya ulaşmıştır. Bu nedenle refah devletleri küçülme eğilimindedir.

3. Uluslararasılaşma ve Sermaye Birikimi Görüşü:

Sınırsız sermaye birikimi ve küreselleşmenin, ulusal refah devletlerini zayıflattığı savunulmaktadır Keynesyen yaklaşımların yeni ekonomik düzenle uyum sağlayamaması da bu süreci hızlandırmıştır.

4. Önemsizleşme Görüşü:

Refah devleti politikalarının başlangıçta işgücü ve sermaye için önemli olduğu, ancak yeni dönemde her iki taraf için de bu politikaların önemini kaybettiği öne sürülmektedir.

5. Araçsallaşma Görüşü:

Refah devleti, refah hizmetlerini uygulamak için bir vasıta olarak kabul edilmiş, küreselleşme süreciyle birlikte bu hizmetlerin artık gerekli olmadığı savunulmuştur.

6. Uyum Görüşü:

Refah devletlerinin zayıflamadığı, yalnızca yeni ekonomi politikalarına adapte olma sürecinde olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, artan meşruluk krizlerine, ekonomik krizlere ve öteden beri olan tartışmalara rağmen, refah devletinin görev ve fonksiyonlarında büyük bir daralma yaşanmamıştır. Devletin birçok alandaki katkısı ve bu faaliyetlerin finansmanı hala sürdürülebilmektedir (Greve, 1998, s. 9-10).

Sonuç olarak küreselleşme süreci, refah devleti anlayışını derinlemesine etkilemiş ve sosyal politikada köklü dönüşümlere neden olmuştur. Neo-liberal politikaların yükselişi ve Keynesyen politikaların gerilemesi, refah devletinin yapı taşlarını yeniden şekillendirmiştir. Bununla birlikte, refah devletlerinin tamamen ortadan kalktığına dair görüşler tartışmalıdır; zira bazı yaklaşımlar, bu devletlerin yeni koşullara uyum sağladığını ve işlevlerini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, küreselleşmenin sosyal refah ve ekonomik denge üzerindeki uzun vadeli etkilerinin hala tartışma konusu olduğunu göstermektedir.

1.2. Sosyal Devletin Temel İlkeleri ve Temel Fonksiyonları

Sosyal devletin ilkeleri, kişilerin doğuştan itibaren sahip olduğu hakları hem başkalarına hem de devlete karşı korumasıdır. Sosyal devletin temel ilkeleri kısaca ele alınacaktır.

Eşitlik İlkesi

İşçi hareketi, 19'uncu yüzyıldan itibaren sadece işçilerin değil, tüm toplumun hukukî ve siyasi alanda eşit haklara sahip olabilmesi için çaba göstermiştir. Bu çabalar neticesinde en önemli kazanımlar arasında; eşit fırsatlar, toplumsal kaynakların adil bir biçimde paylaşılması, fırsat eşitliği ve iş ile ihtiyaçlara dayalı adalet yer almaktadır. Sosyal devletin eşitlik yaklaşımı, liberal devletin yaklaşımından farklı olarak, kişinin doğuştan eşit olduğu varsayımına dayanmaz. Sosyal devlet, toplumsal sınıflar içinde sosyal ve ekonomik dengeyi sağlayarak egemenliğin sadece belirli bir kesimde değil, bütün halkta olmasını amaçlar. Bu şekilde sosyalist bir düzenin kurulmasını önler ve toplumda çıkabilecek sınıf çatışmaları, devletin arabulucu ve denge sağlayıcı rolüyle engellenir. Ancak sosyal devletlerin bu düzenleyici fonksiyonu, sınıflı toplumda var olan temel çelişkileri ortadan kaldırdığı veya sosyal bütünleşmeyi sağladığı anlamına

gelmemektedir (Tanör, 1978, s. 91). Bu, kişilerin hem maddi hem de manevi gelişimleri için gerekli olan temel koşulları sağlamayı hedeflemektedir. (Sabuncu, 2012, s. 153).

Sosyal devletin asıl amacı, bireyler arasında fırsat eşitliği sağlayarak yasaların öngördüğü eşitliği toplumsal hayatta somut hale getirmektir. Bu hedefe ulaşabilmek için sosyal devlet, sosyal, ekonomik, mali ve tıbbi eşitsizlikleri engellemeye yönelik politikalar geliştirir, özellikle zayıf gruplara destek sağlar (Göze, 1995b, s. 117). Feminist teorisyenler ise sosyal devletin sadece bu geleneksel rolleri değil, cinsiyet eşitliğini teşvik edici politikalar da benimsemesi gerektiğini savunurlar. Kadınların ev içi sorumluluklarının, iş gücüne katılımlarını engelleyerek toplumsal eşitsizlikleri artırdığını belirten feminist görüşe göre, sosyal devletin kadınların ekonomik bağımsızlıklarını desteklemesi gerekmektedir (Dedeoğlu, 2009, s. 45).

Hak ve Özgürlük İlkesi

Sosyal devlet anlayışı, kişilerin asıl haklarıyla birlikte sosyal ve ekonomik haklarının da güvence altına alınmasını sağlar ve devlete bu hakları temin etme sorumluluğu verir. (Gözler, 2019, s. 192). Başka bir ifade ile, sosyal devlet, “doğal hak ve özgürlüklerin” yanı sıra sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükleri de tanımıştır. Bu sistemde bireylere sadece klasik özgürlükler sağlanmaz; aynı zamanda toplumun her kesiminin insanca yaşayabilmesi için gerekli olan ihtiyaçların karşılanması da devletin görevi olarak kabul edilir. Sosyal devlet ilkesinde, minimum geçim şartlarından, maddi imkanlardan, barınma, sağlık ve eğitim gibi haklardan yoksun olan kişilerin gerçek anlamda özgür olamayacağı düşüncesi benimsenmiştir. Sosyal devlet perspektifinden temel hak ve özgürlükler ele alındığında, ekonomik ve sosyal hakların içeriği, kapsamı ve hukuki özelliklerinin, hak ve özgürlükler üzerinde olumlu bir etki yarattığı ifade edilebilir. (Gümüş, 2010, s. 127).

Sanayi Devrimi'nin yarattığı toplumsal dönüşümle birlikte gündeme gelen ekonomik ve sosyal haklar (Gören, 2000, s. 37), özellikle I. Dünya Savaşı sonra anayasal düzenlemelere dahil edilmeye başlanmıştır (Algan, 2007, s. 482-483). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sosyal haklarla ilgili hükümlerin yer alması, bu hakların anayasal metinlerde yer bulmasıyla birlikte insan onurunun ve özgürlüğünün

zaferi olarak kabul edilmiştir (Göze, 2007, s. 415). Ekonomik ve sosyal engelleri kaldırarak bireylerin özgürlüğe ulaşmasını amaçlar. Türkiye’de bu anlayış, 1982 Anayasası’nın 5’inci maddesinde kişinin refah ile huzur ve mutluluğunu gerçekleştirme hedefiyle ifade edilmiştir (T.C. 1982 Anayasası, 5. madde).

Özel Mülkiyet İlkesi

Sosyal devlet anlayışı, özel mülkiyet kavramını hem liberal hem de sosyalist yaklaşımlardan farklı bir perspektifte ele alır. 1789 Fransız Devrimi sonrası şekillenen liberal devlet anlayışı, mülkiyet hakkını doğal bir hak olarak tanımlarken, sosyal devlet anlayışı bu hakkı ekonomik ve sosyal haklar çerçevesinde değerlendirir (Vergin, 2008, s. 91). Sosyal devletin temel hedeflerinden biri, liberal ekonomik düzenin ortaya çıkardığı eşitsizlikleri azaltmak ve sosyal adaleti sağlamaktır. Bu bağlamda, sosyal devlet anlayışını benimseyen ülkelerde, özel mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğü tanınır; ancak bu haklar kamu yararı doğrultusunda sınırlandırılabilir (Özbudun, 2003, s. 99).

Göze’ye göre, “sosyal devlette mülkiyet hakkının insan tarafından sömürülmesini engellemek için, hakkın sahibinin ya da mahiyetinin değiştirilmesi gerekir. Üretim araçlarının mülkiyeti bir baskı ya da sömürü aracı olarak kullanılıyorsa, onu bireyin elinden alarak devlete yani tüm ulusu temsil edecek kuruluşa devretmek gerekir. Ancak bu yol çok da etkili olmayabilir; zira devlet mekanizmasını yürüten sahipler de hakkı kötüye kullanabilirler.” (Göze, 1976, s. 147).

Özel mülkiyet hakkının sosyal bir içerikle yeniden tanımlanması, bu hakkı toplumsal sorumlulukla birleştirir ve bireylerin mülkiyetlerini toplumun sosyal ve ekonomik gereksinimlerine yaraşır şekilde kullanmalarını sağlar. Kamu yararına aykırı kullanım durumunda kamulaştırma gibi yöntemlerle bu hak sınırlandırılabilir (Günday, 2011, s. 209).

Türkiye’de 1961 Anayasası’nda mülkiyet hakkı, "Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler" başlığı altında ele alınmışken, 1982 Anayasası’nda "Kişinin Hakları ve Ödevleri" bölümüne taşınmıştır. 1982 Anayasası’nın 46’ncı maddesi, kamu yararını gözeterek mülkiyet hakkının sınırlandırılabilirliğini ifade etmektedir. Sonuç olarak, sosyal devlet anlayışında mülkiyet hakkı bireysel bir özgürlük olarak tanınmakla

birlikte, toplumsal dengeyi korumak ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla kamu yararına uygun şekilde düzenlenir ve gerektiğinde sınırlandırılabilir.

Sosyal Demokrasi İlkesi

Demokrasi, tüm bireylerin eşit siyasal katılım haklarına ve özgürlüklere sahip olmasını ifade eder. Her vatandaş, eşit derecede saygıyı hak eder. Demokrasinin başlıca şartı olan asıl hak ve özgürlüklerin hayata geçirilebilmesi ve siyasal hakların etkin bir şekilde kullanılabilmesi, vatandaşların ekonomik ve sosyal yaşam koşullarının benzer olmasını gerektirir. Bu bağlamda, sosyal devlet, özgürlük ve demokrasinin hayata geçirilmesine destek sağlar. Bu nedenle, demokratik bir devletin sosyal devlete ihtiyaç duyduğu söylenebilir (Petring, 2012, s. 9-10).

Sosyal hakların yaygınlaşması, işçi sınıfının demokrasi çerçevesinde siyasal haklarını güçlendirmesiyle gerçekleşmiştir. Siyasal demokrasi içinde işçi sınıfının toplumu dönüştürebilecek gücü kazanması, toplumsal reformları gerçekleştirmesini sağlamış ve bu reformlardan yalnızca işçi sınıfıyla birlikte tüm toplum faydalanmıştır. Sosyalist devletlerde, çoğunlukçu ve tek parti yönetimine dayalı bir sistem hâkimken, sosyal devletlerde siyasal demokrasi ve çok sesliliğe dayanan bir yapı mevcuttur. Sosyalist devlette “halk için, halka rağmen” anlayışı hâkimken, sosyal devlette ise “halk için, halkla birlikte” anlayışı egemendir. Sonuç olarak sosyal devlet, sosyal hakların genişlemesiyle toplumsal eşitsizlikleri azaltır ve bireylerin siyasal katılımını güçlendirir. Ayrıca çoğulculuğu benimseyerek tek parti egemenliğine karşı durur ve toplumsal uzlaşmayı sağlar. (Talas, 2011, s. 287-289). Bu sebeple, sosyal devlet demokrasinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Sosyal devletin demokrasiyi güçlendirmesinin yanı sıra, demokrasi de sosyal devletin varlığını destekler. Sadece büyük kitlelere siyasal karar alma süreçlerine katılma imkânı sunan bir siyasal işleyiş, eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikaların güvencesi olabilir (Sabuncu, 2012, s. 156).

Neticede sosyal devlet ve demokrasi, birbirini tamamlayan yapılar olarak toplumsal refah ve adaleti hedefler.

Hukuk Devleti İlkesi

Demokratik bir hukuk devleti, vatandaşların özgürlüklerini ve onurlu bir yaşam sürmelerini hedefler. Ancak toplumsal eşitsizlikler nedeniyle bu özgürlükler tam olarak uygulanamayabilir; bu durumda sosyal devlet devreye girer. Sosyal devlet, yalnızca kişisel ve ekonomik özgürlükleri korumanın ötesinde, aynı zamanda toplumsal dengesizlikleri gidermek için mali ve maddi tedbir alır, böylece hukuk devletinin adalet ilkesini somutlaştırır (Petring, 2012, s. 8-12).

Sosyal devletin amacı, bireysel özgürlükleri korumak ve hukuk devletinin eksik bıraktığı alanları doldurmaktır. Hukuk devleti ve sosyal devlet, insan haysiyetini koruma hedefinde birleşir. Eşitlik, özgürlük, adalet kavramlarının sosyal bir boyut kazanması ve maddi refahın artması, hukuk devletinin gücünü artırmış ve "hukuk devleti" anlayışını "sosyal hukuk devleti" anlayışına dönüştürmüştür (Gören, 2020, s. 154-155). Sosyal devlet, bireyleri sadece hukuki değil, maddi ve manevi yönleriyle de ele alır, dezavantajlı kesimlere yardım eder ve onların insanca yaşamalarını sağlar (Bulut, 2001, s. 334-335). Sonuç olarak, hukuk devleti ve sosyal devlet ilkelerinin uyum içinde uygulanması, bireylerin haklarını ve toplumun sürdürülebilir refahını güvence altına alır.

Sosyal devletin esasen üç temel işlevi vardır. Bunlar; müdahale etme, düzenleme ve geliri yeniden dağıtma olarak sıralanabilir. (Durdu, 2009, s. 43). Müdahalecilik, piyasa başarısızlıkları söz konusu olduğunda sosyal devletlerin piyasaya müdahale ederek eşitsizlikleri düzeltici önlemler almasını gerektirir. Çünkü sosyal devletin varlığı, piyasa ekonomisinin ekonomik etkinlik sağlayamadığı varsayımına dayanır. Başka bir deyişle, devlet, toplumsal tehlikelere karşı çalışanları sosyal sigorta sistemi aracılığıyla güvence altına alırken; iş gücü dışında kalan veya çalışamayacak durumda olan bireyleri de sosyal yardım programları ile güvenlik şemsiyesi altına alarak, onlara korunma sağlama ve asgari yaşam düzeyini temin etme sorumluluğunu üstlenmiştir. (Sallan Gül, 2006, s. 147). Bu tedbirler, devletin hem ekonomik hem de sosyal politika araçlarıyla gerçekleştirilebilir. Düzenleyici bir rol üstlenerek, işçi sınıfının insan onuruna uygun bir yaşam standardına ulaşması sağlanacaktır. Yani, devletin asgari ücreti belirlemesi, sosyal güvenlik sistemini oluşturması ve sosyal yardımları düzenleyip uygulaması gerekmektedir. (Durdu, 2009, s. 43)

Sosyal devletin ana özelliği, çalışmayan kesimi korumak amacıyla kamu gücünün kullanılarak istihdam oluşturulmasıdır. Bu sayede, vatandaşlara yaşamlarını sürdürebilecekleri en az bir gelir kaynağı temin edilecektir. Devletin işveren rolünün yanı sıra, diğer önemli işlevleri de sosyal riskleri azaltarak bireysel ve toplumsal güvenliği artırmak ve tüm sınıflardan vatandaşlara standart hizmet sunmaktır. (Gough, 2018, s. 895- 897). Gelirin yeniden dağıtımı, vergilendirme veya diğer yöntemlerle, dağıtım ve paylaşımda eşitsizliği azaltıcı tedbirlerin alınmasını sağlar. Aktif çalışanlardan emekli veya işsiz olanlara, erkeklerden kadınlara ya da genel olarak daha zengin bireylerden yoksullara doğru bir yeniden dağıtım yapılır. Böylece toplumda sosyal bir denge sağlanmış olur. (Özdemir, 2007, s. 33-34).

1.3. İslam’da Sosyal Devlet

Hiz. Muhammed'den itibaren İslâm'ın ilk ve sonraki dönemlerinden itibaren süregelen sosyal devlet ve sosyal hizmet uygulamalarına bakıldığında İslam’da sosyal adaletin ve eşitliğin temel esas olduğu görülmektedir. Çünkü İslamiyet, dayanışma ve yardımlaşmaya büyük bir değeri atfetmiştir. Servet ve mülkiyetin, toplumun en dezavantajlı kesimlerine ulaştırılmasını sağlayan en önemli ibadet olan zekât, bunun en belirgin örneğidir. Ayrıca Ramazan ayının sonuna kadar vermesi gereken sadaka olan fitre ve yılda bir defa bile olsa et yiyemeyen veya ihtiyacı olan kimselere yiyecek yardımı yapmak suretiyle kurban ibadet olarak farz kılınmıştır. İslam’da yardımlaşma ve dayanışma devamlı olarak teşvik edilmiştir. Toplum refahının sağlanması için devlete sorumluluk yüklemektedir. Bu da sosyal devletin İslam’da temel amaç olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kişinin temel gereksinimleri sağlamak ve yaşam kalitesini artırmak, devletin temel görevlerindendir. (Tabakoğlu, 2008).

Hiz. Ömer döneminde hayvan sahiplerini damızlık, besi, et ve süt üretimi amacıyla tutulan hayvanların zekâtından muaf tutmuştur. Halife Ömer, İslam’ın temel ilkelerini gözeterek, aynı zamanda sosyal şartları ve toplum yararını dikkate alarak ekonomiyi düzenlemeye çalışmıştır. Bu kapsamda kurduğu devlet hazinesi ve divan sistemiyle kadınlara, hastalara, çocuklara ve gazilere düzenli maaş vermiştir. O, toplumda sadece olması gerekeni değil, mevcut durumu (realiteyi) de göz önünde bulundurmuş; otuz kişi üzerinde yaptığı denemelerle günlük yiyecek ihtiyaçlarının asgari düzeyini belirlemiş ve bu verilere göre uygun yiyecekleri belirlemiştir. Böylece,

asgari geçim endeksi olarak adlandırabileceğimiz ölçütleri belirlemeye çalışmıştır. (Erten, 2001, s. 182).

Hiz. Ömer, ihya edilmemiş ve dolayısıyla kimsenin özel mülkiyetine girmemiş olan rebeze adındaki araziye mer'a olarak kamuya bırakmıştır. Hiz. Ömer, bu araziye mera olarak beytülmale ait hayvanlara tahsis ettiğinde, mülk edinme hakkı açısından kamuya açık olan kullanılmayan bir araziye kamu mülkiyetine almış ve dolayısıyla kamu lehine mülk edinme hakkına bir sınırlama getirmiş olmaktadır. Hiz. Peygamber, zekâtın zenginlerden alınarak yoksullara verilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir. Zekât, mali olarak İslam'ın temel ilkelerinden biri olarak kabul gören bir ibadettir. Zekât bu fonksiyonla hem yoksullukla mücadele hem de toplumda adil bir gelir dağılımının sağlanmasında etkin bir konumda olacağı muhakkaktır. Zekât dağıtımında müslim gayr-ı müslim ayrımı yapılmamıştır. Gayr-ı müslimlere zekât vermekle bazıları için kötülük ve zararlarından korunma amaçlanmıştır. Bu da Hiz. Ömer'in zekâtın sosyo-ekonomik fonksiyonu olan yoksullukla mücadelesine ne denli bir önem atfettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Hiz. Ömer, bazı kimselerin kendilerine verilmiş büyük ve geniş arazilerin yalnızca bir kısmını işletebildiklerini fark edince, kullanılmayan kısımları onlardan geri alarak diğer ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. Burada Hiz. Ömer'in, iktisadi açıdan sosyal refahın sağlanması amacıyla kamu yararına ne kadar önem verdiği görülmektedir. Hilafetinin ilk yıllarında Hiz. Ömer, yalnızca süt dönemini bitirmiş çocuklar için ailelerine yardım ediyorken, daha sonra bu yardımları yeni doğan bütün çocuklar için de genişletmiştir. Ayrıca Hiz. Ömer, kimsesiz ve yaşlı insanlara da sahip çıkarak onların geçimini sağlayacak derecede beytûlmaldan maaş bağlamış ve bu konuda Müslüman ya da gayrimüslim ayrımı yapmamıştır. Bu şekilde, sıkıntıya düşen bireylerin toplumda itibar kaybı yaşamaması sağlanmıştır. Hiz. Ömer, zor durumda olanların devletten yardım isteme hakları olduğunu ve devletin insanlara yardım etmekle yükümlü olduğunu vurgulamıştır. (Tanrıverdi, 2003, s. 674-677).

Hiz. Peygamber'in başlattığı ve Hiz. Ömer'in kurumsallaştırdığı sosyal hizmet faaliyetleri, Emevîler'in ilk döneminde bazı aksaklıklar göstermişse de Ömer b. Abdülazîz zamanında yeniden sistematik hale getirilmiştir. Bu dönemde, bakım, koruma ve yardıma ihtiyaç duyan çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelliler gibi

dezavantajlı gruplar devlet tarafından korunmuş ve ihtiyaçları karşılanmıştır. Bu çerçevede, engelli, yetim, dul ve yaşlı bireyler ile aileleri belirlenerek, onlara ayni ya da nakdi yardımlar yapılmıştır. Ayrıca zımmîler, köleler, hükümlüler, borçlular, yolcular ve yolda kalmış kişilere de çeşitli konularda destek sağlanmıştır. Her çocuk için, ailesinin durumu ne olursa olsun, beytûlmâldan mali yardım yapılmıştır. Onun döneminde, ailelere her ay düzenli olarak çocuk yardımı yapılmıştır. Engellilere yönelik önemli sosyal hizmet projeleri uygulamaya konulmuştur. Müzmin veya kronik hastalığı olan engelliler de bu hizmetlerden faydalanmışlardır. Kronik hastaların tedavi edilmesi, sosyal yaşama uyumları ve hayatlarının kolaylaştırılması, sunulan hizmetlerin temelini oluşturmuştur. Ömer b. Abdülazîz, öncelikle engellilere mali yardım sağlamış ve onların her türlü ihtiyaçlarında onlara yardımcı olacak görevliler atamıştır. Özellikle cüzam hastalığına karşı önleyici ve tedavi edici uygulamalar, o dönemin şartlarının çok ötesindeydi. Diğer dezavantajlı gruplarla birlikte, yaşlılar ve aile bireylerini de tespit ettirerek, onlara ayni veya nakdi yardımlarda bulunmuştur. Nitekim, bir yaşlı zımmîye beytûlmâldan maaş bağlanması bu konuda önemli bir örnek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Humuslu yaşlı bir gayrimüslimin haksız yere arazisinin elinden alındığını Ömer b. Abdülazîz'e iletmesi üzerine, hemen toprak kendisine geri iade edilmiştir. (Çelik, 2019, s. 625-630).

İslam'da toplumun menfaatlerine yönelik toplumsal barışı ve dayanışmayı sağlamak üzere ayet ve hadislerin rehberliğinde hayır ve sadaka işlerini düzenli ve sürekli hale getirmek üzere vakıflar kurulmuştur. Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'ın sadaka-i cariyeye hadîs-i şerifinde öldükten sonra amellerin sona ereceği fakat faydalı ilim, salih evlat ve sadaka-i cariyeye sahiplerinin sevap kazanmaya devam ettiği müjdelanmaktadır. Bu müjdeyle sürekli sadaka olan sadaka-i cariyeye vakıflar aracılığıyla hayata geçirilmiştir. İslam tarihinin ilk dönemlerinden beri sayısız vakıflar kurulmuştur. İlk örneklerinin Asr-ı Saadet ve Hulefa-i Raşidin olarak bilinen ilk dört halife dönemiyle birlikte Emeviler, Abbasiler, Memlükler, Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde yaygın hale gelmiştir. Osmanlı döneminde yeni uygulama alanlarıyla birlikte geliştirilerek 1826'da Evkaf Nezareti olarak yönetim ve denetimi merkezi yapıya kavuşturulmuştur. Cami, mescit, medrese, darüşşifa gibi sağlık ve eğitim kurumları; kütüphane, köprü, su tesisleri gibi altyapı tesisleri; han, hamam,

çarşı, imalathane ve mesken gibi sosyal, ticari ve sınai faaliyetler gibi dini, kültürel, altyapı, bayındırlık, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık hizmetler ile ilave kaynağa ihtiyaç olmadan toplumun gelişimine katkı sağlamıştır. (Özcan, 2022).

1.4. Sosyal Devlet ile Sosyalist Devlet Farkı

Sosyal devlet ile sosyalist devlet kavramları benzer toplumsal refah hedeflerine sahip gibi görünse de temelde farklı anlayışlara dayanmaktadır. Sosyalist devlet, üretim araçlarının özel mülkiyetini tamamen ortadan kaldırarak, ekonominin yönetimini merkezi planlamaya dayandırır. Bu modelde devlet, tüm üretim ve ticaret faaliyetlerini kontrol eder ve serbest piyasa mekanizması ile rekabet tamamen dışlanır. Diğer taraftan, sosyal devlet, özel mülkiyet haklarını ve özel girişim özgürlüğünü tanıırken, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanabilmesi için devletin belirli alanlarda aktif rol almasını gerektirir. Ekonomik sistem genellikle serbest piyasa ekonomisine dayanır, ancak devlet sosyal hizmetler, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi konularda müdahale ederek toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya çalışır. Sosyal devlet, ekonomik özgürlüğü korurken, aynı zamanda toplumsal refahı ve adaleti sağlamak için düzenlemeler yapar. (Özbudun, 2003, s. 99) Sosyalist devletlerde ekonomi, merkezi planlamaya dayalı iken, sosyal devletlerde ise serbest rekabet ve piyasa ekonomisinin kuralları geçerlidir (Özbudun, 2003, s. 147). Sosyalist sistem, devletin tüm ekonomik faaliyetlerini denetler ve yönlendirir, üretim ve çıktı süreçlerini planlar. Sosyal devletlerde ise piyasa ekonomi özgürce işler, ancak devlet, toplumsal dengeyi sağlamak adına sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi konularda müdahalelerde bulunur. Türkiye, 1961 ve 1982 Anayasasında sosyalist bir yaklaşım yerine sosyal devlet ilkesini benimsemiştir. Bu kapsamda, 1961 Anayasası'nın 36'ncı maddesinde mülkiyet ve miras hakları, 1982 Anayasası'nın 35'inci maddesinde de korunmaya devam etmiştir. Çalışma, sözleşme yapma ve özel girişim özgürlükleri ise 1961 Anayasası'nın 40. ve 1982 Anayasası'nın 48'inci maddelerinde ifade edilmiştir. Ayrıca, bu hak ve özgürlüklerin kullanımına ilişkin sınırlandırmalar da aynı maddeler kapsamında ele alınmıştır. Buna göre, mülkiyet hakkının kullanımı, toplumun çıkarlarına ters düşmez. (T.C. 1982 Anayasası, 35. Madde).

1.5. Sosyal Devletin Araçları

Sosyal devlet anlayışı, kişilere insan onuruna uygun bir yaşam standardı sağlamak amacıyla bir dizi hedef belirler. Bu hedefler, toplumda sosyal denge ve barışı temin etmek amacıyla ekonomik ve sosyal politikaları bir araya getirir.

Bu hedefler arasında şunlar yer alır:

- **İnsanca yaşam standartları sağlama:** Kamusal düzenlemeler yaparak bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak (Göze, 1995b, s. 117).
- **Fırsat eşitliğini temin etme:** Her bireyin eşit şartlarda fırsatlara erişimini güvence altına almak.
- **Temel sosyal hizmetlerin sağlanması:** Sağlık, eğitim ve diğer temel hizmetlerin sunulması için gerekli önlemleri almak (Özdemir, 2007, s. 21-22).
- **İşsizlikle mücadele:** Tam istihdamı sağlamak ve işsizliği minimize edecek politikalar uygulamak.
- **Ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleme:** Üretim ve gelir seviyelerini artırarak toplumun refahını yükseltmek.
- **Gelir dağılımında adalet sağlama:** Gelir eşitsizliklerini azaltarak toplumdaki farklı kesimler arasında denge kurmak.

Sosyal devlet anlayışı, sosyal eşitlik ve sosyal adaleti sağlama amacıyla yoksulluğun önlenmesini, her bireye temel sağlık ve eğitim hizmetlerinin sunulmasını da hedefler. Bunun yanı sıra, çalışan kesimden, özellikle işçilerden çıkabilecek isyancı hareketleri önlemek ve bu kesimleri kontrol altında tutmak da korumacı politikaların amaçları arasında yer alır (Sallan Gül, 2006, s. 145). Bu şekilde sosyal devlet, bireylerin refahını artırmayı ve toplumsal huzuru sağlamayı hedefleyen kapsayıcı bir model sunar. Sosyal devletler, kullandıkları araçlarla toplumda sınıflar üstü bir rol üstlenerek, bireyler arasında gelir ve refah dengesini sağlamayı amaçlar. Vatandaşın sağlanan gelirlerin refah dağılımına aktarılmasıyla, toplumsal krizler piyasa koşulları bozulmadan çözülür ve böylece sosyal yarar elde edilmiş olur. Sosyal devletler, hedeflerine ulaşmak için asıl olarak ekonomi politikası ve sosyal politikadan yararlanır.

1.6. Sosyal Politika

Devletin, toplumun refahını artırma ve sosyal korumayı sağlama amacıyla hayata geçirilmesine yönelik tüm uygulamalara sosyal politika adı verilmektedir. Sosyal politika, refahın sağlanması ve dağıtımıyla ilgili alınan önlemler ve yapılan müdahalelerin toplamıdır. Genel olarak sosyal politika, eğitim, istihdam, sosyal güvenlik, sağlık, konut ve sosyal hizmetler gibi alanlardaki düzenlemeleri içerir. Bunun yanı sıra, engelliler, çevre, çocuklar, gençler, ulaşım, yaşlılar, suçla mücadele, kadınlar ve diğer dezavantajlı gruplara yönelik hizmetler ile sanat ve kültür alanındaki politika ve uygulamalar da sosyal politikanın kapsamına girmektedir. (Özdemir, 2017, s. 27).

Sosyal devletin hayata geçirilmesinde, sosyal politikaların uygulanması temel bir gerekliliktir. Cahit Talas'a göre, ekonomik olarak sınırlandırılmış ve güçsüz bireylerin korunması amacıyla devletin aldığı önlemler ile sağladığı çeşitli haklar ve özgürlükler şeklinde tanımlanır (Talas, 1992, s. 4). Bu tanım, sosyal politikaların bireylerin ekonomik ve sosyal yaşamda daha adil bir yer edinmesini sağlama amacını ortaya koyar.

Talas'a göre, sosyal politikalar, tarih boyunca insanların korunmasını hedeflemiş, toplumların sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşadığı değişimler neticesinde günümüzdeki kapsamına ve anlamına ulaşmıştır. Bu çerçevede, sosyal politika bir disiplin olarak ekonomik yapıların bazı sosyal gruplar üzerinde yarattığı sosyal adaletsizlikleri ve olumsuz etkileri ortadan kaldırmayı amaçlar. Aynı zamanda toplumun temel sorunlarına çözüm üretmek için stratejiler geliştirir. Modern toplumlarda sosyal grupların farklılaşan ihtiyaçları, devletin sosyal hakları anayasal güvencesi altına almasını ve bu hakları çeşitli sosyal politika araçlarıyla desteklemesini zorunlu kılmıştır. Sosyal sigortalar, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar gibi araçlarla devlet, bireylerin refahını korumayı hedefler. Bu koruyucu ve önleyici politikalar, sosyal adaleti sağlamada ve toplumun daha dengeli bir yapıya ulaşmasında büyük bir rol üstlenir. (Talas, 1992, s. 5)

Sosyal devletlerin koruyucu işlevi, esasen ailenin, kadınların ve çocukların, iş gücünün yanı sıra bireylerin maddi varlıklarının korunmasına odaklanmaktadır.

(Azrak, 2011, s. 213) Sosyal politikalar, devletin zayıf durumdaki bireyleri korumak amacıyla aldığı önlemler bütünüdür. Yoksulluk, işsizlik ve eşitsizlikle mücadele etmek için geliştirilen sosyal hizmetler, sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar, en önemli sosyal politika araçları arasında yer almaktadır. Sosyal nitelik taşıyan devletin bu politikaları, halkın gerçek refahını sağlamanın yanı sıra, sefaleti önlemeyi amaçlar. İşini kaybeden veya çalışamayacak durumda olan bir birey, yoksul bir anne ya da vatani için uzvunu kaybeden bir gazi, sosyal yardımlar sayesinde zenginleşmez; aksine, geçimini sağlamak için dilenmek zorunda kalmaz. (Azrak, 2011, s. 217).

1.6.1. Sosyal Haklar

Herkesin insan onuruna layık bir yaşam sürdürebilmesini sağlamak amacıyla sosyal devletler, sağlık, eğitim, barınma ve istihdam gibi konularda toplumsal dengeyi gözetmekle yükümlüdür. Bu hakların anayasal güvence altına alınması, sosyal devletin temel görevlerinden biridir. Sosyal devlet anlayışına göre, bu hizmetlerin finansmanı kamu kaynaklarından sağlanır ve ekonomik kaynakların yeterliliği ölçüsünde, özel mülkiyet sınırları dahilinde etkin bir şekilde kullanılır.

Dünyada sosyal hak olarak tanınan ve Türkiye'de sosyal devlet anlayışının benimsenmesinden sonra anayasal güvence altına alınan çeşitli haklar bulunmaktadır. Bu haklar arasında şunlar yer alır:

- **Sendika hakkı**, toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt ile çalışanların haklarını korumasını sağlayan temel haklardır.
- **Adil ücret**, çalışma koşulları bireylerin insana onuruna yaraşır bir yaşam sürmesini destekler.
- **Konut hakkı**, bireylerin barınma ihtiyacını güvence altına alır.
- **Çevre hakkı**, sağlıklı bir çevrede yaşam hakkını garanti eder.
- **Sağlık hakkı**, herkesin sağlık hizmetlerine erişimini sağlar.
- **Ailenin korunması ve çocuk hakları**, aile birliğini güçlendirir ve çocukların haklarını korur.
- **Kadın hakları**, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eder.

- **Eğitim ve öğrenim hakkı**, bireylerin kendilerini geliştirebileceği bir temel sağlar.
- **Çalışma ve sözleşme özgürlüğü**, bireylerin istihdam alanında özgür seçim yapmalarını güvence altına alır.
- **Dinlenme hakkı**, çalışanların sosyal ve fiziksel iyilik halini destekler.
- **Sosyal güvenlik hakkı**, bireylerin yaşam boyu karşılaşılabileceği risklere karşı korunmasını sağlar.

Bu haklar, sosyal devletin bireylere sunduğu güvence ve desteklerin bir yansımasıdır ve toplumsal adaletin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynar:

Sağlık Hakkı

Türkiye’de sağlık hakkı, 1982 Anayasası’nın 56’ncı maddesiyle güvenceye alınmış ve çevre hakkıyla birlikte ele alınmıştır. Bu madde, devlete sağlık hizmetlerinin sunulmasında daha fazla sorumluluk üstlenmesi ve denetim hakkı verirken, sağlık sigortalarının anayasal temele oturtulmasıyla bu hakkın uygulanabilirliği güçlendirilmiştir (T.C. Anayasası, 1982, Madde 56). Devletin sağlık hakkını sağlamadaki görevleri, bireylerin sağlık hizmetlerinden eşit şartlarla faydalanmasını sağlamak, sağlık hizmetlerinin yeterliliğini denetlemek ve hizmet eksikliklerini gidermek gibi temel sorumlulukları kapsar. Ancak sağlık hizmetlerinin maliyeti tamamen devletin üzerine yüklenmez; bu maliyet, sigorta sistemleri gibi mekanizmalarla paylaşılır ve böylece sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği ve erişilebilirliği sağlanır (Erdoğan, 2015, s. 287-288).

Eğitim Hakkı

Türkiye’de eğitim ve öğrenim hakkı, 1982 Anayasası’nın 42’nci maddesiyle koruma altına alınmıştır. Madde, eğitim hakkını negatif ve pozitif yükümlülüklerle ele alır. Negatif yükümlülük, devletin kimseyi eğitimden mahrum bırakmama sorumluluğunu içerirken, pozitif yükümlülükler ilköğretimin ücretsiz ve zorunlu olmasını, burs ve yardımlar gibi destekleyici tedbirleri kapsar (T.C. Anayasası, 1982, Madde 42). İlköğretim ve ortaöğretim ücretsiz ve zorunlu olmasına karşın yükseköğretim için aynı düzeyde bir zorunluluk getirilmemiştir. Ancak, devlet bu

alanlarda kurumlar kurma ve erişilebilirliği sağlama sorumluluğuna sahiptir (Erdoğan, 2015, s. 276). Bu düzenleme, eğitim hakkını sosyal eşitlik ve adalet ilkelerine uygun bir şekilde uygulamayı hedefler.

Çalışma Hakkı

Sosyal devlet anlayışı, işsizlikle mücadeleyi öncelikli hedef olarak belirler. Devlet, istihdam alanları yaratmalı, teşvik etmeli ve bireylere iş bulmaları için eğitim ve destek sağlamalıdır. Bireyler ise geçimlerini sağlamak için çalışma yükümlülüğünü yerine getirmelidir. Çalışma hakkı, bireylere bu hakkı sağlarken, devlete de iş bulma koşullarını iyileştirme yükümlülüğü getirir. Devlet, doğrudan iş sağlamak yerine, istihdam olanakları oluşturarak bu yükümlülüğü yerine getirir (Sabuncu, 2012, s. 158).

Çalışma hakkı, devletin herkese iş temin etmesinden ziyade, istihdam alanları yaratma, özel sektörü teşvik etme ve eğitim gibi düzenlemelerle bireylerin iş bulmalarını sağlamayı amaçlar. Devletin rolü, işsizlikle mücadele için sosyal politikalar geliştirip uygulamak ve bireylerin ekonomik güvenliğini desteklemektir. Türkiye'de çalışma hakkı, anayasal düzenlemelerle güvence altına alınarak, bireylere haklar ve devlete yükümlülükler getirilmiştir. Bu anlayış, sosyal devletin asıl ilkelerinden biridir ve bireylerin refahını sağlamayı hedefler (Erdoğan, 2015, s. 278).

Çalışma hakkı, Türkiye'de ilk kez 1924 Anayasası ile korunma altına alınmıştır. Bu anayasa, çalışma hakkını "Türklerin doğal hakları" arasında saymış, angaryayı yasaklamış ve çalışma hakkının sınırlarını kanunlarla belirlemiştir (T.C. Anayasası, 1924: 70, 73, 79. Madde). 1961 Anayasası, bu hakkı daha geniş bir çerçevede ele almışken, 1982 Anayasası'nın 49'uncu maddesi, çalışma hakkını "çalışma hakkı ve ödevi" olarak tanımlayarak devlete gerekli düzenlemeleri yapma yükümlülüğü getirmiştir. Bu düzenlemeler, bireylerin iş bulabilmesi için devletin uygun koşullar yaratmasını, işverenlerin keyfi tutumlarından korunmasını ve istihdam olanaklarının artırılmasını sağlamayı amaçlar (T.C. 1982 Anayasası, 49. Madde). Ayrıca, 1982 Anayasası'nın 50'nci maddesi, dinlenme hakkını güvence altına almış ve çalışanlar için uygun çalışma koşullarını düzenlemiştir. Bu düzenleme, çocuklar, kadınlar ve zihinsel engelli bireyler gibi özel grupların korunmasını, ücretli yıllık izin, hafta tatili ve bayram tatili gibi hakları içermektedir. Türkiye'deki anayasal

düzenlemeler, doğrudan iş garantisi sağlamadan, iş bulabilme koşullarını iyileştirmeyi devletin sorumluluğu olarak tanımlar. Bu yaklaşım, sosyal devletin temel ilkelerine dayanır ve bireylerin ekonomik ve sosyal güvenliğini korumayı amaçlar (Erdoğan, 2015, s. 278-279).

Adil Çalışma Hakkı

Bir kişi çalışmasına rağmen emeğinin karşılığını alamıyorsa ve düşük bir ücretle ailesini geçindirmeye çalışıyorsa, insan onuruna uygun bir yaşam sürdürmez. Bu durum, sosyal adalet ve ekonomik dengelerin sağlanması açısından devletin müdahalesini gerektirir. Devlet, emeğin değerini korumak, adil gelir dağılımını sağlamak ve çalışan bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek için düzenleyici bir rol üstlenmelidir (Gözler, 2019, s. 196). Adil ücret hakkı, bireylerin insan onuruna yaraşır bir yaşantı sürdürebilmeleri için temel bir gerekliliktir ve çalışma hakkıyla doğrudan ilişkilidir. Bu hak, 1982 Anayasası'nın 55'inci maddesinde düzenlenmiş olup, ücretlerin adil ve dengeli bir şekilde belirlenmesini zorunlu kılar (T.C. 1982 Anayasası, 55. Madde). Madde, her görev için işin özelliklerine uygun farklı ücretlendirme yapılmasını öngörürken, hiç kimsenin asgari ücretin altında bir ücretle çalıştırılmayacağını da güvence altına alır.

Bu düzenlemeye göre, çalışanlar ülkenin genel ekonomik koşullarına ve gelişmişlik düzeyine uygun bir ücret talep edemezken, işverenlerin işçilerin geçim şartlarını dikkate alarak makul bir ücret belirlemesi beklenir. Böylece devlet, işçi ile işveren arasındaki ekonomik dengenin sağlanmasında etkin bir düzenleyici rol üstlenir ve hem işçilerin sömürülmesini hem de işverenlerin keyfi uygulamalarını engellemeyi amaçlar (Erdoğan, 2015, s. 279). Bu durum, sosyal devlet anlayışının ekonomik hayattaki en önemli yansımalarından biridir.

Sosyal Güvenlik Hakkı

Geleceğe dair güvence arayışı, insanlık tarihinden beri temel bir ihtiyaç olmuştur ve modernleşme süreciyle birlikte bu ihtiyaç, devletin koruma alanına alınarak sosyal güvenlik hakkı olarak kavramsallaştırılmıştır. Sosyal devlet anlayışında, bireylerin sadece adil ücretle çalışması yeterli görülmez; aynı zamanda, yaşamın belirsizliklerine ve gelecekte rastlayabilecekleri sosyal risklere karşı da

korunmaları gereklidir. Devlet, hastalık, işsizlik, yaşlılık, engellilik, ölüm gibi sosyal tehlikeler sonucu bireyleri çalışamayacak duruma getirdiğinde, sosyal güvenlik tedbirleri ile bu bireyleri güvence altına alır. Sosyal güvenlik, gelir kaybı yaşayan kişilere asgari geçim garantisi sunan gelir transferi mekanizmaları olarak tanımlanır (Tokol, 2011, s. 197-199). Türkiye’de sosyal güvenlik hakkı, 1961 Anayasası ile güvence koruma altına alınmış ve 1982 Anayasası’nda bu hak daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. 60’ıncı madde, sosyal güvenlik hakkının sağlanmasında devletin aktif rol üstlenmesini ve vatandaşların bu hakka eşit şekilde erişebilmesini güvence altına almayı amaçlar. Bazı yazarlara göre, bu madde “herkese aynı oranda fayda sağlama” anlayışından çok, “ihtiyacı olana daha fazla katkı sağlamayı” hedefler (Balkır, 2009, s. 170). Bu yaklaşım, sosyal adalet ve dezavantajlı grupların korunmasını önceliklendiren bir anlayışı yansıtır. 61’inci madde, özel olarak korunması gereken grupların (yaşlılar, engelliler, şehit yakınları, gaziler vb.) sosyal güvenlik haklarını sağlamayı devletin sorumluluğu olarak tanımlar (T.C. 1982 Anayasası, 60 ve 61. Madde).

Sosyal güvenlik hakkı, bir iyilik değil, vatandaşlık temelinde bir hak olarak değerlendirilir ve devletin bu hakka erişimi sağlama yükümlülüğünü vurgular (Güzel ve Okur, 1998, s. 43). Ayrıca, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının sosyal güvenlik hakları, 62’nci madde ile düzenlenmiş olup, yurtdışındaki Türklerin de bu haktan faydalanabilmesi amaçlanmıştır (T.C. 1982 Anayasası, 62. Madde).

Konut Hakkı

Bireylerin insan onuruna uygun bir yaşam sürdürebilmesi için barınma ihtiyacı, sosyal devlet anlayışında devletin düzenleyici rolünü gerektirir. Barınma ihtiyacı, bireylerin fiziksel güvenliklerinin yanı sıra sosyal ve psikolojik refahlarını da etkileyen temel bir gereksinimdir ve sosyal devlet anlayışında devletin düzenleyici rolünü gerektirir. 1961 Anayasası'nda sağlık hakkı kapsamında yer alan konut hakkı, 1982 Anayasası ile ayrı bir sosyal hak olarak düzenlenmiştir. 57’nci madde, devletin sağlıklı kentleşmeyi sağlama ve ihtiyaç sahiplerinin konut sorunlarını çözme görevini üstlenmesini öngörmüştür (T.C. 1982 Anayasası, 57. Madde). Zamanla yapılan düzenlemeler, konut hakkının kapsamını genişletmiş ve devletin sosyal konut politikaları ekonomik açıdan dezavantajlı gruplar için uygun fiyatlı ve erişilebilir

konut projelerini içermiştir. Konut hakkı, yalnızca fiziksel barınma sağlamakla kalmayıp, bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir yaklaşımı da benimsemektedir.

Sendikal Haklar

Sosyal devlet ilkesinin etkin şekilde hayata geçirilebilmesi, çalışanların haklarını koruyacak düzenlemelerin yapılmasını ve bu hakların anayasal güvence altına alınmasını gerektirir. Bu kapsamda, "sendika kurma hakkı", "toplu sözleşme hakkı", "grev hakkı" ve "lokavt" gibi haklar, işçilerin çalışma yaşamındaki temel güvencelerini oluşturur. Bu hakların eksikliği durumunda, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirme ve diğer haklarını işverenlerden talep etme süreçleri büyük ölçüde zorlaşır (Gözler, 2019, s. 202).

Türkiye'de sendika hakkı, ilk kez 26 Şubat 1947 tarihli ve 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun ile tanınmıştır. Ancak sendika kurma, toplu sözleşme ve grev gibi haklar anayasal düzeyde güvence altına alınmamıştır. Bu durum, 1961 Anayasası'nda değişmiş ve toplu sözleşme ile grev hakkı anayasal birer hak haline getirilmiştir. 1982 Anayasası ise bu haklara lokavt düzenlemesini ekleyerek işverenlerin de bazı durumlarda haklarını kullanabilmesini mümkün kılmıştır. Sendika kurma hakkı, 1982 Anayasası'nın 51'inci maddesinde yer almış ve herkesin önceden izin almaksızın sendika kurabileceği ve sendikalara üye olabileceği belirtilmiştir (T.C. 1982 Anayasası, 51. Madde). Bunun yanı sıra, toplu iş sözleşmesi hakkı, Türkiye'de ilk kez 1951 yılında, Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın (ILO) 98 No'lu Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi'ni onaylamasıyla kabul edilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 1951).

1982 Anayasası'nda 53'üncü madde toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkını, 54'üncü madde ise grev hakkı ve lokavtı düzenlemiştir. 2010 yılında yapılan anayasada yapılan değişiklik sonucunda memurlar ve diğer kamu görevlileri için toplu sözleşme yapma hakkını tanımış, böylece çalışanların haklarının kapsamı genişletilmiştir. Bu düzenlemelerle, devletin işçi-işveren ilişkisinde tarafsız bir arabulucu olarak yer aldığı ve her iki taraf için de "iyi niyet" ölçütünü sağladığı görülmektedir. Ancak, işverenlerin grev yapan işçilere karşı uygulayabileceği "lokavt"

durumu, işçi haklarını ihlal etmemesi ve sosyal adalet ilkesine zarar vermemesi için sıkı şekilde düzenlenmiş ve bir "hak" olarak nitelendirilmemiştir (Erdoğan, 2015, s. 282-283).

1.6.2. Gelir ve Servet Eşitsizliğini Azaltmaya Yönelik Araçlar

Sosyal devletin en mühim hedeflerinden biri olan fırsat eşitliğini sağlamak, anayasal güvence teminat altına alınan ve kanunlarla korunan sosyal hakların yanı sıra, gelir ve servet eşitsizliklerini giderecek makro politikaların hayata geçirilmesiyle mümkün olmuştur. Bu çerçevede, sosyal amaçlı kamulaştırmalar, vergi politikaları, toprak reformu ve devletleştirme gibi önlemler devreye girebilir. Özellikle vergi politikaları, toplumdaki gelir ve servet eşitsizliklerini azaltmaya yönelik en önemli tedbirlerden biri olarak kabul edilebilir (Özbudun, 2003, s. 150).

1961 Anayasası'nın 61'inci maddesi ve 1982 Anayasası'nın 73'üncü maddesi, bireylerin mali gücüne göre kamu giderlerine katkıda bulunmak üzere vergi ödemeleri gerektiğini belirtir. Ayrıca, 1982 Anayasası, vergi yükünün adil ve dengeli dağıtımının maliye politikasının bir hedefi olduğunu ifade eder ve bu, Türk vergi sisteminde artan oranlı vergi yöntemine vurgu yapar (T.C. 1961 Anayasası, 61. 1982 Anayasası, 73. madde). Bu yöntem, yüksek gelirli olanlardan daha fazla, düşük gelirli olanlardan ise daha az vergi alınması anlamına gelir. Böylece, hem gelir ve servet eşitsizlikleri azaltılmış olur hem de “gelirin yeniden dağıtımı” yüksek gelir sahiplerinden düşük gelirli bireylere doğru gerçekleştirilmiş olur. (Özbudun, 2003, s. 150). İkinci olarak, toprak mülkiyeti büyük bir önem taşır. Bireyler arasındaki gelir ve servet eşitsizlikleri, büyük ölçüde toprak mülkiyetindeki eşitsizlikten kaynaklanır. Bu eşitsizlikleri gidermek amacıyla, 1961 Anayasası'nın 37'nci maddesi ve 1982 Anayasası'nın 44'üncü maddesi, devlete toprağı olmayan ya da yeterli toprağı olmayan çiftçilere toprak sağlama yükümlülüğünü getirmektedir. Üçüncü olarak, sosyal amaçlı kamulaştırmalar da gelir ve servet eşitsizliğini azaltmada önemlidir ve bu konu 1982 Anayasası'nın 46. maddesinde düzenlenmiştir. (T.C. 1961 Anayasası, 37. 1982 Anayasası, 44. madde). Burada, sosyal devlet kapsamında gerçekleştirilecek bir kamulaştırma, sosyal devleti hayata geçirmeye yönelik önlemlerden biri olarak değerlendirilebilir. (Özbudun, 2003, s. 150). Dördüncü olarak, devletleştirme, gelir ve servet eşitsizliklerini azaltmaya yönelik tedbirler arasındadır. Anayasa'nın 47'nci

maddesi, kamu hizmeti vasfını taşıyan özel teşebbüslerin, kamu yararının olması gereken durumlarda devlet tarafından kamulaştırılabileceğini belirtir. (T.C. 1982 Anayasası, 47.madde) Sonuç olarak topraksız çiftçilere toprak sağlanması ve sosyal amaçlı kamulaştırmalarla ekonomik eşitlik artırılır. 1982 Anayasası'nın 44'üncü maddesi, devlete topraksız çiftçilere toprak sağlama yükümlülüğü getirirken, 46'ncı madde kamulaştırmanın hukuki temellerini atar. Devletleştirme ise kamu yararı için özel teşebbüslerin devletleştirilmesini öngörür. Bu önlemler, sosyal devletin temel ilkelerini ve vatandaşların refahını destekler.

1.6.3. Sosyal Politika Araçları

Sosyal politika, sosyal adalet ve sosyal güvenlik sağlamak amacıyla anayasa ve yasal reformlarla kontrol altına alınmıştır. Türkiye'de sosyal güvenlik, sosyal refah hizmetleri ve sosyal sigortalar aracılığıyla yürütülmektedir. Bu araçlar birbirini tamamlayıcı nitelikte olup, biriyle karşılanamayan ihtiyaçlar diğer araçla giderilir (Şenocak, 2010, s. 415).

Sosyal refah hizmetleri, bireylerin yaşam şartlarını daha iyi bir hale getirmek için ekonomik, sosyal ya da fiziksel nedenlerle zor durumda olan birey ve gruplara destek sağlar. Amaç, toplumsal dayanışmayı koruyarak insana yakışır bir yaşam sunmaktır. Sosyal sigortalar ise çalışan bireylerin iş hayatındaki risklere karşı koruma sağlar. (Seyyar, 2005, s. 289). Sosyal sigortaları, "zorunlu olarak çalışan ve çalıştıranların katılımıyla oluşan, hukuken devlet tarafından düzenlenen bir kurum" olarak tanımlar. Bu sistemde, sigorta kapsamına dahil olmak zorunludur ve devlet tarafından düzenlenir. Ayrıca isteğe bağlı sigorta seçenekleri de bulunmaktadır. 1982 Anayasası'nın 60'ıncı maddesiyle sosyal güvenlik hakkına herkesin sahip olduğunu ve bu güvenliği sağlama yükümlülüğünün devlete ait olduğunu belirtir. Bu hüküm, sosyal sigorta sistemini kurma ve işletme görevini devredilemez şekilde devlete yükler. Sosyal sigortalar, başlangıçta yalnızca hizmet akdiyle çalışanları kapsarken, zamanla daha geniş bir kitleyi kapsamaya başlamıştır. Sosyal sigortaların temel farkı, muhtaçlık durumu aramaksızın herkesin faydalanabilmesidir. (Şenocak, 2010, s. 434-435), sosyal sigortaların bu özelliğini, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden ayırdığı temel nokta olarak vurgular.

Sosyal yardımlar ise, sosyal güvenlik sisteminin diğer yöntemleriyle erişilemeyen ihtiyaçlar için bir koruma mekanizması sunar. Devlet, zor durumda kalan bireyleri yalnız bırakmaz. Sosyal yardımların iki temel işlevi vardır: yoksulları koruyarak sosyal denge sağlamak ve bireylerin üretken hayata katılımını desteklemek. Sosyal yardımlar, ekonomik durumu iyi olandan iyi olmayana doğru yeniden dağılımını gerçekleştirerek ekonomik eşitsizlikleri hafifletir (Sözer, 1998, s. 31). Bu nedenle, sosyal yardımlar yoluyla yüksek gelirli bireylerden düşük gelirli bireylere doğru gelir aktarımı yapılarak toplumsal denge sağlanmaktadır. Sosyal güvenliğin en eski araçlarından biri olan sosyal yardımlar, geçmişte aileler, akrabalar, dini kuruluşlar veya vakıflar tarafından temin edilirken, günümüzde bunlara ek olarak kamu kuruluşları tarafından genel devlet bütçesi veya vergilerle finanse edilerek gerçekleştirilmektedir (Güzel ve Okur, 1998, s. 527). Bugüne kadar mal veya hizmet şeklinde sunulan sosyal yardımların amacı, yardım alan bireyin hızlı bir şekilde iş bulabilmesi, maddi gelir elde edebilmesi ve böylece hem kendisinin hem de ailesinin geçimini sağlaması için olanak tanımaktır. (Uğurlu, 2002, s. 210.)

Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler, toplumda kaliteli bir yaşam sürdüremeyen bireylerin hayatlarını kolaylaştırmayı, sorunlarına çözüm bulmalarını desteklemeyi ve yaşam standartlarını iyileştirmeyi hedefleyen planlı ve düzenli hizmetlerin bütünüdür. Bu hizmetler, geniş ve dar kapsamda tanımlanabilir. Geniş anlamda sosyal hizmetler, kişinin insanca bir hayat sürebilmesi için olması gereken “eğitim, sağlık, sosyal güvenlik (sosyal sigortalar ve yardım hizmetleri), barınma, toplumsal kalkınma, insan kaynaklarının geliştirilmesi, aile planlaması, engellilere yönelik hizmetler ve rehabilitasyon” gibi unsurları içerir. Dar anlamda ise sosyal hizmetler, “sosyal çalışma mesleğinin belirli kurum ve faaliyet alanlarıyla sınırlı konularını” kapsar. Sosyal çalışma perspektifinde dar kapsamlı sosyal hizmetler, toplumdaki özel ihtiyaç gruplarının fiziksel, ruhsal ve sosyal sorunlarına odaklanır. Bu hizmetler, devletin yanı sıra özel ve gönüllü kuruluşlar aracılığıyla, koruma, destek sağlama ve bireylerin kendi kendine yeterli hale gelmelerine yardımcı olma amacıyla sunulan önlemlerden oluşur. Sosyal hizmetler, aynı zamanda şimdiki sosyal güvenlik sistemlerinin eksik yönlerini tamamlayan bir işleve sahiptir. Bu tür hizmetlerden faydalanan bireyler, sosyal

yardımlardan yararlananlar gibi hizmetin finansmanına doğrudan katkıda bulunmaz; bu yardımlar devlet bütçesinden sağlanan vergilerle karşılanır. Sosyal hizmetlerin doğası, öbür sosyal güvenlik sistemlerinden ayrı olarak, finansal destek yerine hizmet sunmaya odaklanmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmetler, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve aidiyet duygusunu pekiştiren önemli bir araçtır. Hem primli hem de primsiz sistemlerde sosyal hizmetler, sosyal güvenlik sistemlerini tamamlayıcı bir metot olarak kritik bir rol oynar. Çünkü bazen yalnızca gelir güvencesi sağlamak, bireylerin ihtiyaç duyduğu korumayı sunmaya yetmez. Özellikle günlük temel gereksinimlerini karşılamakta zorlanan çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı grupların yeterli bir sosyal güvenlik seviyesine ulaşması, büyük ölçüde sosyal hizmetlerin sağladığı destekle mümkün olmaktadır. (Erol, 2019, s.47-48).

1.6.4. Ekonomi Politikası Araçları

Ekonomi politikasının ana araçları arasında para ve kredi politikası, maliye politikası, dış ticaret politikası araçları, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) politikası, düzenleme (regülasyon) ve denetim politikaları yer almaktadır. Sosyal refah devletleri, bu araçlar arasında özellikle maliye politikalarını kullanarak hedeflerine ulaşmayı amaçlarken, aynı zamanda ekonomi politikasının diğer araçlarının uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlayarak istenen sonuçlara ulaşmayı hedefler. Bu şekilde, her politikanın kendine özgü araçlarından yararlanarak, ekonomik ve toplumsal hedeflerin bir arada başarılması sağlanır. (Aktan, 1993, s. 46; aktaran Yay, 2014, s.150).

1.7. Kavramsal Olarak Mutluluk

Tarih boyunca mutluluğun anlamı ve bu duyguyu elde etmenin yolları üzerinde düşünülmüştür. Mutluluk, kişisel ve toplumsal yönleri olan karmaşık bir kavramdır ve tanımı kişiden kişiye farklılık arz edebilir. Literatürde mutluluk, psikoloji ve iktisat gibi alanlara önemli katkılar sağlamaktadır. Sosyo-demografik faktörlerle bağlantılı olarak mutluluğu etkileyen ana faktörler araştırılmakta, bu çalışmalar ülkelerin ekonomik kalkınmalarını engelleyen unsurları belirleyip çözüm geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Yinanç, A., Kırıcı Çevik, Kantar, 2020, s. 51).

Mutluluk, genel olarak bireylerin yaşamları boyunca hissettikleri olumlu duyguların birikimi olarak betimlenir. Bir başka ifadeyle, bireyin yaşamından duyduğu

memnuniyetin ve aldığı hazzın genel durumu mutluluk olarak ifade edilir. Mutluluk, bilişsel ve duygusal açıdan insan yaşamını kapsar. Bir birey, güven, gurur, heyecan ve sevinç gibi pozitif duyguları sıklıkla yaşarken; nefret, korku, öfke ve kaygı gibi negatif hisleri daha az hisseder ve hayatın değişik alanlarından (aile, iş, sosyal hayat) memnuniyet duyarak mutlu olduğu kabul edilir (Doğan, Sapmaz ve Çötök, 2013, s. 392).

Türk Dil Kurumu (TDK), mutluluğu, tüm özlemlerin eksiksiz ve kalıcı bir şekilde karşılanmasından doğan kıvanç durumu, bahtiyarlık ve saadet olarak tanımlamaktadır. Mutluluk kavramına ilişkin literatürde iki geleneksel yaklaşım öne çıkmaktadır: Hazcılık (hedonizm) ve mutlulukçuluk (eudaimonizm) farklı mutluluk anlayışlarına sahip iki felsefi yaklaşımdır. Hazcılık, mutluluğu, yaşamın her alanında yaşanan pozitif ve negatif olayları İçeren öznel bir iyilik hali olarak değerlendirir. Buna karşın, mutlulukçuluk (eudaimonizm), mutluluğun bireyin kişisel özelliklerinden ve yaşam biçiminden kaynaklandığını savunur ve onu bir süreç olarak ele alır. Bu görüş, mutluluğu, insanın içsel gelişimi ve potansiyelini gerçekleştirilmesiyle bağlantılı bir olgu olarak görür. (Servet, 2017, s. 17).

Antik Yunan'dan günümüze mutluluk, felsefe, psikoloji, iktisat ve politika gibi birçok disiplinin araştırma alanı haline gelmiş ve çeşitli şekillerde betimlenmiştir. Mutluluk kavramına dair ilk tanımlardan birini, Antik Yunan Klasik dönemi filozoflarından Aristoteles yapmıştır. Aristoteles, mutluluğu “eudaimonia” kavramıyla ele alarak, mutluluğun erdem, düşünme ve akıl ile elde edilebileceğini belirtmiştir. Ona göre mutluluk, bir amaca ulaşmada araç değil, iyilikte en yüksek hedefi temsil eder. Bireyin kendi varlığını keşfetmesi ve olumlu yönlerini ön plana çıkarması da Aristoteles'in mutluluğu açıklayan yaklaşımlarından biridir (Aristoteles, 2015, s. 150).

Farabi'ye göre mutluluk, en yüksek değer olup başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz (Farabi, 1993: 57-58). Mutluluk, yaşam kalitesinin olumlu bir değerlendirmesi ve bireyin yaşamından aldığı haz olarak tanımlanabilir (Veenhoven, 1996, s. 17). Ayrıca, güzel bir hayat yaşamak ve iyi olma hali de mutlulukla ilişkilendirilir (Lear, 2004, s. 39). Psikolojik açıdan ise mutluluk, bireyin olumlu duygusal durumunu ve hoşnut ruh halini ifade eder (Haybron, 2013, s. 11).

Mutluluk, insanın en yüksek hedefi ve yaşamın en değerli hali olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, acının yokluğu veya haz durumu, bireyin potansiyelini gerçekleştirmesi ve erdemli olma sürecinin bir sonucu olarak görülür (Cevizci, 2000, s. 233). İktisatçılar, refah ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bireylerin ekonomik koşullarını refahla bağlantılı olarak değerlendirmiştir (Gökdemir Dumludağ, 2011, s. 51). Mutluluk, insan davranışlarının merkezinde yer alırken, devletin ekonomik büyüme ve bireysel refah üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Bazı görüşler, devlet müdahalesinin özgürlükleri kısıtladığını savunsa da müdahaleyi destekleyenler, sosyal politikaların refah sorunlarının çözümünde önemli olduğunu belirtmektedir (Easterlin, 2013; O'Connor, 2017).

Mutlulukla ilişkili temel kavramlar arasında; iyi oluş (evlilik, aile, sağlık, boş vakit vb. alanlardaki memnuniyet), refah (gelir ve mal hizmet ile sağlanan iyi oluş düzeyi) ve yaşam memnuniyeti (bireylerin karşılaştığı durumlar karşısındaki pozitif değerlendirme) yer almaktadır. Geleneksel iktisat anlayışına göre, bireyler gelirlerini kullanarak fayda maksimizasyonu yapar ve yaşamda dengeyi kurarak mutluluğa ulaşır (Gökdemir Dumludağ, 2011, s. 38).

1.7.1. Öznel Refah

Öznel refah, bireylerin yaşam kalitesini değerlendirmelerine olanak tanır ve duygusal bir boyut içerir. Bireylerin olumlu duygulara daha yoğun yanıt verirken, olumsuz deneyimlere daha az tepki göstermeleriyle şekillenir. Zihinsel açıdan ise, bireylerin yaşamlarını tatmin edici olarak algılamaları, yüksek öznel refah seviyesini işaret eder. Öznel refah, maddi ekonomik göstergelerin yanı sıra sosyal arkadaşlık, maneviyat, sağlık, iş doyumu, mutluluk ve güvenlik gibi birçok değeri içerir (Diener vd., 2008, s. 39).

Öznel refahın üç temel özelliği vardır: kişisel deneyimlere dayalı olması, pozitif unsurların ölçülmesi ve yaşamın tüm yönlerini bir bütün halinde değerlendirmesi (Diener, 1984, s. 543-544). Bu kavram, genellikle bireylerin kendi kendine yaptığı değerlendirmelere dayanarak ölçülür. İlk çalışmalar, öznel refahın nedenlerine odaklanırken, son dönemde bu durumun sonuçlarına dair araştırmalar giderek değer kazanmaktadır. Yüksek öznel refah ve yaşam memnuniyetinin, iş ve

gelir seviyesi, sağlık, sosyal ilişkiler ve toplumsal yarar gibi yaşam alanlarında belirgin iyileşme sağladığı gör÷lmektedir (Diener ve Ryan, 2009, s. 392).

1.7.2. Yaşam Doyumu

Yaşam doyumu, insanların yaşam kalitesini ve beklentilerini karşılaştırarak yaptıkları bir değerlendirmedir. Bu kavram, mutluluğa göre daha somut ve ölç÷lebilir temellere dayanır (şeker, 2011, s. 117). Mutluluk ise, bireyin yaşamını, kendi erdemlerine göre anlamlı, rahat ve güzel bir biçimde algılaması sürecidir (Veenhoven, 1996, s. 6). Yaşam doyumu, kişinin yaşantısını genel olarak pozitif bir değerlendirmeye ele alması ve bu yaşamı ne kadar sevdiğini ifade etmesidir, bu açıdan daha nesnel bir yön taşır (Veenhoven, 1996, s. 17). Öznel refahın yaşam tatmini bileşeni ise genellikle daha az ön planda yer alır. Yaşam doyumu, bireylerin hayatlarını kendi belirledikleri ölç÷tlere göre değerlendirdiğı bir süreçtir ve kişinin mevcut yaşam koşullarını kendi standartları ile karşılaştırarak, bu koşulların beklentileriyle uyumlu olduğunu fark etmesiyle seviyesi yüksek olur (Pavot ve Diener, 1993, s. 164).

1.7.3. Yaşam Memnuniyeti

Mutluluk ve yaşam memnuniyeti genellikle birbirinin yerine kullanılan ve mutluluk araştırmalarında sıkça başvurulan iki temel kavramdır. Toplumun genel memnuniyeti, bireylerin yaşamlarından duyduğu memnuniyete dayanmaktadır. Yaşam memnuniyeti, kişinin duygusal ve bilişsel değerlendirmelerine dayanır; bu, bireyin yaşam kalitesini değerlendirmesi sonucunda olumlu duygular hissetmesi anlamına gelir. Bu durum, bireyin yaşamından ne kadar keyif aldığını gösterir (Veenhoven, 1996, s. 17). Yaşam kalitesi, kişilerin yaşam tarzları, biyolojik durumları, sosyal ilişkileri ve çevresel koşulların nitelik ve nicelik açısından değerlendirilmesiyle belirlenir. Yaşamın tüm boyutlarında yüksek standartlara ulaşmak, kaliteli bir yaşam sürdürmeyi sağlar. Fakat, kalitesi ile yaşam seviyesi farklı terimlerdir. Yaşam standardı, bireylerin mal ve hizmet tüketimiyle ilgili olup, topluma, sınıfa ve döneme göre değişkenlik gösterir. Örneğın, satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir, yaşam düzeyini belirleyen önemli bir göstergedir. Yaşam doyumu, bireyin beklentileri doğrultusunda yaşam kalitesinden aldığı tatmini ifade eder ve mutluluğa kıyasla daha somut bir temele dayanır. Literatürde, yaşam memnuniyeti ile bireyin

yaşamdan aldığı zevk arasındaki ilişki birçok çalışmada incelenmiştir (Peterson vd., 2005, s. 31).

Yaşam memnuniyeti, bireyin yaşamını genel olarak kabul etmesi ve beklentilerinin karşılanmış olması ile ilişkilidir (Sousa ve Lyubomirsky, 2001, s. 672). Bununla birlikte yaş, sağlık, stres seviyesi, yaşam tarzı ve kişilik gibi faktörler yaşam memnuniyetinin belirleyicileri arasında yer alır (Chow, 2005, s. 140). Ayrıca sosyal ilişkiler, beslenme düzeni, boş zaman aktiviteleri, başarı, müzik, kitap okuma gibi unsurlar da yaşam memnuniyetini etkileyen önemli faktörlerdendir (Dockery, 2003, s. 4). Mutluluk ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki üzerine yapılan birçok çalışmada bu iki kavramın kimi zaman eş anlamlı olarak kullanıldığı, kimi zaman ise yaşam memnuniyetinin mutluluğun bir bileşeni olarak ele alındığı görülmektedir. Yaşam memnuniyeti, kişinin yaşam kalitesini genel olarak değerlendirmesiyle ulaşılan pozitif derecesi olup, bireyin yaşadığı hayattan aldığı tatmin düzeyini ifade eder (Veenhoven, 1996, s. 17).

2. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET VE SOSYAL POLİTİKALAR

2.1. Türklerde Sosyal Devlet

Türklerde ilk zamanlardan beri devlet, millet ve töre kavramlarının bütünleştiği bir kültür geliştirmiştir. Türk devlet geleneğinde millet büyük önemi arz eder. Millet kavramını tarihsel gerçekleriyle açıklamaya yönelik bir yaklaşım benimsemiştir. (Kantar, 2016, s. 211).

Türklerde sosyal devlet anlayışı, tarih boyunca güçlü ve kapsamlı bir şekilde var olmuştur. Bu anlayışın kökleri Orhun Yazıtları'na kadar dayanmaktadır ve Türk toplumunun sosyal refahını sağlama amacı taşımaktadır. Orhun Yazıtları, Göktürk Kağanlığı döneminde kaleme alınmış olup, Türklerde sosyal devlet anlayışının ilk izlerini yansıtmaktadır. Yazıtlarda, devletin halkına karşı olan yükümlülükleri ve toplumsal adaletin önemi vurgulanmıştır. İhtiyaç duyanlara yardım sağlamak, yoksullara destek olmak ve toplumsal refahı sağlamak, devletin sorumlulukları arasında sayılmıştır. Bu yazıtlarda, halkın iyi yaşamını gözetmek ve adaletli bir yönetim oluşturmak için devletin yerine getirmesi gereken görevler net bir şekilde dile getirilmiştir. Yazıtların birçok bölümünde “yoksul, fakir ve aç milletin karnını doyurulması, çıplakların giydirilmesi ve milletin zengin hale getirilmesi” ifadeler Kağanın, halkın refahı için çalışan, halkıyla bütünleşen bir lider olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Türkler Kağana milleti yaşatan ili besleyen anlamına gelen “İlteriş” adını vermişlerdir. (Kaleli ve Topuz, 2010, s. 1). Bu durum Göktürklerde devrine göre sosyal devlet anlayışının çok ileri düzeyde olduğunu göstermektedir.

Türklerde sosyal yardım anlayışı, tarih boyunca vakıflar aracılığıyla toplum hayatında önemli bir yer edinmiştir. Bu sistemin temelleri, Hititler dönemine kadar uzanarak, oldukça eski bir geçmişe dayanmaktadır. Hitit Kralı Hattusilis’in düşmanını mağlup ettikten sonra bir müstemilat ve bir evi tanrıça İstar’a ibadet amacıyla vakfetmesi, bu anlayışın en eski örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Sosyal yardımlaşmanın bir erdem olarak görüldüğüne dair izler, Uygurlara ait M.Ö. 12-13. yüzyıllara ait tabletlerde de görülmektedir. Bu tabletlerde, yardım etmenin yalnızca bir insani sorumluluk değil, aynı zamanda manevi bir kazanç, bir sevap

olduğu yönünde öğütler yer almaktadır. Bu tarihsel örnekler, sosyal yardımlaşma kültürünün Türk toplumlarında ne kadar derin köklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Köprülü B., 1951, s. 491-492).

Türklerin İslamiyet'ten önce var olan sosyal devlet anlayışı, İslamiyet'in kabulüyle birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. Türk toplumunda mevcut olan yardımlaşma ve dayanışma kültürü, İslam dininin öğretileriyle daha da güçlenmiş ve derinleşmiştir. İslamiyet, toplumsal refahı sağlamayı ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi teşvik eden güçlü bir ahlaki temel sunmuştur. Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'in, “İnsanların en hayırlıları insanlara faydalı olanıdır.” düsturu, bu anlayışın en önemli rehberlerinden biri olmuştur. Bu ilke, toplumsal dayanışmayı artırmış ve toplumun her kesiminin refahına katkıda bulunmuştur. İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar döneminde, Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig adlı eseri Karahanlı Hakanı'na sunulmuş ve bu eserde yoksullara yardım etmenin, onları doyurup giydirmenin önemi özellikle vurgulanmıştır. Yusuf Has Hacıp, bu iyiliklerin sadece dünyada huzur ve adalet sağlamayacağını, aynı zamanda Tanrı katında karşılığının cennet ile verileceğini ifade etmiştir. (Türkdoğan, 1996, s. 159,185). Böylelikle, yardımlaşma ve sosyal dayanışma dünyada ve ahirette bir sorumluluk olarak görülmüş ve toplumun kültürel yapısına derinlemesine yerleşmiştir.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle yardımlaşma ve dayanışma kültürü daha da güçlenmiş, toplumsal sorumluluk anlayışı derinleşerek toplumu kapsayıcı bir hale gelmiştir. Bu süreçte, eğitim, sağlık ve sosyal iktisadi alanlarda çok sayıda vakıf kurulmuş, böylece toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik geniş kapsamlı hizmetler sağlanmıştır. Karahanlılar döneminde bu anlayışın somut bir örneği, Karahanlı hükümdarı Böri Tigin Tamgaç Buğra Karahan'ın, Semerkand'daki evlerinden birini tahsis ederek Orta Asya'nın ilk hastanesi olan Darü'l Merza'yı kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu hastane, dönemin sağlık ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda sağlık hizmetlerinin gelişimine önemli bir katkı sunarak bölgedeki toplumsal refahın artmasına da hizmet etmiştir. Böylece Karahanlılar, sosyal devlet anlayışının erken ve etkili örneklerinden birini hayata geçirmiştir. (Çelik, 2017, s. 159).

2.1.1. Selçuklularda Sosyal Devlet

Anadolu'yu vakıf kültürü sistemiyle tanıştıran Selçuklular döneminde Erzurum Pasinler ilçesinde 1048 yılında insanlar, doğa ve diğer canlılara hizmet etmeyi amaçlayan ilk vakıf sistemi kurulmuştur. Selçukluların Anadolu'ya girişinden sonra vakıf kavramı da kendini göstermeye başlamıştır. Anadolu'daki vakıflara dair bilinen ilk yazılı belge, 1048 yılına tarihlenen Erzurum'un Pasinler ilçesindeki Yağan Paşa Vakfı'dır. Bu vakıf, özellikle köy gelirlerinin vakfedilmesi anlayışıyla hem toplumsal dayanışmayı simgelemiş hem de Anadolu'nun Türk yurdu olarak kıyamete kadar kalmasının temellerini atmıştır. Avrupa, Orta Çağ'ın karanlık dönemiyle mücadele ederken, Selçuklu Devleti, insana değer veren, bilim ve âlimlere saygı duyan yüksek bir anlayışla Türk-İslam medeniyetinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Selçuklular tarafından kurulan vakıflar, insanlar, doğa ve diğer canlılara da hizmet etti. Göçmen kuşların yaralanıp hastalanmaları durumunda tedavileriyle ilgilenen Laklak Vakfı, dikkat çeken örneklerden biridir. Bayramlarda çocukları eğlendiren vakıflar, ormanların korunması, ağaçlandırma ve meyve yetiştirme gibi konularda faaliyet gösteren vakıflar da bulunmaktaydı. Bu tür vakıflar, toplumun refah içinde bir yaşam sürmesi amacıyla, adeta beşikten mezara kadar olan her aşamada insanlığa hizmet etmiştir. (Kıran, 2023).

Selçuklular döneminde sağlanan ekonomik zenginlik, vakıflar aracılığıyla halkın refah seviyesini yükseltilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu vakıflar, toplumun farklı kesimlerine hitap ederek, refah düzeyini yükseltmiş ve eşitsizlikleri azaltmaya çalışmıştır. Selçuklu vakıflarının en belirgin özelliklerinden biri, kervansaraylar aracılığıyla gelen yabancı tüccarlara ayırım yapmaksızın hizmet sunmalarıydı. Dil, din, ırk, kölelik statüsü veya ekonomik durum farkı ayırmaksızın, her türlü birey kervansaraylarda barınabilir ve ticaret yapabilirdi. Bu uygulama, farklı kültürlerin bir arada yaşamasını desteklemiş ve ticaretin serbestçe gelişmesine olanak tanımıştır. Ayrıca, medreselerde eğitim gören öğrencilere herhangi bir ücret alınmıyordu. Bu durum, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına ve herkesin eğitim alabilmesine imkân tanımıştır. Selçuklu vakıflarının sağladığı bir diğer önemli hizmet ise, engelli, fakir, yaşlı, hasta ve hapiste olan kişilere yönelik sundukları yardım ve desteklerdi. Bu yardımlar, Selçuklu toplumunun dayanışma ruhunu pekiştirmiş ve

sosyal sorumluluk anlayışını güçlendirmiştir. Toplumun tüm bireylerinin yaşam kalitesinin artırılması, bu tür faaliyetlerle mümkün kılınmış ve daha adil bir toplum yapısının inşasına katkı sağlanmıştır (Akyıldız ve Abay, 2017, s. 9).

Selçuklular döneminde kurulan ve vezir Nizamülmülk'ün adını taşıyan Nizamiye Medreseleri önemli eğitim kurumları olarak şekillenmiş ve bu medreseler sadece eğitim alanında değil, aynı zamanda sosyal hizmetlerde de önemli bir yer tutmuştur. Nizamiye Medreseleri, farklı yaş ve sosyal gruplardan öğrencileri kabul ederek, fırsat eşitliğini sağlamış ve öğrencilere ücretsiz barınma, yemek ve sağlık hizmetleri sunmuştur. Bu medreseler, eğitim ile sosyal hizmetleri bir arada sunan, entegre bir model geliştirmiş ve toplumun refah seviyesini artırmayı hedeflemiştir. Hem bireysel gelişimi hem de toplumsal kalkınmayı gözetken bu yapılar, toplumsal dayanışmanın ve yardımlaşmanın somut örnekleri olarak Türk toplumunun tarihindeki yerini almıştır. Sosyal devlet anlayışının erken örnekleri olarak Nizamiye Medreseleri, sadece öğrencilerin eğitimini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal ihtiyaçları karşılayan önemli kurumlar haline gelmiştir. (Çelik, 2017, s. 159).

Selçuklularda ihtiyaç sahibi insanların hayatını kolaylaştırarak sağlık, temizlik ve eğitim gibi temel ihtiyaçları külliyeler şeklinde, yani aynı kompleks yapılar içinde sunulmuştur. Bu yapılar, sadece fiziksel bakım sağlamakla kalmamış, aynı zamanda eğitim, dini öğrenim ve sağlık alanlarında da kapsamlı hizmetler sunmuş, toplumun farklı kesimlerine eşit fırsatlar sağlamıştır. Darüşşifalarda yataklı tedavi imkanları sunulmuş ve şehir dışından gelenlere de ücretsiz tedavi olanağı tanınmıştır. Bu sağlık hizmetleri, sadece belirli bir dini gruba ya da toplumsal sınıfa değil, Müslüman olup olmadığına bakılmaksızın küçük, büyük, kadın, erkek ayırmaksızın herkese sunulmuştur. Tokat, Sivas, Çankırı, Erzurum, Konya, Erzincan, Amasya ve Kayseri gibi birçok şehirde dini eğitim ile birlikte tıp eğitimini de veren medreseler ve darüşşifalar kurulmuştur. Bu yapılar hem dini bilgilerin hem de tıbbi bilgilerin aynı çatı altında birleşmesini sağlamış ve toplumsal refahın artırılmasında ciddi bir rol oynamıştır. Anadolu Selçuklularının sağlık alanında ilk kuruluşu olarak kabul edilen ve Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından tüberküloz nedeniyle ölen kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyet etmesi üzerine 1206'da Kayseri'de inşa edilen Gevher Nesibe Darüşşifası, Türkiye'nin ilk tıp fakültesi olma vasfını taşıması nedeniyle Türk tıp tarihi

açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu darüşşifa, sadece bir hastane değil, aynı zamanda bir tıp okulu ve darüşşifa olarak eğitim-sağlık kompleksi şeklinde işlev görmüş, sağlık hizmetlerinin yanı sıra tıp eğitimi alanında da ehemmiyetli bir merkez olmuştur. Selçukluların bu sağlık ve eğitim modelinin, toplumsal eşitliği ve bilimin gelişimini destekleyen bir yapı sunduğu söylenebilir (Çelik, 2017, s. 159-160).

Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, yalnızca fiziksel hastalıkları değil, üstelik psikolojik rahatsızlıkları bulunan hastaları da tedavi etmiştir. Darüşşifanın Bimarhane adı verilen bölümünde, psikolojik hastalıklar üzerine de tedavi uygulamaları yapılmıştır. Bu bölümde, mimari özellikler sayesinde hastaların tedavisi için müzikli tedavi yöntemleri uygulanmış, hastaların özel hastane elbiseleriyle yatırıldığı ve ilaçlarının yanı sıra yemeklerinin de önlerine kadar getirilmesi gibi hizmetler sunulmuştur. Bu özellikleriyle Gevher Nesibe Darüşşifası, günümüz modern hastane standartlarına benzer bir yaklaşımı benimsemiş ve sağlık hizmetini bir adım öteye taşımıştır. Ayrıca, aynı dönemde Batı'da akıl hastalarına işkenceler yapıldığı ve toplumdan uzaklaştırıldığı dikkate alındığında, Gevher Nesibe Darüşşifası'ndaki Bimarhanelerin varlığı, insana verilen değer açısından oldukça çarpıcıdır. Selçuklu döneminde akıl hastalarının tedavi edilmesi ve toplumsal hayata kazandırılmaya çalışılması, bu dönemin sağlık anlayışının ne denli gelişmiş bir düzeyde olduğunu ve insan haklarına duyulan saygıyı gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir. (Çelik, 2017, s. 162).

2.1.2. Osmanlı Devleti'nde Sosyal Devlet

Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetim anlayışı, adaletin sağlanması, halkın güvenliğinin temin edilmesi ve bireylere kendi inançlarını yaşama ve kendilerini geliştirme imkânı sunma üzerine temellenmiştir. Bu anlayış, bireylerin dini özgürlüklerini ve kişisel gelişimlerini koruma amacını gütmüş, toplumsal düzeni sağlamak için devletin müdahalesine büyük bir önem verilmiştir. Ancak sağlık, eğitim, kültür ve sosyal hizmetler gibi toplumsal gelişmişlik göstergeleri olan alanlar, genellikle devletin doğrudan müdahalesi dışında kalmış, bu hizmetlerin çoğu sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler tarafından sağlanmıştır. Osmanlı'da vakıflar, dernekler ve benzeri sivil oluşumlar, toplumun refahını yükseltmek için önemli bir rol üstlenmiş ve devletin yönetim anlayışıyla uyumlu bir şekilde çalışmıştır. Bu durum,

devletin sosyal refahı sağlamada ve bireylerin temel ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin verilmesinde sivil toplum ile birlikte hareket etmesini gerektirmiştir. Osmanlı yönetimi, devletin yükümlülüklerinin ötesinde, toplumsal hizmetlerin büyük kısmını yerel ve sivil yapıların üzerine bırakmış, ancak adalet ve güvenlik gibi temel konularda merkezî gücün sağlam bir denetim ve yönetim sağladığı bir sistem oluşturmuştur (Öztürk, 2004, s. 35-40).

Osmanlı Devleti'nde aile, yapısal olarak bireyin sosyal tehlikelere karşı korunmasında önemli bir işlevi üstlenmiştir. Aile içindeki yardımlaşma, aynı zamanda sosyal güvenlik sisteminin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Aile üyelerinden birinin hastalanması, kaza geçirmesi veya vefat etmesi durumunda, ortaya çıkan eksiklik aile destekleriyle çözüme ulaşılmıştır. Böylece düzenin kesintisiz işlemesi sağlanmıştır. Bu yardımlaşma anlayışı, toplumsal güvenliğin temellerini aile içinde atmış ve bu sistem, toplumun tüm katmanlarında benzer şekilde işlev göstermiştir. Ayrıca, Osmanlı toplumunda kuşaklar değişse de aile yapısında, çocuklar, çalışma çağındaki bireyler ve yaşlılar her zaman birlikte yaşamış ve birbirlerine yardımcı olmuşlardır. Aile içindeki bu dayanışma, sosyal güvenliği sağlayan mühim bir etken olarak öne çıkmıştır (Dilik, 1972, s. 25).

Osmanlı Devleti'nde, Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edebali'nin "İnsanı Yaşat ki Devlet Yaşasın" ilkesiyle hareket edilmiştir ve devletin varlık sebebi, halka hizmet olarak görülmüştür. Bu anlayışa göre, devletin temel amacı, halkın refahını sağlamak ve onları korumaktır. Sosyal refah, adalet ilkesinin bir gereği olarak kabul edilmiştir. Osmanlı yönetimi, kapitalist sistemin aksine, ekonomiyi insan için ve insanın iyiliği için şekillendirmiştir. İnsan, bencillikten uzak, fedakâr olması gereken niteliklere sahip bir varlık olarak tanımlanmıştır. Bu anlayışın oluşmasında ahilik teşkilatının önemli bir etkisi olmuştur. Ahilik, toplumsal dayanışmayı ve adaleti ön planda tutarak, bireylerin birbirine destek olmasını ve toplumun refahını sağlamayı amaçlamıştır. Bu yüzden, Batı toplumlarındaki gibi sömürgecilik ve sınıf mücadeleleri Osmanlı'da yaşanmamıştır. Osmanlı toplumunun değerleri, kişilerin ve toplumun refahını sağlamak için adalet ve eşitlik temelinde şekillenmiştir (Kaleli ve Topuz, 2010, s. 2).

Osmanlı'da savunma, güvenlik ve adalet devlet eliyle sağlandığından eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler, gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülmüş; zekât, fitre ve sadaka gibi dini uygulama olarak aile, komşu ve akrabalık ilişkileriyle birlikte lonca ve vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır. 13'üncü yüzyılla birlikte dini ve ahlaki temellere dayanan tüm iyi huyları bir araya toplayan ahlaki düşünce sistemi olan fütüvvet anlayışını barındıran ticari bir kuruluş olan ahilik, iktisadi hayatı toplumsal dayanışma içerisinde düzenlenmesini sağlamıştır. Bu düzenlemeyle ihtiyaç sahibi kimselere, hastalara, ölenlerin yakınlarına yardım ederek iktisadi yaşamın sorunlarına çözüm getirmiş ve sosyal güvenlik hizmet olan sandıkların kurulmasını sağlamıştır. 15'inci yüzyıl sonlarına doğru etkisini yitiren ahilik, esnafın bir araya gelmesiyle zamanla lonca teşkilatına dönüşmüştür. Batıda endüstrileşen küçük esnaf ve işçi sınıfının sendikalaşmasıyla sonucunda 18'inci yüzyılın sonlarına doğru önemini yitirmiştir. Osmanlı'da gönüllülük ve vakıflar eliyle yürütülen sosyal hizmetler 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru devlet müdahalesiyle devlet eliyle yapılmaya başlanmıştır. (Kantar, 2019, s. 5,7).

Osmanlı Devleti'nde sosyal hizmetlerin yürütülmesinde vakıflar oldukça önemli bir işleve sahiptir. Osmanlı, Selçuklulardan devraldığı sosyal dayanışma sistemini sürdürerek, çok geniş bir alanda hizmet sağlamıştır. Bu hizmetler, özellikle sağlık, eğitim, belediye hizmetleri, esnaf kuruluşları ve ordunun yardımlaşma kuruluşları aracılığıyla yürütülmüştür. Vakıflar, bu alandaki faaliyetleri organize eden en önemli yapı olmuştur. Özellikle muhtaç kişilere maaş bağlanması, öksüz ve yetim öğrencilerin giydirilmesi, kimsesiz şehit eşleri ve çocuklarının barınması, dul ve yetimlerin evlendirilmesi gibi hizmetlerle toplumsal dayanışma sağlanmıştır. Kervansaraylar hem yolculara hem de sosyal yardıma ihtiyaç duyan bireylere barınma imkânı sunmuştur. Dul ve yetimlere, parasız kalan hac yolcularına, körlere, yaşlılara, kimsesiz çocuklara, harp malulleri ve gazilere yönelik barınma hizmetleri sunulmuş, böylece toplumsal dayanışma ve yardımlaşma güçlendirilmiştir. Osmanlı'daki şifahaneler, Avrupa'da akıl hastalarının yakıldığı dönemde, tam tersine, müzikli tedavi gibi yöntemler ve geniş kapsamlı sağlık hizmetleri sunarak, dönemin en ileri sağlık uygulamalarına sahip olmuştur. Ayrıca, imaretler aracılığıyla misafir ve yoksul öğrencilere ücretsiz yemek verilmiş ve bazen iş imkânları sağlayan sosyal tesisler inşa

edilmiştir. İmaretlar, sadece gıda desteği değil, sosyal dayanışma anlayışının bir simgesi haline gelmiştir. Özellikle tabhaneler (dinlenme yerleri), yabancıların da yararlanabildiği, sosyal desteğin verildiği, dinlenme ve barınma imkânı sunan önemli merkezler olmuştur. Osmanlı'daki sosyal hizmetler, sadece yerli halk için değil, aynı şekilde yabancılar için de açık olup, bir çeşit sosyal güvenlik ve dayanışma modeli oluşturmıştır. Bu hizmetler, Osmanlı toplumu için yardımlaşma ve eşitlik anlayışının güçlenmesine ve toplumda huzurun sağlanmasına büyük katkı sağlamıştır (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 579-581).

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal hizmetler, genellikle külliyele aracılığıyla sağlanmıştır. Bu külliyele, sayıca fazla yapının bir arada olduğu kompleksler olup, yapıldığı bölgenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmışlardır. Külliyeledeki yapılar arasında mektep, cami, medrese, imaret, çarşı, han, sebil hamam, türbe, çeşme, tabhane darüşşifa gibi sosyal ve kültürel mimariler bulunmaktadır. Bu yapılar hem sosyal hem de dini hizmetlerin bir arada sunulmasını sağlayan önemli merkezler olmuştur. Osmanlı, bu yapıları aracılığıyla halkın temel ihtiyaçlarını karşılamış ve toplumsal dayanışma anlayışını güçlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, savaşlarda yaralan askerlere yardım amacıyla 1868 yılında kurulan Hilal-ı Ahmer Cemiyeti (Kızılay), faaliyetlerini genişleterek muhacirler, evsizler ve fakirlere de sahip çıkmıştır. Bu cemiyet, aşevleri kurarak mültecilerin yemek ihtiyacını karşılamış, sağlık ekipleriyle tedavi hizmetleri sunmuştur. Kızılay, zaman içinde sosyal hizmetler alanında önemli bir yere haline gelmiş ve günümüzde de barınma, beslenme, sağlık, eğitim, ilk yardım gibi alanlarda icraat göstermektedir. Bu tür yardımlar, Osmanlı'dan günümüze kadar süregelen sosyal hizmetler geleneğinin bir parçası olup, toplumsal dayanışmanın ve yardımlaşmanın önemini vurgulamaktadır (Sezer ve Metin, 2013).

Darülaceze (düşkünler, acizler yurdu), Osmanlı döneminde, özellikle yaşlı, kadın, erkek, kimsesiz, yoksul ve sakat kimselerin faydalandığı önemli bir sosyal hizmet kurumu olarak Sultan II. Abdülhamid Han tarafından 1895 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı, toplumun en savunmasız kesimlerine şefkat ve yardım eli uzatmak olan Darülaceze, o zamandan bugüne kadar büyük bir hizmet sunmuş ve 100 bini aşkın kişiye, bunlardan 30 bini çocuk olmak üzere, barınma ve bakım hizmeti

sağlamıştır. Darülaceze, günümüzde de faaliyetlerini sürdürmekte olup, din, dil, ırk, cinsiyet ve mezhep ayrımı yapmadan herkese hizmet sunmaktadır. Bugün yaklaşık 600 kişiye hizmet veren Darülaceze, bünyesinde cami, kilise ve havra gibi farklı dini inançları barındırarak, toplumlararası hoşgörü ve dayanışma anlayışını güçlendiren bir sosyal kurum olarak varlığını sürdürmektedir. Darülaceze, dünyada örneği olmayan bir hayır kurumu olarak, her kesimden insana kucak açan bir şefkat yuvası olma misyonunu devam ettirmektedir (Darülaceze).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlara yönelik sosyal hizmetler, birçok önemli kurum ve teşkilat aracılığıyla sağlanmıştır. Bu kurumlardan biri olan Hatuniye Tekkesi (Kadın Sığınma Tekkesi), 18'inci yüzyıl başından 19'uncu yüzyıl sonlarına kadar faaliyet göstermiş ve özellikle evsiz ya da sığınacak yeri olmayan kadınlara hizmet vermiştir. Kadınlar, burada ilgi duydukları alanlarda çeşitli zanaatlar edinmiş ve böylece kimseye muhtaç olmadan kendi hayatlarını sürdürebilecek beceriler kazanmışlardır. Hatuniye Tekkesi, Osmanlı'daki kadınların toplumsal hayatta kendilerini güçlü bir şekilde gösterebilmeleri için önemli bir fırsat sunmuş ve onların sosyal dayanışmalarını teşvik etmiştir (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 583). Bir diğer örnek ise, Osmanlı'da kadınların sosyal hayata katılımını sağlayan Bacıyan-ı Rum'dur. (Anadolu Bacıları Teşkilatı) Bu teşkilat, Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı eliyle kurulmuştur ve dünyada ilk kadın meslek kuruluşu olarak kabul edilmektedir. Bacıyan-ı Rum, savaş zamanlarında erkeklere yardımcı olmuş, barış zamanlarında ise çeşitli el sanatlarıyla (nakış, örgü, kilim, halı dokumacılığı, keçecilik, ipek ve pamuk ipliği üretimi gibi) ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ayrıca, genç kızların eğitimini üstlenerek onlara evlenene kadar maddi ve manevi destek sunmuş, yaşlı kadınların bakımını da üstlenmişlerdir. Bu kadınlar, Ahi kültürünün temel değerlerinden biri olan "Eline, beline, diline sahip ol" anlayışını benimsemiş ve yaşamlarında bu ilkelere sadık kalmışlardır. Aynı zamanda, "Eşine, işine, aşına sahip ol" gibi bir felsefeyi de benimseyerek, ahlaki ve kültürel değerleri yaşatmışlardır. Bacıyan-ı Rum, Osmanlı'da kadınların hem sosyal hem de ekonomik alanlarda önemli roller üstlenmesini sağlamış ve kadınların toplum içindeki yerini güçlendirmiştir (Döğüş, 2018).

Osmanlı Devleti, sosyal hizmet anlayışını sadece yetişkinlerle sınırlı tutmayıp, çocuklara yönelik de kapsamlı bir yaklaşım sergilemiştir. Bu çerçevede, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sağlıklı bir gelişim ortamı sunmayı amaçlamış ve onların geleceğe daha iyi bir şekilde hazırlanabilmeleri için çeşitli sosyal hizmet kurumları kurmuştur. Osmanlı'nın bu alandaki en önemli kurumları arasında Islahhane (Sanayi Mektepleri), Darülaceze, Darül-hayr-ı Ali, Darüşşafaka, Darüleytam ve Himaye-i Eftal Cemiyeti gibi yapılar yer almıştır. Bu kurumlar, çocukların sadece fiziksel ihtiyaçlarıyla birlikte psikolojik gelişimlerine de duyarlı bir şekilde hizmet sunmuştur. Çocukların eğitimi, sağlık hizmetlerinden yararlanması, barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması gibi önemli alanlarda destek sağlanmış, ayrıca iş imkânlarına erişimleri de gözetilmiştir. Islahhane ve Sanayi Mektepleri, çocukların meslek edinebilmeleri amacıyla sanayi ve zanaat alanlarında eğitim vererek onları iş gücü piyasasına hazırlamıştır. Darülaceze ve Darüşşafaka gibi kurumlar ise, korunmaya muhtaç çocukların barınma ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamış, aynı zamanda psikolojik iyileşmelerini sağlamak için çeşitli rehabilitasyon hizmetleri sunmuştur. (Kapıcı, 2016, s. 9). Bu kurumlar, çocukların topluma kazandırılması ve bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için önemli fırsatlar yaratmış, aynı zamanda eğitim alanındaki fırsat eşitliği sağlayarak onların sosyal hayatta yer edinmelerine yardımcı olmuştur.

Osmanlı Devleti, kimsenin diline, dinine, ırkına ve cinsiyetine bakmadan ayırım olmaksızın toplumun tüm kesimlerinin huzur ve mutluluğunu sağlamak için ülke kaynaklarını adil paylaşılmasına imkân sağlayan, iyi koşullarda yaşayan toplumun oluşmasını sağlamıştır. Kardeşlik, dostluk gibi yardımlaşma ve dayanışma sağlanmasında en etkili ve en belirleyici rolü vakıflar üstlenmiştir. Çünkü servetin tekelleşmesi sosyal refah seviyelerinde aşırı değişimlerin yaşanmasına ve bunun sonucunda dengenin bozulmasına izin verilmemiştir. İnsanın en çok yararlandığı cami, hastane, medrese, köprü, han, hamam, imarethane, çeşme vb. kurumların büyük çoğunluğu padişahlarla birlikte yönetici zümresi ile bunların yakınları tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca bu kurumlardaki hizmeti devamlılığı için kervansaray, bahçe, dükkân, bedesten, bağ gibi geliri olan mülkler vakfedilmiştir. Dolayısıyla bu hizmetlerin yüzyıllar boyu yaşamasına imkân sağlamıştır. (VGM).

Osmanlı Devleti'nde esnaf ve zanaatkârlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma, ilk olarak ahilik teşkilatında başlamış ve zamanla lonca sistemine evrilmiştir. Ahilik hem mesleki hem de ahlaki bir yapılanma olarak, zanaatkârlar arasında beraberliği ve iş birliğini özendiren bir sistemdi. Ahiler, meslektaşlarının eğitimi, üretim süreçlerinin düzenlenmesi ve toplumsal yardımlaşma konusunda önemli bir rol oynamışlardır. Bu anlayış, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki esnaf ve zanaatkârlar için hem sosyal hem de ekonomik bir koruma sağlamıştır. Sanayi Devrimi öncesinde, Osmanlı'da zanaat ve küçük ölçekli sanayi önemli ölçüde gelişmişti. Esnaf ve zanaatkârlar arasında mal sahipleri, ustalar, kalfalar ve çıraklar gibi geniş bir gruptan oluşan bir topluluk vardı. Bu topluluğun üyeleri, çalışma koşullarını, işverenle olan ilişkilerini ve toplumsal yükümlülüklerini loncaların belirlediği kurallar çerçevesinde düzenlemekteydi. Loncalar, esnafın iş yaşamını düzenleyen kuralların yanı sıra, üyeleri arasında karşılıklı yardım ve dayanışmayı da teşvik etmişlerdir. Özellikle sakatlık, yaşlılık, hastalık veya ölüm gibi durumlarda, loncalar, gelirini kaybeden üyelerine nasıl yardım edileceğini belirleyerek, sosyal güvenlik anlayışını geliştirmiştir. Bu sistem, toplumun sosyal dayanışma ve yardımlaşma ruhunu pekiştiren önemli bir kurum haline gelmiştir (Talas, 1997, s. 455).

Orta Çağ'da esnaf toplulukları, loncaların etkisiyle birçok alanda düzenli ve yapılandırılmış bir sistem içinde faaliyet göstermekteydi. Loncalar, hammadde temininden iş gücü kullanımına, ürün fiyatlarının belirlenmesinden tüketim alışkanlıklarına kadar geniş bir yelpazede etkiye sahipti. Bu durum, loncalara bağlı esnafın yardımlaşma sandıklarına katılmasını ve maddi katkılarda bulunmasını teşvik eden bir düzeni mümkün kıldı. Loncalar, esnafın ekonomik faaliyetlerini düzenlerken aynı zamanda sosyal dayanışma sağlayan önemli bir yapıydı. Bu yapının diğer bir önemli yönü, loncalar ve dayanışma sandıkları, devletin doğrudan müdahalesiyle değil, esnafın dini ve kültürel değerlerine dayalı bir dayanışma anlayışı çerçevesinde gelişmesiydi. Loncalar, hem meslektaşları arasında yardımlaşmayı teşvik ediyor hem de üyelerinin sosyal güvenliğini sağlamak için çeşitli mekanizmalar oluşturmuyordu. Yardımlaşma sandıkları, esnafın katkıları, bağışlar ve meslek ilerlemelerinde ustaların ödediği paylarla destekleniyordu. Bu sandıklar, esnafın toplumsal dayanışma anlayışını pratiğe döken ilk sosyal güvenlik yapılarıydı. Türkiye'deki sosyal güvenlik

uygulamalarının ilk temelleri, bu loncaların oluşturduğu yardımlaşma sandıkları olarak kabul edilebilir. Bu sandıklar hem sosyal hem de ekonomik yönden esnafa önemli güvence ve destek sağlamış, toplumsal yardımlaşma kültürünün önemli bir parçası olmuştur (Yazgan, 1969, s. 12).

Osmanlı lonca sisteminde usta, kalfa ve çırak ilişkileri, baba ile oğul arasındaki bağ gibi bir yapıya sahipti. Bu yapı içinde, otorite her zaman ustanın elindeydi, bu otorite karşılıklı sevgi ve saygıyla dengelenirdi. Usta hem mesleki becerileri öğretir hem de ahlaki değerler ve iş disiplini konusunda eğitim verirdi. Kalfa ve çıraklar, ustalarından yalnızca teknik bilgilerle birlikte iş ahlakı ve toplumsal sorumluluk anlayışını da öğrenirlerdi. Lonca sistemindeki dayanışma, mesleki tehlikeler veya bireysel sorunlar karşısında ailevi bir dayanışma anlayışıyla işlerdi. Loncalar tarafından kurulan yardımlaşma sandıkları, üyelerinin yaşlılık, sakatlık veya hastalık gibi durumlar karşısında maddi destek almasını sağlardı. Bu yardımlaşma sandıkları, esnafın güvenliğini temin eden önemli bir sosyal güvenlik mekanizması işlevi görüyordu (Yazgan, 1969, s. 12-13).

Osmanlı Anadolu'sunda 16'ncı yüzyıl itibarıyla nüfus artışının sınırlı olması ve genel olarak nüfus yoğunluğunun düşük kalması, işgücü eksikliğine yol açmıştı. Bu durum, emek piyasasında ücretlerin yükselmesine neden olmuş ve işgücüne olan rağbeti artırmıştır. Osmanlı Devleti, bu kıt kaynak durumunda nitelikli iş gücünü öncelikli bir değer olarak bakmış ve bu alanda birçok düzenlemeler yapmıştır. Esnaf birlikleri, ekonomik hayatın temel taşı olarak, bireysel olarak rekabet yerine iş birliği ve dayanışmayı ön planda tutuyordu. Bu birlikler, üretim süreçlerini düzenliyor, esnaf arasında karşılıklı kontrol mekanizmaları oluşturuyor ve imtiyazlarla çalışma hayatını yönlendiriyordu. Bu sistem, herkesin serbestçe istediği mesleği yapabileceği bir düzen yerine, disiplini ve düzeni esas alan bir çalışma modeli sunuyordu. Lonca sistemi, Osmanlı ekonomisinin işleyişinde merkezi bir rol oynamış ve Batı'daki gibi sınıfsal bir işçi hareketinin oluşmasını engellemiştir. Batı'da işçi sınıfı, kapitalist sistemin dinamikleriyle ortaya çıkarken, Osmanlı lonca düzeni emekçilerin bir sınıf bilinciyle örgütlenmesini değil, işçinin ve işverenin aynı çatı altında birleştiği, iş birliğine dayalı bir düzeni tercih etmiştir. Böylece loncalar, devletin ekonomik ile sosyal politikalarının bir uzantısı haline gelmiş; çalışma hayatının düzenlenmesinde devletin

mekanizmalarından biri olarak görev yapmıştır. Bu yapı, sadece işçi-işveren ilişkilerini düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve sosyal güvenliği de sağlamıştır. Osmanlı esnaf birliklerinin idari, mali, hukuki ve ekonomik özerklikleri, Türk toplumunun özgün demokratik özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak bu yapı, Batı'daki sınıflı toplum düzenine dayalı demokratik kurumlarla doğrudan ilişkilidir denilemez. Osmanlı ekonomisinde Sanayi Devrimi'nin yaşanmamasının sebeplerinden biri, sınıf çatışmalarının ortaya çıkmaması, diğeri ise ücretlerin nispeten yüksek olmasıdır (Tabakoğlu, 2006, s. 72).

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan itibaren İslam dininin gereksinimlerine dayalı bir hukuk düzeni ve toplumsal yaşam anlayışı benimsemiş bir yapıyı oluşturmuştur. Devlet, sosyal yaşamla ilgili birçok sorumluluğu tek başına üstlenmiş olsa da toplumun ilk evrelerinden itibaren bu görevleri hafifleten ve destekleyen kuruluşlar ortaya çıkmış ve Osmanlı'nın toprak genişlemesiyle orantılı olarak bu yapılar da gelişmiştir. Osmanlı toplumunda, Batı'daki sosyal devlet anlayışına benzer toplumsal gereksinimler doğmuş ve bu ihtiyaçlar, millet-devlet iş birliğiyle karşılanmıştır.

2.1.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyal Devlet

Cumhuriyet dönemi sosyal devlet anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısının ve devletin işleyişinin önemli bir devamı olmakla birlikte, modern bir sosyal devlet anlayışını oluşturma amacını taşımıştır. Osmanlı'da toplumsal dayanışma ve yardımlaşma hem dini hem de ahlaki bir zorunluluk olarak kabul edilirken, Cumhuriyet dönemiyle birlikte sosyal devlet anlayışı düzgün ve sistemli bir şekle kavuşmuş ve devletin yükümlülükleri daha belirginleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyal devlet dört dönem olarak ele alınacaktır.

2.1.3.1 Cumhuriyet Dönemi Sosyal Devlet 1923-1946 Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu 16'ncı yüzyılın ikinci yarısında, o dönemin ihtiyaçlarına göre oldukça gelişmiş sayılabilecek bir sanayisi bulunmaktaydı. Tarım ile sanayi sektörü, Osmanlı'yı dışa bağımlı hale getirmeyecek kadar yeterli bir düzeye ulaşmıştı. Ancak, sanayi devriminin başlaması ve makineli üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte, 18'inci yüzyılın sonlarından başlayarak yerli sanayi, yeni teknolojilere uyum

sağlamakta zorlanarak gerilemeye başladı. Sanayi Devrimi, ekonomiye önemli katkılar sağlarken, Osmanlı'nın çöküşüne giden yolu da kapitülasyonlar ile birlikte açmıştır (Talas, 1992, s. 36). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nden zayıf bir sanayi yapısı devralan Cumhuriyet Türkiye'si hem kuruluş sürecinde hem de ekonomik büyüme konusunda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Dönemin genel koşullarının etkisiyle Cumhuriyet, önemli ekonomik ve toplumsal problemlerle mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından yaşanan büyük savaşların ve yıkımların ardından toplumsal ve ekonomik yeniden yapılanma sürecini içermektedir. Kurtuluş Savaşı'nın zaferle tamamlanmasının ardından, modern bir devletin temellerini atmak amacıyla çeşitli reformlar yapılmıştır. Bu dönemde, toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmek, ekonomik alanda kalkınmayı sağlamak ve çağdaş bir devlet yapısı oluşturmak için adımlar atılmıştır (Yay, 2014, s. 152). Bu süreçte, sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmasında, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde çalışma yaşamını düzenleyen tüzükler büyük ölçüde geçerliliğini korumuş, ancak sınırlı sayıda yeni düzenleme hayata geçirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle iş gücü, işçi hakları ve sanayileşme gibi alanlarda daha fazla yapısal düzenlemeler yapılması lüzumu meydana gelmiştir. Bu zamanda, devletin sosyal ve ekonomik alandaki müdahaleleri, önceki dönemlerin izlerini taşımakla birlikte, yeni bir toplumsal yapı inşa etmeye yönelik adımlar atılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen ekonomik politikalar, ulusal kalkınmayı her alanda sağlama hedefini güdüyordu. Bu dönemde, 1920'lerde giderek daha fazla tanınan Keynes'in ekonomik görüşleri, Türkiye'de de etkisini göstermeye başlamıştır (Çavdar, 1992, s. 199; Tuncay, 1997, s. 283-284).

Devletin ekonomideki aktif rolü, serbest piyasa sistemiyle uyumlu bir biçimde geliştirilmesi hedeflenmiş ve bunun için birçok düzenlemeler yapılmıştır. Ekonomik kalkınma ve modernleşme amacıyla devlet, sanayi ve tarım sektörlerinde önemli yatırımlar yapmış, altyapı projeleri gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, sanayinin gelişmesini desteklemek için gümrük tarifeleri, kredi destekleri ve çeşitli teşviklerle özel girişimciliği teşvik etmeye gayret edilmiştir. 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde, bu doğrultuda ekonomik politikaların ana hatları belirlenmiştir.

Kongrede, ekonomik serbestleşmenin önündeki manilerin kaldırılması, yeni sermayenin yaratılması, özel girişimciliğin teşvik edilmesi ve ulusal sermayenin korunması için koruyucu bir gümrük politikası izlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Tuncay, 1997, s. 283-284).

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, kapitalist üretim biçimi üzerine dayalı bir ulus devlet inşa ederek ulusal sanayiye geliştirmeyi ve hızlı bir kalkınma ile batı uygarlığının düzeyine ulaşmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, çalışma yaşamının düzenlenmesi ve sürekliliğinin sağlanması için birçok önlemler alınmıştır. Ancak bu dönemdeki düzenlemeler sınırlı kalmış, çalışma yaşamını doğrudan etkileyen tek kapsamlı düzenleme 1921 yılında çıkarılan ve madencilerin çalışma şartlarını düzenleyen yasa olmuştur. Bu yasa, Ereğli bölgesindeki maden işçilerine yönelik haklar sağlamıştır. Daha sonra, 1924 yılında alınan bir meclis kararıyla bu haklar genişletilmiş ve Ereğli'deki maden işçilerine tanınan hakların bütün maden işçilerine uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemeler, çalışma koşullarının iyileştirilmesine bu yönde atılmış ilk adımlardan biri olmuştur (Gül, 2006, s. 265).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te ilan edilmesinin ardından, halkın refahı ve sosyal güvenliğinin sağlanması amacıyla devletin rolü giderek artmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ekonomik kalkınma ve sanayileşme, sosyal devlet anlayışının şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Ancak, sosyal devletin tam anlamıyla işlevsel hale gelmesi, sadece ekonomik kalkınma ile sınırlı kalmamış, sosyal adaletin ve bireysel hakların güçlendirilmesine yönelik birçok yasal düzenleme de yapılmıştır. 1924 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal devlet anlayışının ilk yasal temellerini atmıştır. Bu anayasa, devletin hukuk sistemine dair önemli düzenlemeler içerirken, sosyal devlete dair açık hükümler bulundurmaya da devletin halkı koruma yükümlülüğünü belirleyen ilkelere zemin hazırlamıştır. Anayasada, "Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci" nitelikleri, sosyal devletin temelini oluşturacak ilkeleri ortaya koymuştur. Özellikle Halkçılık, Devletçilik ve Devrimcilik gibi ilkeler, toplumun sosyal refahını artırmaya yönelik devlet müdahalesinin gerekliliğini savunmuştur.

Talas'a göre, bu ilkeler sosyal devlete giden yolu açan temel unsurlar olarak kabul edilebilir. Sosyal devlet anlayışına ilişkin bazı hükümler, Türkiye

Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden süreçte, ilk Anayasa olan 1924 Anayasası'nda yer almıştır. Her ne kadar 1924 Anayasası'nda devletin sosyal görev ve yükümlülüklerini açıkça belirleyen kapsamlı hükümler bulunmasa da özellikle eğitim ve öğretim alanında sosyal adaleti teşvik edici düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa'nın 80. ve 87'nci maddeleri, eğitimin ile öğretimin ücretsiz olması gerekliliğini vurgulayarak bu hususta kanuni düzenlemeler yapılmasını öngörmüştür. İlerleyen yıllarda, sosyal devlet anlayışını destekleyen diğer önemli hukuki gelişmeler de gerçekleştirilmiştir. 1926'da çıkarılan Medeni Kanun, bireylerin haklarını düzenlerken, çalışma yaşamına yönelik bazı temel ilkeleri de belirlemiştir. Aynı yıl yürürlüğe giren Borçlar Kanunu'nun 332'nci maddesi ise işverenlerin, çalışanların karşılaşılabileceği tehlikelere karşı gerekli önlemleri alma zorunluluğunu getirmiştir. Bu madde, iş sağlığı ve güvenliğini tesis etmekle birlikte, iş kazalarını önlemeye yönelik tedbirlerin alınmasını da hüküm altına almıştır (Kantarıcı, 2003, s. 76-77). Bu düzenlemeler, erken Cumhuriyet döneminin sosyal devlet anlayışını geliştirme yolundaki ilk adımları olarak değerlendirilebilir. Bu yenilikler, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde çalışma yaşamını düzenleme çabalarının önemli bir parçasını oluşturmuş ve modern çalışma koşullarının temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştur. Ülkede çalışan tüm işçileri kapsayan genel bir iş yasasının bulunmaması, farklı iş alanları ve çalışma bölgeleri için o bölgenin koşullarına uygun ayrı düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmıştır (Yay, 2014, s. 152). Bu yaklaşım, çalışma yaşamının çeşitliliğini göz önünde bulundurarak yerel ihtiyaçlara dönük daha esnek ve etkili çözümler üretmeyi amaçlamıştır. Özellikle madencilik, tarım ve sanayi gibi farklı dallarda uygulanabilir düzenlemelerin geliştirilmesi, sektörel farklılıkların ve yerel ihtiyaçların dikkate alınmasını sağlamıştır. Ayrıca, sosyal güvenlik ile işçi haklarının korunmasına yönelik ciddi bir gelişme olarak 1926 yılında kabul edilen Borçlar Kanunu'nun 112'nci maddesi ile atılmıştır. Bu maddeye göre, işverenlere iş kazalarından doğabilecek olumsuz sonuçlara karşı işçilerini sigorta ettirme yükümlülüğü getirilmiştir (Kantarıcı, 2003, s. 77). Bu düzenleme, işçilerin güvenliğini sağlama, iş kazalarının kötü etkilerini en aza indirme ve işverenlerin sorumluluklarını artırma açısından erken dönemde atılan kritik bir girişim olarak dikkat çekmiştir. Bu tür düzenlemeler, modern sosyal güvenlik sistemine giden yolun taşlarını döşemiş ve ilerleyen yıllarda daha kapsamlı iş yasalarının oluşturulmasına uygun ortam

hazırlamıştır. Bununla birlikte, bu dönemde gerçekleştirilen düzenlemeler sadece iş kazalarını önlemeyi değil, aynı şekilde işçilerin ekonomik ve sosyal haklarını genişletmeyi de hedeflemiştir. Çalışma yaşamının bu şekilde ele alınması, Cumhuriyet'in kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde toplumsal dayanışma ve refahın yükselmesine yönelik gayretlerin bir bölümü olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemde refah devleti anlayışının somut bir yansıması olarak değerlendirilebilecek en önemli gelişme, 1936 yılında yürürlüğe giren 837 sayılı İş Kanunu olmuştur. Bu kanunla, Türkiye'de çalışma hayatını sistematik bir şekilde ele alan ilk kapsamlı yasa olma özelliğini taşır. Kanunla birlikte sosyal sigortaların kurulmasına yönelik düzenlemeler yapılmış, çalışma saatleri resmi olarak günlük 8 saat ile sınırlandırılarak işçinin haklarının korunması açısından mühim bir ilerleme sağlanmıştır. Ancak bu yasa, sendika kurma hakkı ve özgürlüğüne doğrudan yer vermemiştir. Aynı zamanda grev yapılmasını yasaklayarak, işçi-işveren arasındaki uyuşmazlıklarda zorunlu hakem uygulaması getirmiştir. Bu durum, devletin sınıflar arası çatışmayı önlemek için tarafsız bir düzenleyici rol üstlenme çabası olarak değerlendirilebilir. Grev ve lokavt yasağı, o dönemde devletin ekonomik ve sosyal istikrarı koruma önceliğini vurgulamaktadır (Özcan, 2009, s. 79-80).

837 sayılı İş Kanunu, Türkiye'de çalışma yaşamını düzenleyen ilk kapsamlı ve toplu iş yasası olarak önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kanun, işçi haklarını koruma amacı taşıırken, aynı şekilde ekonomik istikrarı sağlamak için de önemli düzenlemeler getirmiştir. İş Kanunu, işçi ve işveren arasındaki ilişkileri dengelemeyi hedeflemiş ve çalışma koşullarına ilişkin temel ilkeler belirleyerek, işçilerin haklarının güvence altına alınmasını sağlamıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin sosyal devlet anlayışının gelişmesinde mühim bir basamak olarak kabul edilir ve modern çalışma hayatının temellerini atmıştır. 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ise Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal güvenlik alanında gerçekleştirdiği ilk büyük düzenlemelerden biridir. Bu kanun, özellikle sağlıkla ilgili toplumsal bir güvenlik ağı kurmayı amaçlamış ve toplumun korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Kadınlar, çocuklar ve işçilerin korunmasına yönelik özel hükümler de bu yasa ile getirilmiş, bu sayede daha geniş bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulma yolunda ilk adımlar atılmıştır. (Koray, 2000, s. 100).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, savaşların ve toplumsal zorlukların etkisiyle, yardım yapılmasını gerektiren büyük bir kesim ortaya çıkmıştır. Ancak, bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik düzenli ve örgütlü bir sistem kurulamamıştır. Bunun yerine, sosyal yardımlarla ilgili düzenlemeler farklı tarihlerde çıkarılan yasalarla yapılmıştır. Bu dönemde, sosyal yardım alanında büyük sorumluluk üstlenen özel kuruluşlar da önemli bir rol oynamıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye Kızılay Cemiyeti gibi devletin kuruluşları, özellikle savaş yıllarında büyük yükler üstlenmiştir. Kızılay'ın bazı şehirlerde açtığı aşevleri, bu dönemdeki sosyal yardımların örneklerinden biridir. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, sosyal yardımlar henüz büyük boyutlara ulaşmamış olsa da bu yönde atılan adımların Türkiye'nin sosyal refah devletine doğru ilerlemesi açısından önemli bir başlangıç olduğu söylenebilir (Yay, 2014, s. 154).

2.1.3.2 Cumhuriyet Dönemi Sosyal Devlet 1946-1960 Dönemi

1946-1960 yılları, Türkiye'nin çok partili döneme geçişi ve liberal piyasa ekonomisinin ivme kazandığı bir zamanı işaret eder. Bu dönemde devletçi politikaların terk edilmesiyle birlikte, sosyal güvenlik konusunda önemli adımlar atılmıştır. 1945 yılında çıkarılan sosyal sigorta kanunları, 1946 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunlarla iş kazaları ve analık sigortası gibi programlar hazırlanmış, iş güvencesi sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma Bakanlığı'nın kurulması ise, Keynesci anlayışa dayanan tam istihdam hedefinin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir (Özcan, 2009, s. 87).

II. Dünya Savaşı'nın ardından, 1946 yılında içindeki ve dışardaki etkenlerin etkisiyle Türkiye'de çok partili olan sisteme geçme süreci başlamıştır. 1945-1960 yıllarında serbest ve dışa dönük bir ekonomik politikaya dönüşüm gerçekleşmiş ve bu dönüşüm 1950 yılı itibariyle tamamlanmıştır. Ancak 1954 yılından sonra ekonomik zorluklar ve diğer etkenlerle bu politikalardan uzaklaşma eğilimleri görülmeye başlanmıştır. Özel sektöre dayalı sanayinin talepleri karşılayamaması ve dönemin siyasi ve sosyal koşulları, bu değişimi tetiklemiştir. 1954 sonrasında kamu iktisadi teşebbüslerinin sermayeleri artırılmış, yeni teşebbüsler kurulmuş ve kamu sektörü genişlemiştir (Tokol, 2000, s. 16).

1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da sosyal güvenlik alanında önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin 20. yüzyıla savaşlar ve politik değişimlerle girmesi, tarımda çalışan köylülerin sosyal güvenlik anlamında zorluklar yaşamasına yol açmıştır. Bu kanun, köylülerin durumunu iyileştirmeyi amaçlamış ve sosyal güvenlik alanındaki eksiklikleri azaltmayı hedeflemiştir. Ayrıca, savaşın etkisiyle tarım kesiminin yükü artmış, köylüler ağır vergiler ve ilkel tarım teknikleriyle sürekli yoksullaşmışlardır. Savaşın bitmesinin ardından bir milyon asker terhis edilmiştir (Keyder, 1987, s. 98).

1950'li yıllarda sanayileşme hız kazanmış, yeni çalışma alanları meydana gelmiş ve köyden kente göç yoğunlaşmıştır. Bu göç, demografik yapıyı değiştirmiş ve halkın sosyal ihtiyaçları, yeni hukuk kurallarının oluşturulmasını gerektirmiştir. Asgari ücret, 1951 yılında uygulanmaya konularak hafta tatillerinde işçiye ücret ödenmesi düzenlemesi getirilmiştir. Aynı yıllarda körler ve sağır okulları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak açılmaya başlanmış, 1952 yılında ise Türkiye'nin ilk işçi sendikaları konfederasyonu olan TÜRK-İŞ kurulmuştur. 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun 1952'de yürürlüğe girmiş, 1957'de ise 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun kabul edilmiştir (Altan, 2009, s. 73).

2.1.3.3 Cumhuriyet Dönemi Sosyal Devlet 1960-1980 Dönemi

Türkiye'de sosyal devlet ilkesi, 1961 Anayasası ile ilk defa yasal bir temele oturtulmuş ve bu ilke sayesinde sosyal devletin temel prensipleri anayasal güvenceler altına alınmıştır. Böylece devlet, vatandaşlarına sosyal haklar ve hizmetler sunma yükümlülüğünü anayasal olarak kabul etmiş, sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal refahın artırılması hedeflenmiştir (Kantarıcı, 2003, s. 77). Anayasada, "insan haklarına dayalı devlet", "hukuk devleti", "demokratik devlet" ve "sosyal devlet" gibi temel ilkeleri kabul edilmiştir. Hukuk devleti ilkesi, daha önceki anayasalarda da bulunurken, sosyal devlet ilkesi yalnızca 1961 Anayasası'nda tam anlamıyla benimsenmiştir. Bu düzenleme ile devletin, vatandaşlarına sosyal haklar ve hizmetler sunma yükümlülüğü anayasal güvence altına alınmış; sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal refahın artırılması hedeflenmiştir. Böylece sosyal devlet anlayışı, ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Topuz, 2009, s. 121).

Anayasa'nın 41'inci maddesi, sosyal devlet anlayışını somutlaştıran önemli bir metin olarak, devletin ekonomik ve sosyal yaşamda üstlendiği sorumlulukları belirler. Bu maddeye göre, ekonomik ve sosyal yaşam, adalet, tam istihdam ve her birey için insan onuruna uygun yaşam standartlarının sağlanması amacıyla yapılandırılır. Devletin rolü, sadece bireylerin yaşam düzeyini iyileştirmekle sınırlı kalmaz; aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi demokratik yöntemlerle gerçekleştirmek, milli tasarrufu yükseltmek, toplumsal önceliklere göre yatırımları yönlendirmek ve bu hedeflere ulaşmak için kapsamlı kalkınma planları yapmak olarak tanımlanır. Bu şekilde devlet, toplumsal refahı artırma ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlama adına önemli görevler üstlenir (Kantarıcı, 2003, s. 77).

1961 Anayasası, çalışma hayatına dair temel hakları anayasal güvenceye alarak, sosyal hakları çağdaş bir düzeyde düzenlemiştir. Bu anayasa, bireylerin çalışma hakkını güvence altına alırken, aynı zamanda çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, anayasa, çalışmanın yalnızca bir hak değil, aynı şekilde bir görev olduğunu kabul etmiştir. Bu yaklaşım, vatandaşların toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini teşvik etmek amacıyla benimsenmiş olup, toplumun ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. 1961 Anayasası, sosyal haklar ve çalışma hayatını güvence altına alarak, devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirmesini sağlayan önemli bir hukuki çerçeve sunmuştur (Tokol, 1997, s. 13). Bu hükümler, sosyal devletin yükümlülüklerini belirleyerek, devletin ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlara yönelik politikaları uygulama sorumluluğunu üstlendiğini ifade etmektedir. 1961 Anayasası, devletin yalnızca hukuk alanında değil, aynı zamanda vatandaşlarının refahını artırmak, sosyal eşitsizlikleri gidermek ve kültürel hakları korumak amacıyla da aktif bir şekilde rol alması gerektiğini vurgulamıştır. (Kantarıcı, 2003, s. 77).

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından yapılan ilk seçimlerde, Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasında bir koalisyon kurulmuş ve IX. İnönü Hükümeti Programı'nda sosyal devlet anlayışı vurgulanmıştır. Bu programda, 27 Mayıs Devrimi ve bu devrimin gerektirdiği sosyal devlet anlayışı doğrultusunda, toplumun ihtiyaç duyduğu köklü reform ve organizasyonları gerçekleştirme amacını benimseyen hükümet programının siyasal yönünün memnuniyetle karşılandığı

belirtilmiştir. Bu, hükümetin sosyal devlet anlayışını benimsediğini ve toplumun ihtiyaç duyduğu reformları gerçekleştirme amacıyla olduğunu göstermektedir. Bu dönemde, sosyal adalet ve refahın artırılması hedeflenmiştir. (Talas, 1992, s. 383-385). Bu doğrultuda, işçi haklarına yönelik önemli adımlar atılmış ve sendikaların faaliyetleri artırılmıştır.

1961 Anayasası'ndaki hükümler doğrultusunda, 1963 yılında 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu kabul edilmiştir. Aynı zamanda kalkınma planları uygulanmaya başlanmış ve 1963-1967 yıllarında yürürlüğe giren I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, sosyal sigortalar, sosyal yardım ve sosyal güvenlik alanlarında bir yapı oluşturmuştur. Sosyal politikalar yönünden ilk kalkınma planı daha geniş kapsamlı ve gelişmiş düzeyde hazırlanmıştır (Talas, 1992, s. 151).

1970'li yıllarda Türkiye'de ekonomik ve siyasal istikrarsızlık, toplumsal hayatın her alanına yayılarak önemli sorunlara yol açmıştır (Altan, 2009, s. 74). Liberal ekonomi anlayışı, tarımdaki teknolojik ilerlemeler ve süratli kentleşmeyle birlikte işsizlik sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Üretim ilişkilerindeki değişiklik ve büyük şehirlere, özellikle yurtdışına doğru işçi göçü akınını başlamıştır. 1965'ten 1975'e kadar devam eden yurtdışı işçi göçü, işsizlik sorununu kısmen çözmüş olsa da 1973 petrol krizi ekonomik zorlukları artırmıştır. 1977-1978 yıllarında alınan hükümet tedbirleri, Türkiye'nin ekonomik sorunlarını çözmede yetersiz kalmış ve bu durum, 24 Ocak 1980'de yeni bir ekonomik politika uygulanmasına yol açmıştır. Bu dönemde, 1970'lerin ithal ikameci ekonomik modelinden vazgeçilmiş, dışa dönük, neo-liberal politikalara geçilmiştir. Bu değişimle birlikte yerli üretim dış rekabete açılmış, kamu sektörü küçültülmüş ve özel sektöre daha fazla alan tanınmıştır. İhracat da önemli ölçüde artmış, Türkiye'nin küresel pazarlara entegrasyonu hızlanmıştır (Gül, 2006, s. 282-283).

12 Eylül 1980 askeri darbesi, Türkiye'de demokratik rejime ara verilmesine yol açmış ve bu müdahale sonrasında yeni bir anayasa hazırlanarak Cumhuriyet'in anayasal çerçevesi yeniden şekillendirilmiştir. Hazırlanan yeni anayasa ile birlikte, siyasal ve toplumsal yaşamda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiş, yeni yasalar çıkarılmıştır (Koray, 2000, s. 107).

2.1.3.4 Cumhuriyet Dönemi Sosyal Devlet 1980 Sonrası

12 Eylül 1980 askeri darbesi, Türkiye'nin sosyal politika alanındaki yapısını derinden sarsmıştır. Bu süreçte siyasi partilerin, sendikaların ve konfederasyonların faaliyetlerine tamamen son verilmiş; grev ve lokavt gibi haklar yasaklanmıştır. Hazırlanan yeni Anayasa, birey haklarını sınırlandırarak devlet otoritesini güçlendirmeyi amaçlamıştır (Talas, 1992, s. 231).

1983 yılında Anayasa'da yapılan düzenleme ile, 65 yaşına gelen, ihtiyacı olanlar ve engelli kişilere sosyal yardımların sağlanabilmesi için muhtaçlık durumunun belgelenmesi zorunlu hale getirilmiştir. İlk başlarda, bu belgeler muhtarlıklar ve belediyelerden alınırken, 1992 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile bu işlemin il ve ilçe idare heyetleri tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu düzenlemeler, sosyal yardımların daha sistematik bir şekilde yürütülmesini ve ihtiyaç sahiplerinin daha hızlı hizmet alabilmesini amaçlamıştır. Ayrıca, muhtaçlık durumunun belirlenmesi sürecinde yapılan bu değişiklikler, yerel yönetimlerin sosyal yardımlarında etkinliğini artırmayı hedeflediği görülmektedir. (Gül, 2006, s. 273-274).

1986'da yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, sosyal yardımların daha etkin ve sistematik bir şekilde sunulması amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nu oluşturmuştur. Bu fon, sosyal güvenlik kuruluşlarından geliri olmayan ya da aylık alamayan, özellikle düşük gelirli ve yoksul bireylere yönelik eğitim ve sosyal destekler sunmayı hedefleyerek, bu kişilerin topluma aktif bir şekilde katılmalarını ve katkı sağlamalarını amaçlamıştır. Bu uygulama, yoksullukla mücadelede devletin aktif rolünü pekiştiren önemli bir adım olmuştur. 1990'lı yıllar ise Türkiye'de sosyal devlet anlayışının yeniden ön plana çıktığı ve sosyal yardımların arttığı bir dönem olmuştur. Ancak, bu dönemde yaşanan ekonomik krizler, bütçede yaşanan daralmalar ve enflasyon gibi faktörler nedeniyle sosyal yardımların etkisi sınırlı kalmış, yoksulluk oranları yüksek seviyelerde kalmıştır. 1992 yılında yürürlüğe giren 3816 sayılı Yeşil Kart Kanunu, özellikle sağlık alanında önemli bir düzenleme getirmiştir. Bu yasa ile, muhtaç durumda olan vatandaşların sağlık harcamaları devlet tarafından karşılanmaya başlanmış, böylece sağlık hizmetlerine erişim noktasında önemli bir adım atılmıştır. Bu uygulama, genel

sağlık sigortası sisteminin hayata geçirilmesine kadar geçici bir çözüm sunmuş ve sağlıkta eşitliği sağlamaya yönelik önemli bir adım olmuştur (Kara, 2013, s. 276). Bu dönemdeki sosyal yardımlar, devletin yoksullara ve düşük gelirli bireylere yönelik sorumluluğunu güçlendirirken, aynı zamanda ekonomik krizlerin yarattığı zorluklarla da başa çıkma çabası içinde olmuştur.

1999 yılında kabul edilen 4446 sayılı Kanun ile Anayasa'da sosyal devlet ilkesine ilişkin bazı önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle, 47'nci maddenin "devletleştirme" başlığına "özelleştirme" ibaresi eklenmiş ve özelleştirme, ilk kez anayasal bir temele dayandırılmıştır. Bu değişiklik, Türkiye'de ekonomik politikaların yeniden şekillenmesine ve kamu sektörünün küçülmesine yönelik önemli bir adım olmuştur (Kara, 2013, s. 276-277).

2004 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün kurulması, sosyal yardımların daha düzenli ve sistematik bir şekilde sunulmasını sağlamıştır. Bu dönemde, ihtiyaç sahiplerine yönelik gıda, eşya ve kira yardımları yapılmış, ayrıca sosyal güvencesi olmayan bireylere konut desteği sağlanmıştır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı aracılığıyla uygun koşullarda konut temini, dar gelirli ailelerin barınma sorununu hafifletmeye yönelik bir diğer önemli adımdır. 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren ders kitapları öğrencilere ücretsiz dağıtılmaya başlanmış ve 2005 yılında başlatılan "Baba Beni Okula Gönder" kampanyası ile özellikle kız çocuklarının eğitimi teşvik edilmiştir. Ayrıca, 2015 yılında başlatılan Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) Projesi, eğitimde dijital teknolojilerin kullanımını artırarak, öğrencilerin kaliteli eğitim kaynaklarına daha kolay ulaşmasını hedeflemiştir. Bu proje, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamayı ve eğitimde teknoloji kullanımını yaygınlaştırmayı amaçlamıştır. Bu tür uygulamalar, sosyal devlet anlayışının eğitim, barınma ve sosyal yardımlar gibi temel alanlarda daha kapsamlı ve erişilebilir bir şekilde hayata geçirilmesini sağlamıştır.

2000'li yılların başından itibaren Türkiye'de sosyal devlet anlayışının güçlendiği gözlemlenmiştir. OECD verilerine göre, sosyal devlet giderlerinin gayrisafi yurt içi hasılaya oranı, 1995-2002 yıllarında %8 civarındayken, 2003-2009 yılları arasında %11'e, 2010-2016 döneminde ise %13'e yükselmiştir. Bu artış, Türkiye'nin ekonomik büyüme oranlarıyla paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Örneğin, 1995-2002

döneminde %3,6 olan büyüme oranı, 2003-2009 arasında %4,4'e, 2010-2016 döneminde ise %6,8'e ulaşmıştır (OECD Database, Aktaran: Aydın & Çakmak, 2018, s. 5-6). Bu veriler, sosyal devletin finansal kaynaklarının artırılması ve sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi yönünde kaydedilen ilerlemeyi göstermektedir.

2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, sosyal yardımların daha kurumsal bir yapıya kavuşturulmasını sağlamış ve toplumun çeşitli kırılgan gruplarına yönelik kapsamlı destekler sunmuştur. Bakanlık, yaşlılar, engelliler, çocuklar ve dezavantajlı diğer grupların yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla sosyal koruma mekanizmalarını güçlendirmeyi hedeflemiş ve çeşitli projeler başlatmıştır. Ayrıca, aile içi şiddetle mücadele ve kadın haklarının güçlendirilmesi gibi toplumsal sorunlarla mücadele etme yönünde de adımlar atılmıştır. 2018 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleştirilerek daha geniş kapsamlı bir yapıya kavuşan bu bakanlık, sosyal yardımların etkinliğini artırmayı ve sosyal hizmetlerin daha verimli bir şekilde sunulmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Kantar, 2019, s. 13). Bu gelişmeler, Türkiye'deki sosyal devlet anlayışının önemli bir dönüşüm sürecinden geçtiğini ve sosyal politikaların daha sistematik bir şekilde uygulanmaya başlandığını göstermektedir.

2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyal Politika

Sosyal politika, bireylerin ekonomik ve sosyal yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen bir alan olarak tanımlanabilir (Topkaya, 2016, s. 709). Bu alan, toplumların karşılaştığı ekonomik, sosyal ve kültürel sorunları ele alarak toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı ve daha adil bir toplum yapısı kurmayı amaçlar.

Sosyal politikanın en temel amacı, bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal fırsat eşitliğini sağlamak için gerekli adımları atmak, aynı zamanda toplumların sürdürülebilir kalkınmasını desteklemektir. Sosyal politika yalnızca maddi yardımlar ve desteklerle sınırlı olmayıp, çok daha geniş bir kapsamı içerir. İş gücü piyasası, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi temel alanlarda reformlar yaparak, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik stratejiler geliştirmeyi içerir. Bu reformlar, özellikle toplumun dezavantajlı kesimlerinin, iş gücü piyasasında daha etkin bir şekilde yer alabilmesi için gerekli destekleri sağlamak ve onların ekonomik

bağımsızlıklarını kazanabilmeleri için fırsatlar yaratmak üzerine odaklanır (Güneş, 2012, s. 198). Ayrıca, sosyal politika, sağlık hizmetlerine erişimi artırmak, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak ve sosyal güvenlik ağlarını güçlendirmek gibi hedeflerle toplumsal refahı yükseltmeyi amaçlar. Sosyal politika, toplum ve ekonomi içindeki süreçler bağlamında, eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bir araç olarak ele alınır. Bu politikaların etkin bir şekilde uygulanması, toplumların daha adil, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir şekilde gelişmesini sağlamayı hedefler. Bu bağlamda, sosyal politika sadece bir devlet müdahalesi değil, aynı zamanda toplumun tüm bireylerinin daha iyi yaşam koşullarına sahip olması için bir araçtır. Toplumların ekonomik kalkınması ve sosyal refah düzeyinin artması, sosyal politikanın doğru ve etkili bir şekilde uygulanmasıyla mümkündür.

Gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan Türkiye’de, sosyal politikaların güçlendirilmesi ve mevcut düzenlemelerin geliştirilmesi, sosyal hizmet uzmanlarının ihtiyaç sahiplerinin haklarını savunması açısından kritik bir öneme sahiptir (Yolcuoğlu, 2012, s. 146). Sosyal hizmet uzmanları, toplumsal eşitsizlikleri azaltmak ve bireylerin haklarına erişimini sağlamak için önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının, yoksulluk, işsizlik, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimi sınırlı olan bireyler için çözüm odaklı çalışmalar yapmaları beklenmektedir. Sosyal politikanın temel misyonu ise, siyasal, sosyal ve ekonomik adaletsizlikleri ortadan kaldırarak, toplumsal adaletin sağlanması ve kaynakların daha eşit bir biçimde dağıtılmasıdır (Sunal, 2011, s. 288). Bu çerçevede, sosyal politikaların etkin bir şekilde uygulanması, toplumda daha sürdürülebilir, eşitlikçi ve adil bir düzen oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Sosyal devlet anlayışının güçlendirilmesi, bireylerin yaşam kalitesini artırmayı ve toplumsal barışı sağlamayı amaçlayan önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır.

21’inci yüzyılın başlarında dahi sosyal politikalara yönelik düzenlemelerin yeterince modernize edilememiş olması, Türkiye’de sosyal problemlerin kökenini oluşturan önemli bir problem olarak öne çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle sosyal hizmet felsefesinin gerektiği gibi benimsenmemesi ve sosyal alanın yeterince dikkate alınmaması, bu konuda ciddi eksikliklerin varlığını göstermektedir.

Bu durum, sosyal politikaların yetersizliğinden kaynaklanan toplumsal eşitsizliklerin ve problemlerin daha da artmasına neden olmaktadır. (Yolcuoğlu, 2012, s. 154).

Türkiye'de sosyal refah devleti yaklaşımı, toplumsal huzuru sağlamak amacıyla çeşitli araçlardan faydalanmıştır. Bu araçlar hem geniş hem de dar bir perspektiften değerlendirilebilir. Geniş anlamdaki sosyal politika araçları içerisinde kamu harcamaları, devletleştirme, düzenleme ve kontrol, vergilendirme, planlama, kamu iktisadi teşebbüsleri, kamulaştırma gibi unsurlar yer alırken, dar anlamdaki sosyal politika araçları ise sosyal sigorta, sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal tazminat gibi unsurları kapsamaktadır (Özcan, 2009, s. 113). Bu araçlar, sadece devletin sorumluluklarını yerine getirmesi adına değil, aynı zamanda toplumun her kesimine eşit fırsatlar sunabilmesi için de kritik bir rol oynamaktadır.

Sosyal koruma politikalarının hayata geçirilmesi ve yoksulluğun etkilerinin en aza indirilmesi, sosyal devlet anlayışı açısından kritik bir gerekliliktir. Bu bağlamda, hükümetin, özellikle temel sağlık hizmetleri ve diğer sosyal hizmetler konusunda yoksullara yönelik sunduğu hizmetlerin sağlanması ve denetlenmesi konusundaki sorumluluğunu aksatmaması büyük önem taşımaktadır. Bu sorumluluk, yalnızca ekonomik yardım sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bireylerin sosyal haklarını güvence altına almak ve yaşam standartlarını artırmak için de büyük bir zorunluluk arz etmektedir. Toplumun her bireyine eşit ve adil bir yaşam sunmak, sosyal devlet anlayışının temel ilkelerinden biridir ve bu anlayışın toplumda tam anlamıyla yerleşmesi, sosyal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için kritik bir adımdır (Yolcuoğlu, 2012, s. 152).

2.2.1. Cumhuriyet Dönemi Sosyal Politikanın Gelişimi

Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal politika anlayışı, savaşların neden olduğu derin ekonomik ve toplumsal sorunların üstesinden gelmeye yönelik bir yapıda şekillenmiştir. Türkiye, özellikle I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın sonrasında yaşanan büyük yıkımlar ve sosyal bozulmalar nedeniyle toplumsal yapıyı yeniden inşa etme sürecine girmiştir. Bu dönemde sosyal politikaların öncelikli amacı, savaşların nüfus üzerindeki olumsuz etkilerini düzeltmek ve toplumun ekonomik yapısını stabilize etmektir. Nüfusun artması, sadece sayısal bir zorunluluk olarak değil, ulusal

gelişmenin en kritik unsurlarından biri olarak görülmüştür. Cumhuriyet yönetimi, sosyal politikalarda devletin aktif bir rol üstlenmesini hedefleyerek, halk sağlığı alanında köklü reformlar yapmayı amaçlamıştır. Nüfusun artırılmasıyla birlikte sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve çocuklar ile diğer hassas grupların korunmasına dair adımlar atılmıştır. Bu dönemde devletin sağlık alanındaki müdahaleleri, özellikle salgın hastalıkların engellenmesi ve toplumsal sağlığın iyileştirilmesi açısından büyük bir önem taşımıştır. Çocuklar, özellikle anne ve çocuk sağlığı, toplumsal refahın sağlanmasında kritik bir öneme sahip görülerek bu alanlarda ciddi adımlar atılmıştır (Özbek, 2006, s. 88-89).

20'nci yüzyılda sosyal politika anlayışı, özellikle devletin toplum üzerindeki rolüne dair tartışmalarla şekillenmiştir. Bu yüzyılın ilk yarısındaki savaşlar ve toplumsal değişimler, daha önceki dar kapsamlı liberal devlet anlayışını terk ederek daha kuvvetli ve müdahaleci bir devlet modeline geçişi tetiklemiştir. Batı'daki sanayileşmiş ülkelerde Keynesyen ekonomi politikalarının benimsendiği bir dönemde, devlet müdahalelerinin ekonomik ve sosyal kalkınma üzerindeki pozitif etkileri kabul edilmiştir. Türkiye de bu dönemde benzer bir müdahaleci anlayışa yönelmiş ve sosyal politikalarda devletin rolü giderek güçlenmiştir (Berkay, 2013, s. 3). Bu süreç, sosyal refahın sağlanması ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılması yönünde önemli bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir.

2.2.2. 1923-1960 Döneminde Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları

Türkiye'de sosyal politikalar, ekonomi politikalarıyla benzer bir şekilde ilerleme kaydettiği bir süreç yaşanmıştır. Bu dönemde, özellikle çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Sosyal politikalar, işçi haklarının geliştirilmesi ve çalışma yerlerinin daha güvenli duruma getirilmesi gibi alanlarda olumlu değişiklikler sağlamıştır. Ancak bu düzenlemeler, tüm işçi sınıfını kapsayan genel bir yasa olmaktan çok, belirli iş alanları ve coğrafi bölgelere yönelik olarak sınırlı bir şekilde uygulanmıştır. Bu nedenle, mevcut yasal düzenlemeler, çalışma hayatında bazı temel iyileştirmeler getirirken, daha kapsamlı ve genel reformların gerçekleştirilmesine yönelik bir altyapı oluşturulmamıştır. (Yay, 2014, s. 152).

Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal hizmetler alanında önemli bir rol üstlenen ve halk sağlığını iyileştirmeyi amaçlayan kurumlardan biri de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Bu kurum, devletin sosyal hizmetlerine destek vermek ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmek amacıyla faaliyet göstermiştir. 1923 yılında aldığı karar doğrultusunda, “Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti” adıyla örgütlenmiş olan bu kuruluş, 1935 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün önerisiyle “Türkiye Kızılay Cemiyeti” olarak adlandırılmıştır. 1947 yılında ise daha da kurumsallaşarak, "Türkiye Kızılay Derneği" ismini almış ve tüm faaliyetlerine bu yeni isimle devam etmiştir. Zaman içinde ülke genelinde önemli bir sosyal hizmet ve insani yardım kuruluşu haline gelmiş, toplumsal dayanışma ve yardım organizasyonları konusunda kritik bir rol üstlenmiştir. (Özbek, 2006, s. 108-109).

İşçi haklarının korunması ve çalışma yaşamının düzenlenmesine yönelik atılan ilk adımlar, 1921 yılında çıkarılan 114 sayılı Zonguldak ve Ereğli kömür havzaları için yapılan yasal düzenlemelerle başlamıştır. Bu düzenlemeler, çalışanların haklarını güvence altına almayı amaçlamış olsa da yalnızca belirli bölgeleri ve sektörleri kapsayan bir yapıya sahipti. *Ereğli Kömür Havzası Kanunu* da bu dönemde çıkarılarak, maden işçileri için önemli koruyucu hükümler getirilmiştir. Bu düzenlemeler, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmeyi ve güvenliğini sağlamayı hedeflemiş, ancak sınırlı kapsamı nedeniyle tüm işçi sınıfını kapsamamıştır. Yine de bu adımlar, işçi haklarının korunması konusunda önemli bir dönüm noktası olmuş ve daha geniş çaplı reformların önünü açmıştır. (Yay, 2014, s. 152). Bu yasa, Türkiye’de işçi haklarını düzenlemek amacıyla çıkarılan ilk yasa olma özelliğini taşımaktadır ve sosyal sigorta gibi koruyucu hükümler içermektedir. Aynı zamanda, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen bu düzenleme, önemli reformlar getirmiştir. Yasa ile günlük çalışma süresi 8 saat olarak belirlenmiş, 18 yaş altındaki çocukların madenlerde çalıştırılması yasaklanmış ve işçilere asgari ücret belirlenmiştir. Bu önlemler, işçilerin daha güvenli ve adil çalışma koşullarına sahip olmalarını sağlamayı amaçlamış, aynı zamanda iş güvencesi ve sosyal güvenlik açısından önemli bir adım olmuştur. (Özbek, 2006, s. 120).

1930'lar, Dünya Ekonomik Buhranı’nın Türkiye’de de etkisini gösterdiği bir dönem olmuştur. Bu kriz, serbest piyasa ekonomisinin yanı sıra devlet müdahalesinin

gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. 1932 yılında devletçilik politikası benimsenmiş, 1934'te ise Türkiye'nin ilk beş yıllık kalkınma planı uygulamaya konulmuştur. Bu plan doğrultusunda devlet, sanayileşme sürecine müdahale ederek, hızla büyüyen bir ekonomi modeli yaratmış ve Cumhuriyet tarihindeki en yüksek büyüme hızına ulaşmıştır. Devletin bu dönemdeki rolü, ekonomik kalkınmayı yönlendirmek ve altyapıyı güçlendirmek için önemli bir adım olmuştur. Sanayileşme, yatırım teşvikleri ve kamu yatırımları sayesinde Türkiye, ekonomik buhranın olumsuz etkilerini aşmayı başarmış ve kalkınma yolunda önemli bir ivme kazanmıştır. (Boratav, 2003, s. 77-79).

1940'lı yıllar, Türkiye'de emek piyasası ve çalışma ilişkilerinin merkezine alındığı bir sosyal politika anlayışının şekillenmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu değişim, sanayileşme ve devlet müdahalesi ile oluşturulan işçi sınıfının varlığı ve savaş sonrası dönemde demokrasinin temellere oturması ihtiyacıyla şekillenmiştir. Özellikle sanayileşmenin hızlandığı ve devletin ekonomiye müdahalesinin arttığı bu dönemde, işçi sınıfının talepleri daha görünür hale gelmiş ve toplumsal değişimlere uygun olarak sosyal politikalar yeniden şekillenmiştir. Bu süreçte, sosyal politikalarda önemli değişimler yaşanmış, emek hareketleri güçlenmiş ve işçi hakları konusunda düzenlemelerin artırılması gerektiği kabul edilmiştir (Özbek, 2002, s. 21).

2.2.3. 1960-1980 Döneminde Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları

Türkiye'de sosyal politikanın en bariz özelliklerinden biri, toplumsal ve sınıfsal dinamiklerin çoğu zaman göz önünde bulundurulmayarak, daha çok devletin yönlendirdiği bir süreç olarak şekillenmesidir. Geçmişteki ekonomik yapılar ve toplumsal yapısal zorluklar, sosyal politikaların uygulama biçimini doğrudan etkilemiştir. Bu etkileşim, Türkiye'nin geç kalmış kapitalistleşme süreci ve henüz tam olarak oluşmamış işçi sınıfı yapısı ile birlikte, devletin güçlü müdahaleci rolünü pekiştirmiştir. Toplumun sosyal ihtiyaçlarına yönelik gelişen politikalar, çoğunlukla devletin paternalist (babacan) tutumuyla şekillenmiş, halkın sosyal haklar konusunda bireysel olarak mücadele etmesi genellikle engellenmiştir (Çelik, 2004).

Bu durumu dönüştüren önemli bir sebep, 27 Mayıs 1960 Darbesi olmuştur. Bu darbe, Türkiye'nin hem siyasi hem de sosyal politika anlayışında büyük bir kırılma noktası yaratmıştır. 1960 sonrasında, Türkiye'deki sosyal politika anlayışı önemli

ölçüde değişmiş ve daha demokratikleşmiş bir yapıya doğru evrilmiştir. Özellikle, bu süreçte kabul edilen 1961 Anayasası, çağdaş haklarla donatılmış bir sosyal devlet anlayışını benimsemiş ve sosyal hakların güvence altına alınmasını sağlamıştır. Anayasa, işçi haklarından sosyal güvenliğe kadar geniş bir yelpazede koruyucu hükümler getirerek, bireylerin ekonomik ve sosyal haklarını güçlendirmiştir. Ayrıca, çok partili sisteme geçişin altyapısını oluşturarak, devletin toplumsal eşitsizlikleri giderme ve sosyal adaleti sağlama sorumluluğunu daha net bir şekilde tanımlamıştır. Bu gelişmeler, sosyal hakların genişletilmesi ve toplumun farklı kesimlerine daha adil fırsatlar sunulması açısından dönemin önemli bir dönüşümünü temsil etmiştir (Tokol, 1997, s. 12).

Sağlık politikaları, Türkiye’de sosyal politikanın en önemli yapı taşlarından biri olmuş ve bu politikaların şekillenmesinde küresel sağlık trendlerinin etkisi büyük rol oynamıştır. Dünya Sağlık Örgütü’nün kurulmasıyla birlikte, sağlık alanında küresel standartlara uyum sağlama ve toplumsal yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik reformlar hız kazanmıştır. Bu reformlar, sağlık hizmetlerinin ülke genelinde yaygınlaştırılmasını hedeflemiş ve salgın hastalıklar gibi dünya çapındaki tehditlere karşı mücadelenin güçlendirilmesini sağlamıştır. Türkiye, 1960’lı yıllardan itibaren sağlık politikalarında önemli adımlar atarak, halkın sağlığını tehdit eden hastalıklara karşı ciddi bir altyapı oluşturmuştur. Bu dönemde, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğinin artırılması, aşılama kampanyalarının yaygınlaştırılması ve koruyucu sağlık hizmetlerine odaklanması gibi girişimlerle, halkın yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. 1960’lı yıllar, sosyal politikaların halk odaklı bir anlayışla yeniden şekillendiği ve sağlık hizmetlerinde önemli reformların gerçekleştirildiği, “altın çağ” olarak değerlendirilebilecek bir dönem olmuştur (Topkaya, 2016, s. 718).

2.2.4. 1980'den Günümüze Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları

Küreselleşme süreci, Türkiye'deki sosyal politikaların dönüşümünde önemli bir etki yaratmıştır. Özellikle teknoloji ve dijitalleşmenin hızla gelişmesi, çalışma ilişkilerinde kapsamlı değişikliklerin meydana geldiği bir dönemin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte iş gücü piyasasında esneklik, uzaktan çalışma ve sayısal iş gücü gibi kavramların meydana gelmesine neden olmuş, geleneksel iş yapma

biçimlerini ve sosyal güvenlik sistemlerini zorlama noktasına getirmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle, iş gücü piyasasında belirsizlikler artmış ve bireylerin ekonomik güvencesi zayıflamıştır. Bununla birlikte, küresel ölçekte yoksulluk, işsizlik ve toplumsal eşitsizlik gibi sorunların daha da belirgin hale gelmesi, uluslararası düzeyde sosyal politika stratejilerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. 1990'larla birlikte, uluslararası kuruluşlar bu sorunlara daha fazla odaklanmış ve sosyal politikaların evrimini şekillendiren temel aktörler haline gelmiştir. (Özaydın, 2008, s. 178).

Küresel krizler ve ekonomik belirsizlikler, sosyal politikaların uluslararası düzeydeki etkileşimlerini hızlandırarak, ekonomik kalkınma ve toplumsal eşitlik arasındaki dengeyi yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. Türkiye'nin geç sanayileşme süreci ve Batı'dan farklı olarak sanayi devrimini doğrudan yaşamaması, sosyal politikaların ve çalışma ilişkilerinin merkezî bir yapıdan şekillenmesine neden olmuştur. Batı'da sanayi devrimiyle gelişen burjuva sınıfının yarattığı sosyal dinamikler, Türkiye'de devletin doğrudan müdahalesiyle şekillenmiş, devletin paternalist tutumu, sosyal politikalarda belirleyici bir etmen olmuştur. Bu durum, Türkiye'de sosyal politika uygulamalarının, toplumun ekonomik ve sosyal dinamiklerinden bağımsız olarak, daha çok devletin yönlendirmeleriyle gelişmesine yol açmıştır. Türkiye'nin devletçilik ve müdahaleci politikaları, sosyal politikaların farklı bir karakter kazanmasını sağlamıştır (Çelik, 2004). Bu noktada, devletin sosyal yardımlar ve hizmetler aracılığıyla toplumun refah seviyesini yükseltmeye çalışması, Türkiye'deki sosyal politikaların temel yaklaşımını oluşturmuştur.

1980 sonrası dönemde sağlık alanında yapılan reformlar, Türkiye'nin sosyal politika anlayışında köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu dönüşümün en önemli adımlarından biri, 2003 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti tarafından başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Programı olmuştur. Programın temel hedefi, sağlık sisteminin etkinliğini artırmak ve daha kapsayıcı bir sosyal güvenlik yapısı oluşturmaktır. Bu reform süreci, bütün vatandaşları kapsayan çok kapsamlı bir sağlık sigortası sisteminin kurulmasıyla başlamış ve sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Özellikle, temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, kamu ve özel sağlık kuruluşlarının daha koordineli

çalışmasını sağlamak ve sağlık çalışanlarının etkinliğini artırmak gibi hedefler programın odak noktaları arasında yer almıştır. Ayrıca, 18 yaş altındaki bireylerin sigorta kapsamına alınması, genç nüfusun sağlık haklarının teminat altına alınmasında kayda değer bir ilerleme olarak öne çıkmıştır. Bu uygulama hem bireysel hem de toplumsal sağlık düzeyini artırmayı hedeflemiş ve sosyal politika alanında kapsayıcı bir anlayışın benimsenmesine katkı sağlamıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programı, toplumun geniş kesimlerini hedef alarak, özellikle kırsal kesimde yaşayan bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımını kolaylaştırmış ve sosyal adaletin güçlendirilmesine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. (Kol, 2014, s. 25).

1990'lı yıllardan başlayarak Türkiye, göç ve yoksulluk gibi sorunlarla daha fazla karşılaşmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden büyük şehirlere yönelik göç hareketleri, şehirlerde yoksullukla mücadeleyi zorlaştırmış ve sosyal yardımların önemi artmıştır. Göç eden nüfusun büyük çoğunluğu, düşük gelirli ve yardıma muhtaç kesimleri oluşturmuş, bu durum şehirlerin altyapı ve sağlık hizmetleri üzerin ek bir yük getirerek üzerinde ilave bir baskı oluşturmuştur. Bu dönemde, devletin sosyal politika stratejilerinde yardımlar, en önemli çözüm aracı olarak öne çıkmıştır. Ancak, bu yardımların genellikle geçici ve sınırlı olması, kalıcı bir çözüm sağlamaktan uzak kalmıştır (Güneş, 2012, s. 198).

2001 finansal krizi, Türkiye'de yüksek işsizlik ve yoksulluk oranlarına yol açarak, devletin daha aktif ve kapsamlı bir sosyal politika benimsemesine neden olmuştur. Bu dönemde, devlet, yoksullukla mücadele amacıyla ayrılan kaynakları kayda değer ölçüde artırmış ve çeşitli sosyal yardım paketleri uygulamaya koyarak kriz ortamında halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik önemli adımlar atmıştır. Bu sosyal yardım paketleri, gıda ve temel ihtiyaç maddelerinin dağıtımından, nakdi yardımlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamıştır. Ayrıca, işsizlikle mücadele kapsamında istihdamı artırmaya yönelik çeşitli projeler ve eğitim programları uygulamaya konulmuştur. Ancak, bu yardımların sürdürülebilir olmayışı ve geçici çözümler sunması, uzun vadeli ve bütüncül sosyal politika stratejilerinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Krizin derin etkilerinin zamanla azalmasıyla birlikte, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refahı artırma amacıyla daha kalıcı ve etkili politikaların geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu süreçte, toplumun değişik, farklı kesimlerinin

ihtiyaçlarına göre çözümler bulunması ve sosyal adaletin sağlanması için kapsamlı ve uzun vadeli planlamalar yapılmıştır. Bu adımlar, Türkiye'nin sosyal politika anlayışında önemli bir dönüşümün işaretleri olmuştur. (Gürses, 2007, s. 67). Yoksullukla uğraşında kalıcı ve etkili çözümler üretilmesi, özellikle ekonomik krizlerin sonra daha fazla gündeme gelmiştir.

3. BÖLÜM: COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE SOSYAL DEVLET VE SOSYAL POLİTİKALAR

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, Covid-19 sürecinde verilen sağlık hizmetlerinin sosyal devlet ilkesi bağlamında mutluluk ile ilişkisini inceleyen nitel bir çalışmadır. Araştırmada yorumlamacı paradigma benimsenmiş olup, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yorumlamacı yaklaşım, tek bir gerçeklik yerine farklı bakış açılarını anlamaya odaklanması ve olguları bütüncül bir perspektifle ele alması nedeniyle tercih edilmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır.

Nitel araştırmayı gözlem, mülakat(görüşme) ve doküman analizi gibi nitel veri elde etme metotlarından yararlanıldığı, algıların ve vakaların doğal zemininde gerçekçi ve bütünsel bir şekilde sunulmasına yönelik nitel bir sürecin gözlemlendiği araştırma olarak belirtilebilir. (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 39). Nitel araştırmalar, belirli bir planın, durumun veya ortamın ayrıntılı açıklanmasını temin etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu çalışmada, bu amaca hizmet eden nitel yöntemler tercih edilmiştir. Araştırmacının nitel araştırma metodunun seçmesinin sebeplerinden biri, bu tür araştırmaların katılımcıların sezgi, fikir ve deneyimlerini empati yoluyla sistematik bir biçimde inceleme fırsatı sunmasıdır. (Ekiz, 2009, s. 29).

Bu araştırmada toplanan dokümanlar öncelikle betimsel analizle özetlenip yorumlanmış, ardından içerik analizi ile daha derinlemesine incelenerek betimsel yaklaşımla gözlemlenemeyen kavram ve temalara ulaşılmıştır. (Yıldırım & Şimşek, 2011). Dokümanların içerdiği bilgilerin çoğu, doğrudan gözlemlenebilir veya ölçülebilir nitelikte olmadığı gibi, bu bilgilere ilişkin birincil kaynaklara ulaşmak her zaman olası değildir. İçerik analizi, araştırmacılara yazılı materyalleri sistematik bir şekilde inceleme ve bu materyallerdeki açık veya örtük anlamları ortaya çıkarma imkânı sağlamaktadır.

Durum çalışması, Covid-19 pandemisi sürecinde verilen sağlık hizmetleri ve bunların toplumsal mutluluk üzerindeki etkilerinin derinlemesine incelenmesine olanak sağlamıştır. Çalışmada bütüncül tek durum deseni tercih edilmiş olup, Covid-

19 sürecindeki sağlık hizmetleri tek bir analiz birimi olarak ele alınmıştır. Çalışmada veri toplama metodu olarak doküman analizi kullanılmıştır.

Doküman analizi, araştırılmak istenen konu veya konular hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu çerçevede aşağıdaki dokümanlar incelenmiştir:

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri
- Covid-19 ile ilgili Sağlık Bakanlığı'nın raporları ve istatistikleri
- Resmî Gazete'de yayımlanan ilgili kanun ve yönetmelikler
- Ulusal ve uluslararası sağlık kuruluşlarının raporları
- Akademik makaleler ve araştırmalar
- Medya kaynakları ve basın bültenleri
- İlgili kurumların faaliyet raporları

Araştırmada yukarıdaki dokümanlardan özellikle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan 2019-2021 yılları arasındaki ait veriler, üç yılının ortalaması alınarak ve yüzdesi bulunarak ortaya konulmuştur. Sonuçlar grafiklerden ulaşılan verilerin yorumlanması neticesinde elde edilmiştir.

Toplanan veriler, nitel veri analizi teknikleriyle incelenmiştir. Analiz sürecinde aşağıdaki aşamalar izlenmiştir:

- 1- İlgili belgelerin belirlenmesi ve temin edilmesi
- 2- Dokümanların içeriğinin detaylı incelenmesi
- 3- İçerik analizi yöntemiyle verilerin kategorileştirilmesi
- 4- Elde edilen bulguların araştırma bağlamında yorumlanması

Araştırmanın doğruluğunu ve güvenilirliğini temin etmek için çeşitli stratejiler kullanılmıştır. İnandırıcılık kapsamında, farklı kaynaklardan veri toplanarak veri çeşitilmesi yapılmış ve böylece araştırma bulgularının güvenilirliği artırılmıştır. Aktarılabirlik açısından, araştırma süreci ve bağlamı detaylı olarak betimlenerek, bulguların benzer ortamlara transfer edilebilirliği sağlanmışır. Araştırmanın

tutarlılığını güvence altına almak için veri toplama ve analiz süreci sistematik bir şekilde yürütülmüş, tüm aşamalar birbiriyle tutarlı bir şekilde ilerletilmiştir. Teyit edilebilirlik açısından ise ham veriler ve analiz notları saklanarak, araştırma sürecinin ve sonuçlarının başka araştırmacılar tarafından da incelenebilmesi ve doğrulanabilmesi mümkün kılınmıştır. Bu stratejiler, araştırmanın bilimsel niteliğini ve güvenilirliğini güçlendirmeye hizmet etmiştir.

3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın hedefi, sosyal devlet anlayışını ve bireylerin mutluluk düzeyine etkisini incelemektir. Sosyal devlet, kişilere asgari gelir teminatı sağlayan, sosyal risklere karşı koruma sunan, sosyal güvenlik sistemleri oluşturan ve vatandaşların eğitim, sağlık, barınma gibi temel hizmetlere erişimini garanti eden bir yapıyı ifade eder. Sosyal devletin teorik temeli, kapitalizmin getirdiği refah artışının bireyler arasında nasıl paylaştırılacağı sorunu üzerinden şekillenmiştir. Uygulamada ise bu anlayış, özellikle 20'nci yüzyılın ikinci yarısında savaş ve ekonomik kriz dönemlerinin ardından korunmaya muhtaç kişi sayısının artmasıyla daha fazla önem kazanmıştır.

Sağlık hizmetleri, sosyal devletin en önemli unsurlarından biridir ve toplumun her kesimine, ihtiyaç duyulduğunda, yeterli kalite standartlarında ve gelir düzeyine bakılmaksızın sunulmalıdır. Türkiye, sosyal hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak, Covid-19 pandemisi sürecinde sosyal devlet uygulamalarını güçlendiren bir dizi sağlık ve sosyal hizmet sunmuştur. Bu süreçte Almanya'nın BioNTech Pfizer, Rusya'nın Sputnik V ve Çin'in Sinovac aşılarının yanı sıra yerli Turkovac aşısı ve PCR testleri ücretsiz olarak halka sunulmuştur. Ayrıca, temaslıların takibi, evde hasta izleme ve salgın yönetimi için filyasyon ekipleri oluşturulmuştur. İçişleri Bakanlığı liderliğinde Valilik ve Kaymakamlıklarca oluşturulan Vefa Destek Grupları, vatandaşlara hijyen malzemeleri ve gündelik ihtiyaçlarını temin etmede destek sağlamıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yürüttüğü "Sosyal Destek Programı" kapsamında; Mali Destek Yardımı, Kısa Çalışma Ödeneği, Nakdi Ücret Desteği, İşsizlik Sigortası Fonu ve İşsizlik Ödeneği gibi çeşitli yardım mekanizmaları

devreye sokulmuştur. Bu uygulamalar, pandemi sürecinde Türkiye'nin sağlık ve sosyal destek hizmetlerini diğer ülkelerle kıyaslama ve sosyal devlet ilkesi ile bireylerin mutluluğu arasındaki ilişkiyi değerlendirme açısından önemli bir zemin hazırlamaktadır.

Bu bağlamda, yüksek lisans çalışmasında sosyal devlet ve mutluluk kavramları arasındaki ilişki odak alınmış ve bu ilişkiyi özel bir inceleme alanına oturtarak derinlemesine bir değerlendirme yapılması amaçlanmış olup literatür taraması sonucunda elde edilen verilerden bu alanda başka bir çalışma yapılmamış olduğunun tespit edilmesi araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

3.1.2. Sınırlılıklar

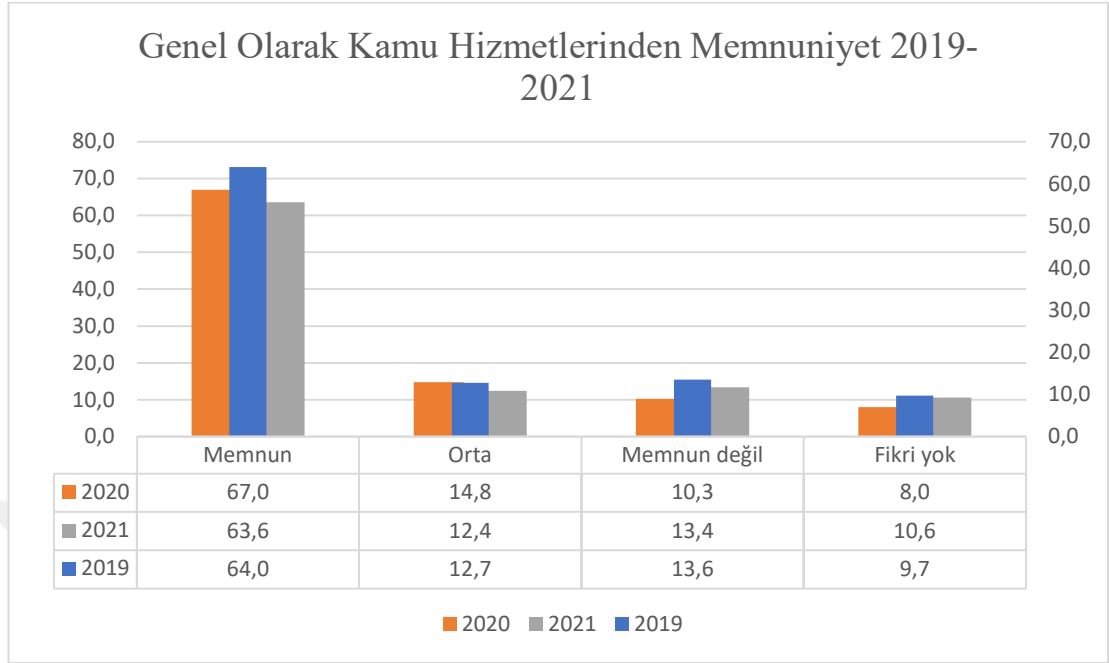
Bu araştırma 2019-2021 yıllarının verilerini kapsamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine dayanarak çalışma yürütülmüştür. Bu araştırma, sosyal devletin memnuniyet anketi ile sınırlıdır. Araştırmanın sınırlılığını, TÜİK 2019-2021 yılları arasındaki verilerin incelenerek analiz edilmesi ve sonuçların ortaya konulması ve verilerin Microsoft Excel kullanılarak tablolar oluşturulması kapsamaktadır.

Covid-19 pandemi sürecinde verilen sağlık hizmetleriyle, Türkiye'deki uygulamalarla, Erişilebilen resmi dokümanlar ve kaynaklarla sınırlıdır.

3.1.3. Bulgular

Bu bölümde, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınan veriler yıllar bazında sunulmaktadır. Elde edilen veriler, 2020-2021 yılları memnuniyet anketi sonuçları değerlendirilerek aktarılmaktadır.

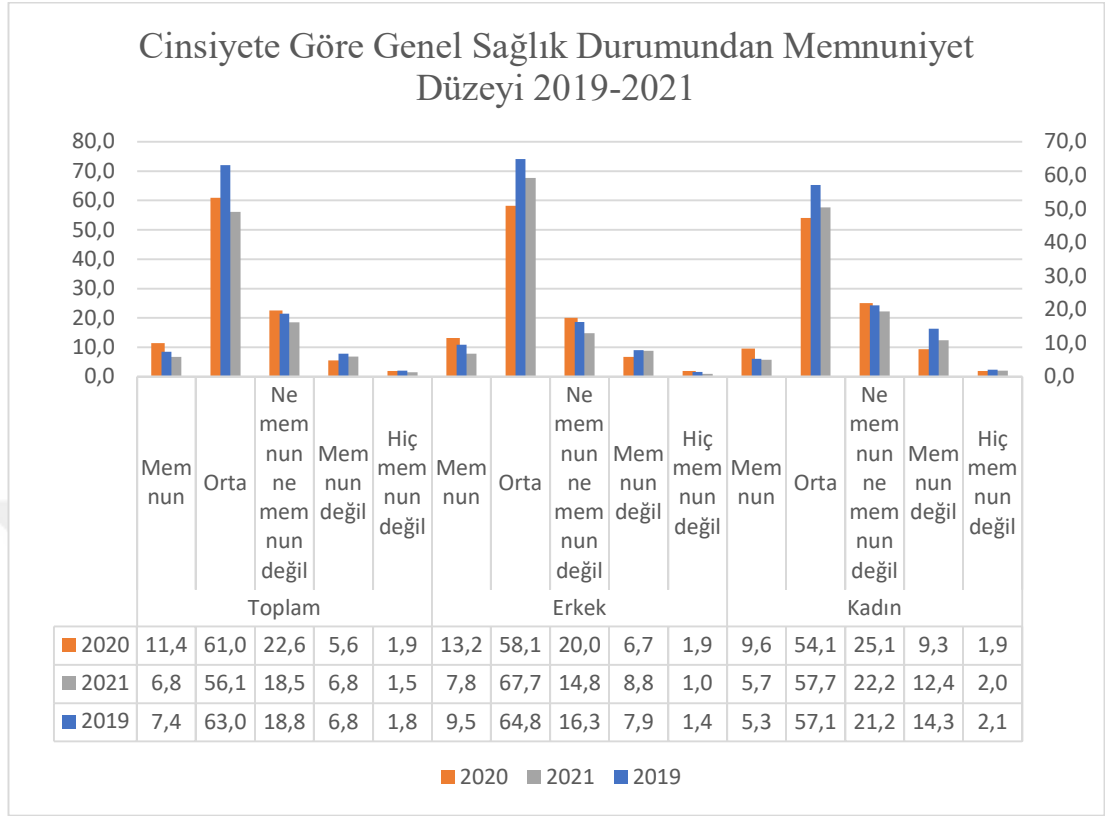
Grafik 3.1.3.1: (%) Genel Olarak Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi (2019-2021)

Kaynak: TÜİK (2021) Hesaplamalar ile.

Grafik 3.1.3.1’de genel olarak kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyi 2019-2021 incelendiğinde; 2019 yılı için %64’ü, 2020’de %67’si ve 2021’de ise %63,6’sı memnun olduğunu belirtmiştir. 2019 yılı için %12,7’si, 2020 yılı için %14,8’i ve 2021 yılı için ise %12,4’ü orta olduğunu belirtmiştir. Devam ettiğimizde 2019 yılı için %13,6’sı, 2020 yılı için %10,3’ü ve 2021 yılı için ise %13,4’ü memnun olmadığını belirtmiştir. Yine fikri olmayanların da 2019 yılı için %9,7’si, 2020 yılı için %8,0’ı ve 2021 yılı için ise %10,6’sı olduğunu belirtmiştir.

Grafik 3.1.3.2: (%) Cinsiyete Göre Genel Sağlık Durumundan Memnuniyet Düzeyi (2019-2021)

Kaynak: TÜİK (2021) Hesaplamalar ile.

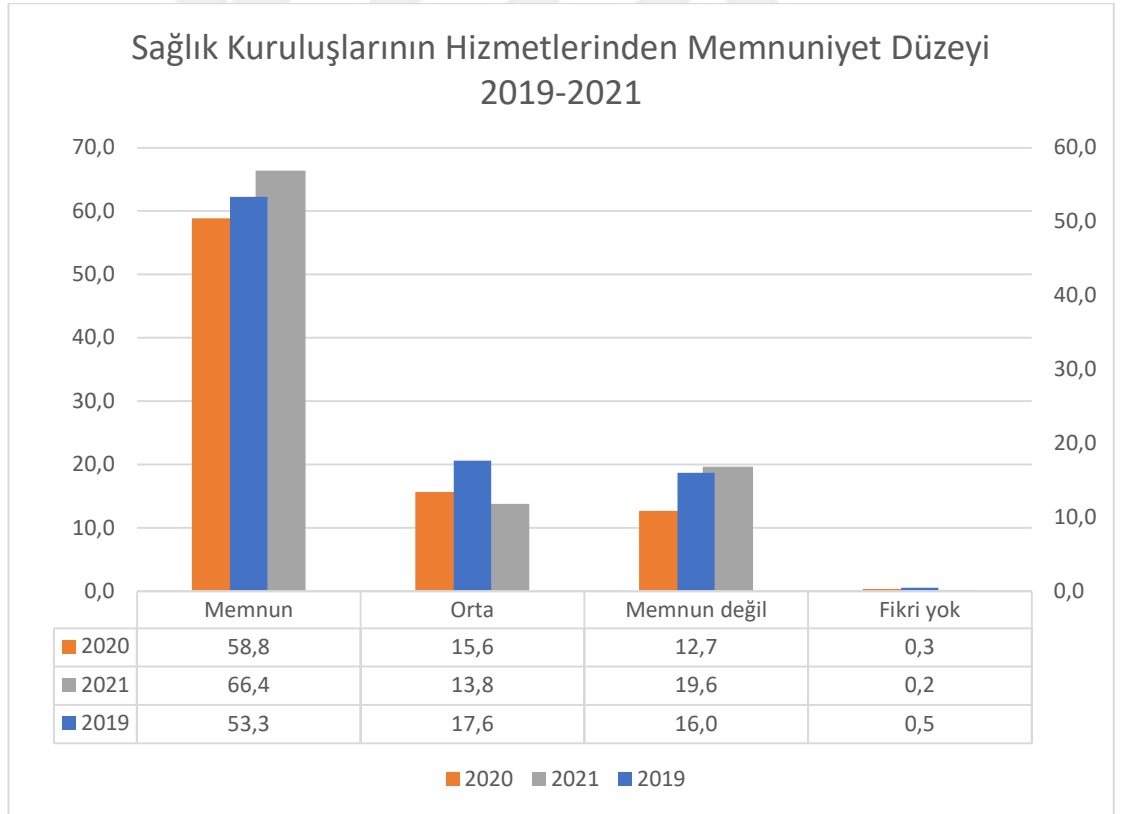
Grafik 3.1.3.2’de cinsiyete göre genel sağlık durumundan memnuniyet düzeyi 2019-2021 incelendiğinde; memnun olanların oranı sırasıyla %7,4, %11,4 ve %6,8 olarak belirlenmiştir. Orta durumda olanların oranı 2019 yılında %63,0, 2020 yılında %61,0 ve 2021 yılında %56,1 olarak kaydedilmiştir. "Ne memnun ne memnun değil" diyenlerin oranı ise 2019 yılında %18,8, 2020 yılında %22,6 ve 2021 yılında %18,5 olarak tespit edilmiştir. Memnun olmayanların oranı 2019 yılında %6,8, 2020 yılında %5,6 ve 2021 yılında %6,8; hiç memnun olmayanların oranı ise 2019 yılında %1,8, 2020 yılında %1,9 ve 2021 yılında %1,5 olarak belirlenmiştir.

Cinsiyet bazında değerlendirildiğinde, erkeklerin memnuniyet oranı 2019 yılında %9,5, 2020 yılında %13,2 ve 2021 yılında %7,8 olarak belirlenmiştir. Orta durumda olan erkeklerin oranı ise 2019 yılında %64,8, 2020 yılında %58,1 ve 2021 yılında %67,7 olarak kaydedilmiştir. "Ne memnun ne memnun değil" diyen erkeklerin oranı 2019 yılında %16,3, 2020 yılında %20,0 ve 2021 yılında %14,8; memnun olmayanların oranı ise 2019 yılında %7,9, 2020 yılında %6,7 ve 2021 yılında %8,8

olarak tespit edilmiştir. Hiç memnun olmayan erkeklerin oranı ise 2019 yılında %1,4, 2020 yılında %1,9 ve 2021 yılında %1,0 olmuştur.

Kadınların memnuniyet oranları ise 2019 yılında %5,3, 2020 yılında %9,6 ve 2021 yılında %5,7 olarak belirlenmiştir. Orta durumda olan kadınların oranı 2019 yılında %57,1, 2020 yılında %54,1 ve 2021 yılında %57,7 olarak kaydedilmiştir. "Ne memnun ne memnun değil" diyen kadınların oranı 2019 yılında %21,2, 2020 yılında %25,1 ve 2021 yılında %22,2; memnun olmayanların oranı ise 2019 yılında %14,3, 2020 yılında %9,3 ve 2021 yılında %12,4 olarak tespit edilmiştir. Hiç memnun olmayan kadınların oranı ise 2019 yılında %2,1, 2020 yılında %1,9 ve 2021 yılında %2,0 olmuştur.

Grafik 3.1.3.3: (%) Sağlık Kuruluşlarının Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi (2019-2021)

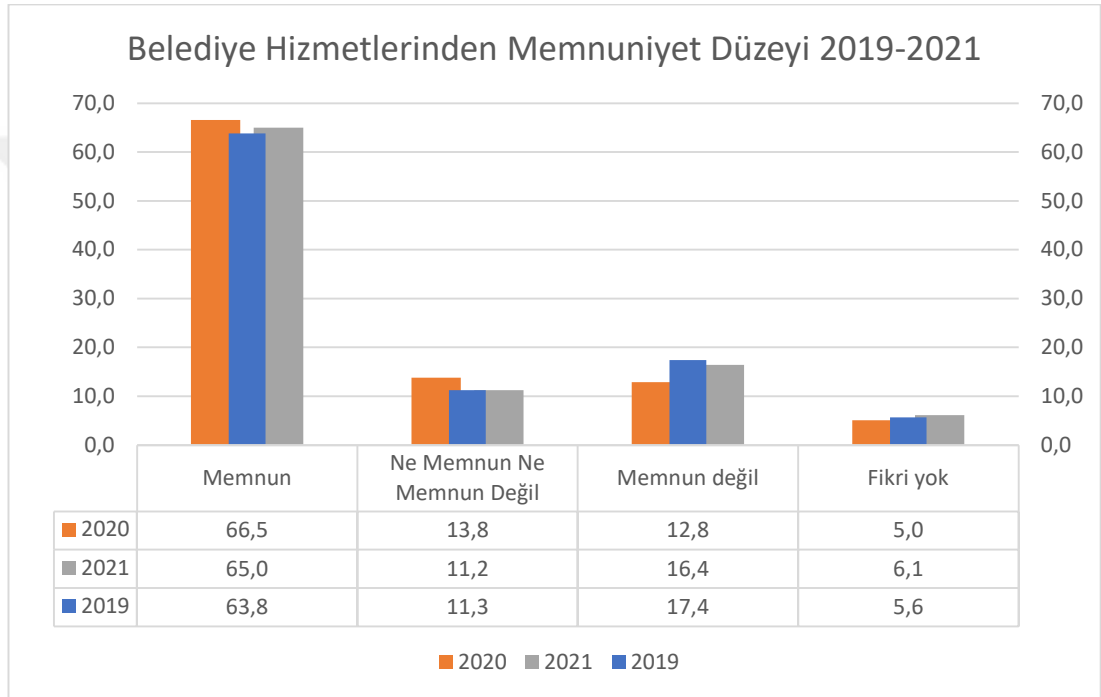

Kaynak: TÜİK (2021) Hesaplamalar ile.

Grafik 3.1.3.3'te sağlık kuruluşlarının hizmetlerinden memnuniyet (%) 2019-2021 memnuniyet düzeyi 2019-2021 incelendiğinde; 2019 yılında memnuniyet oranı

%53,3 iken, bu oran 2020 yılında %58,8'e yükselmiş ve 2021 yılında %66,4'e ulaşmıştır. Orta düzeyde memnuniyet oranları ise 2019'da %17,6, 2020'de %15,6 ve 2021'de %13,8 olarak kaydedilmiştir. Memnuniyetsizlik oranları 2019'da %16,0, 2020'de %12,7 ve 2021'de %19,6 olarak belirlenmiştir. "Fikri yok" yanıtı oranları ise 2019'da %0,5, 2020'de %0,3 ve 2021'de %0,2 olarak gözlemlenmiştir.

Grafik 3.1.3.4: (%) Belediye Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi (2019-2021)

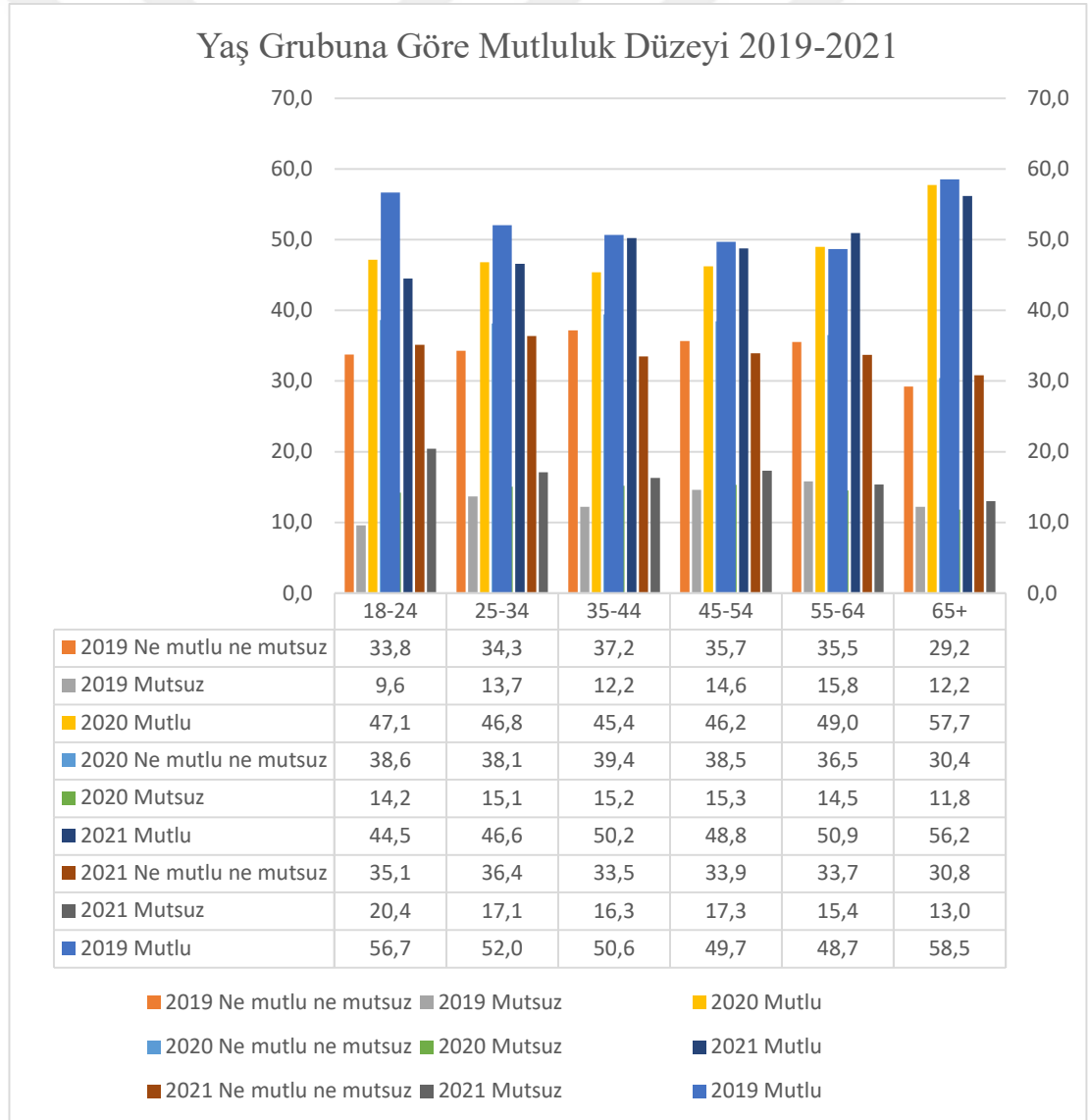
Kaynak: TÜİK (2021) Hesaplamalar ile.

Grafik 3.1.3.4'te belediye hizmetlerinden memnuniyet (%) 2019-2021 memnuniyet düzeyi incelendiğinde; memnun olanların oranı sırasıyla %63,8, %66,5 ve %65,0 olarak belirlenmiştir. "Ne memnun ne memnun değil" diyenlerin oranı 2019 yılında %11,3, 2020 yılında %13,8 ve 2021 yılında %11,2 olarak kaydedilmiştir. Memnun olmayanların oranı ise 2019 yılında %17,4, 2020 yılında %12,8 ve 2021 yılında %16,4 olarak tespit edilmiştir. Fikri olmayanların oranı ise 2019 yılında %5,6, 2020 yılında %5,0 ve 2021 yılında %6,1 olarak belirlenmiştir.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin koronavirüs tedbirleri kapsamında yürüttüğü çalışmaların halk tarafından nasıl değerlendirildiği incelenmiştir. Yapılan anket sonuçlarına göre, katılımcıların %55'i, "Koronavirüs tedbirlerini ve çalışmalarını

yeterli buluyor musun?" sorusuna evet yanıtını vermiştir. Belediye Başkanı Fatma Şahin, anket sonuçlarının ardından yaptığı açıklamada, koronavirüs salgınına karşı alınan tedbirlerin artırılarak sürdürüleceğini ifade etmiştir. Şahin, sosyal medya üzerinden yaptığı paylaşımda, hijyen çalışmalarının büyük oranda destek gördüğünü belirtmiş ve halkın bu konudaki katkılarını takdirle karşılamıştır. Ancak, hâlâ bazı eksikliklerin bulunduğu farkında olduklarını vurgulayarak, yapılan eleştirilerin ve önerilerin dikkate alınarak yeni çalışmalar planlanacağına dair taahhütte bulunmuştur. (Hakimiyet Gazetesi, 2020).

Grafik 3.1.3.5: (%) Yaş Grubuna Göre Mutluluk Düzeyi (2019-2021)

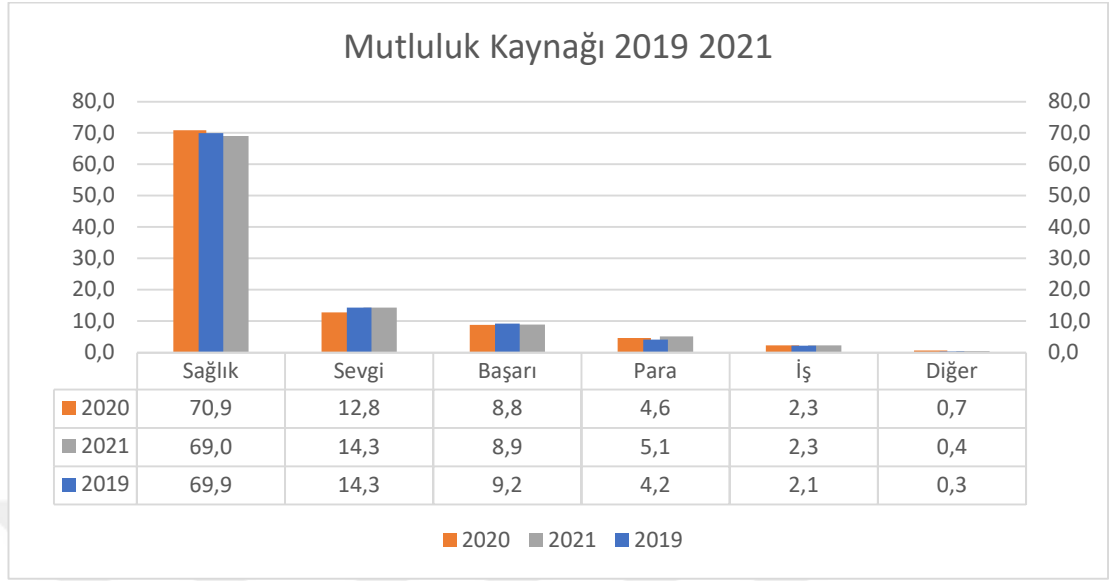
Kaynak: TÜİK (2021) Hesaplamalar ile.

Grafik 3.1.3.5'te yaş grubuna göre mutluluk düzeyi (%) 2019-2021 incelendiğinde; 2019 yılında 18-24 yaş grubundaki bireylerin %56,7'si mutlu olduklarını belirtirken, 25-34 yaş grubunda bu oran %52,0, 35-44 yaş grubunda %50,6, 45-54 yaş grubunda %49,7, 55-64 yaş grubunda %48,7 ve 65 yaş ve üzerindeki bireylerin %58,5'i mutlu olduklarını ifade etmiştir. Aynı yıl, 18-24 yaş grubundaki bireylerin %33,8'i ne mutlu ne mutsuz olduklarını belirtirken, %9,6'sı mutsuz olduğunu dile getirmiştir. Diğer yaş gruplarında ise mutsuzluk oranları sırasıyla 25-34 yaş %13,7, 35-44 yaş %12,2, 45-54 yaş %14,6, 55-64 yaş %15,8 ve 65 yaş ve üzeri %12,2 olarak kaydedilmiştir.

2020 yılında ise 18-24 yaş grubundaki bireylerin %47,1'i mutlu olduklarını ifade ederken, 25-34 yaş grubunda bu oran %46,8, 35-44 yaş grubunda %45,4, 45-54 yaş grubunda %46,2, 55-64 yaş grubunda %49,0 ve 65 yaş ve üzerindeki bireylerin %57,7'si mutlu olduklarını belirtmiştir. Bu yıl, 18-24 yaş grubundaki bireylerin %38,6'sı ne mutlu ne mutsuz olduklarını belirtirken, %14,2'si mutsuz olduğunu ifade etmiştir. Diğer yaş gruplarındaki mutsuzluk oranları ise 25-34 yaş %15,1, 35-44 yaş %15,2, 45-54 yaş %15,3, 55-64 yaş %14,5 ve 65 yaş ve üzeri %11,8 olarak gözlemlenmiştir.

2021 yılında, 18-24 yaş grubundaki bireylerin %44,5'i mutlu olduklarını belirtirken, 25-34 yaş grubunda bu oran %46,6, 35-44 yaş grubunda %50,2, 45-54 yaş grubunda %48,8, 55-64 yaş grubunda %50,9 ve 65 yaş ve üzerindeki bireylerin %56,2'si mutlu olduklarını ifade etmiştir. Bu yıl, 18-24 yaş grubundaki bireylerin %35,1'i ne mutlu ne mutsuz olduklarını belirtirken, %20,4'ü mutsuz olduğunu dile getirmiştir. Diğer yaş gruplarındaki mutsuzluk oranları ise 25-34 yaş %17,1, 35-44 yaş %16,3, 45-54 yaş %17,3, 55-64 yaş %15,4 ve 65 yaş ve üzeri %13,0 olarak kaydedilmiştir.

Grafik 3.1.3.6: (%) Mutluluk Kaynağı (2019 2021)

Kaynak: TÜİK (2021) Hesaplamalar ile.

Grafik 3.1.3.6’da mutluluk kaynağına göre mutluluk düzeyi (%) 2019-2021 incelendiğinde; 2019 yılında bireylerin mutluluk kaynakları arasında sağlık %69,9 ile en yüksek orana sahipken, sevgiden kaynaklanan mutluluk %14,3, başarıdan kaynaklanan mutluluk %9,2, paradan kaynaklanan mutluluk %4,2, işten kaynaklanan mutluluk %2,1 ve diğer kaynaklardan gelen mutluluk ise %0,3 olarak kaydedilmiştir. 2020 yılında sağlık oranı %70,9’a yükselirken, sevgi %12,8, başarı %8,8, para %4,6, iş %2,3 ve diğer kaynaklar %0,7 olarak gözlemlenmiştir. 2021 yılına gelindiğinde ise sağlık oranı %69,0’a düşerken, sevgi %14,3, başarı %8,9, para %5,1, iş %2,3 ve diğer kaynaklar %0,4 olarak belirlenmiştir.

3.1.4. Literatür Taraması

Benin ve Niensteds (1985), 1978-1983 yılları arasında yapılan Genel Sosyal Anket bilgileri yoluyla çalışmayan ev kadınlarını, eşleri, çalışan kadınlar ve bu çalışan kadınların eşleri arasındaki mutluluk ile mutsuzluğun sebeplerini incelemişlerdir. Log-lineer analizi kullanılarak evlilikteki mutluluğun genel mutluluk üzerinde belirleyici bir faktör olduğu, bu yüzden iş tatmini mutsuzluğun ana belirleyicilerinden biri olduğu ortaya konmuştur.

Gerdham ve Johannesson (2001), mutluluk ile sosyoekonomik faktörler arasındaki bağı araştırmışlardır. İsveç’teki yetişkin nüfustan 5.000 kişilik rastgele bir

örneklem kullanılarak yapılan bu araştırma, probit modelle analiz edilmiştir. Mutluluk, üç farklı seviyeye ayrılmıştır: (1) Mutlu değil, (2) Ara sıra mutlu, (3) Mutlu. Çalışmanın bulgularına göre, mutluluğun eğitim ve gelir seviyeleriyle arttığı erkek olma, kentleşme, bekar olma ve işsizlik durumlarının ise mutluluğu azalttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, yaş ile mutluluk arasındaki ilişki "U" şeklinde belirlenmiş ve 45-64 yaş grubundakilerin mutluluk seviyelerinin diğer yaş gruplarından daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Horley ve Lovery (1995), öznel iyilik hali ve yaş arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, Kanada'da 1000'den fazla katılımcıyı incelemişlerdir. Çoklu regresyon analizi kullanılarak yapılan bu çalışmada, yaşın öznel iyi oluş üzerindeki en önemli belirleyicilerden biri olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcılar, 1980 yılında Kanada'da yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Bu bireylerin 606'sı erkek, 691'i kadın ve 24'ünün cinsiyeti ise bilinmemektedir. Yaş gruplarının yaşam memnuniyeti üzerinde etkisi incelenmiş ve yaş arttıkça yaşamdan memnuniyetin de arttığı gözlemlenmiştir. İkinci aşamada, ilk görüşmeden 7 yıl sonra tekrar görüşülen katılımcılara anket gönderilmiş ve genç katılımcıların yaşam doyumlarının düşük olduğu saptanmıştır.

Larson (1978), yaşlı Amerikalıların yaşam doyumunu incelediği 30 yıllık araştırmasında, öznel iyi oluşun sağlık, istihdam durumu, sosyoekonomik faktörler, medeni hal, yaş, ırk, cinsiyet, ikamet, ulaşım, sosyal etkileşim ve aktivitelerle olan ilişkisini ele almıştır. Çalışma özellikle sağlık ve düşük gelir etkenlerinin öznel iyi oluş üzerindeki etkisinin diğer faktörlere göre daha güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Bu iki faktör, kişilerin diğer olumsuz koşullar karşısında daha savunmasız olmalarına neden olmaktadır.

Kahneman ve Deaton (2010), yüksek gelirin yaşamda olumlu değişiklikler yaratabileceğini, ancak duygusal mutluluğu sağlamadığını savunmuşlardır. Çalışmalarında, öznel iyi oluşu iki şekilde ele almışlardır: birincisi, acı, öfke, stres gibi duygusal yönleriyle öznel iyi oluş, ikincisi ise bireylerin yaşamlarıyla ilgili düşünsel değerlendirmeleriyle öznel iyi oluş tanımıdır. Gallup-Healthways Well-Being Index verilerinden alınan sonuçlara göre, gelir ve eğitim yaşam değerlendirmesi üzerinde güçlü bir etkiye sahipken, sağlık, bakım, yalnızlık, sigara içme gibi faktörler duygusal

açıdan iyi olma ile daha güçlü ilişkilidir. Gelir ile yaşam doyumu arasındaki bağ duygusal mutlulukla olan ilişkiden daha güçlüdür.

Lucas vd. (2004), Almanya'da 24.000'den fazla kişinin katıldığı 15 yıllık bir çalışmada, işsizlik durumuna verilen tepki ve adaptasyonu incelemişlerdir. Çalışma, işsizliğin başlangıçta yaşam memnuniyetini olumsuz etkilediğini, ancak zamanla kişilerin temel yaşam memnuniyeti düzeylerine yeniden döndüğünü göstermektedir. Ancak bazı katılımcılar yeniden işe girmelerine rağmen eski memnuniyet seviyelerine tam olarak ulaşamamışlardır.

Stephoe vd. (2015), öznel iyi oluş, sağlık ve yaş arasındaki bağlantıyı araştırmışlardır. Gallup Dünya Anketleri'nden elde edilen verilerle yapılan çalışmada, öznel iyi oluş üzerinde yaşın ciddi bir tesiri bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları, özellikle İngilizcenin konuşulduğu geliri yüksek ülkelerde yaş ile öznel iyi oluş arasındaki bağının "U" biçiminde olduğunu, 45-54 yaş aralığında en düşük yaşam kalitesi kalitesine sahip olmuştur. Ancak, bu ilişki bazı ülkelerde farklılıklar göstermektedir. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da yaş ilerledikçe öznel iyi oluş seviyesi azalmaktadır. Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika'da ise yaş ile kişisel iyi oluş arasında aşikâr bir ilişki bulunmamaktadır.

Chow (2005), Kanada'daki bir üniversitede eğitim gören 315 öğrencinin yaşam doyumu ve sosyal göstergeler arasındaki bağını araştırmıştır. Çalışmanın bulguları, daha iyi sosyoekonomik statüye sahip daha yüksek not ortalamaları ve akademik deneyimlerinden memnun olan öğrencilerin yaşam koşullarından da daha mutlu olduklarını göstermektedir.

Çirkin ve Göksel (2016), Yaşam tatmini ve mutluluğun öznel iyi oluşun tamamlayıcısı kabul edilip ekonomik, sosyal ve demografik değişkenlerin mutluluk üzerindeki tesirini incelemişlerdir. Araştırmada, gelir ve mutluluk arasındaki ilişki incelenmiştir. İnceleme sonucuna göre kadınların mutluluk ve yaşam doyumu üzerinde olumlu bir etkisi bulunurken, yaş ve çocuk sayısının artmasının yaşam doyumu ve mutluluk üzerinde olumsuz tesiri olduğu tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi yükseldikçe mutluluk ve yaşam doyumu da artmakta, bu durum eğitimdeki artışın geliri artırmasına bağlanmaktadır. Gelir ile mutluluk arasındaki ilişkinin anlamlı

olmaması, görelî gelir teorisi ve mutluluğun kişisel tanımı gibi çeşitli teorilerle açıklanmıştır. Bu teoriler, artan gelir ile birlikte kişinin mutluluğunun zamanla azalabileceğini, çünkü kişinin yeni gelir seviyesine adapte olacağını öne sürmektedir.

Servet (2017), Türkiye'deki mutluluğun zaman içindeki dönüşümünü incelemiş ve 2004 ile 2014 yılları arasındaki verilerle Türkiye'deki mutluluğu etkileyen faktörleri araştırmıştır. Çalışma, Türkiye İstatistik Kurumu'nun Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine dayanmaktadır. Sonuçlara göre, 2004 yılında evliliğin mutluluk üzerindeki olumlu etkisi 2014 yılında önemli ölçüde azalmıştır. Ayrıca, erkeklerin mutluluk seviyelerinin zaman içinde arttığı ve yaşlandıkça kişilerin daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Yazar, yaşla birlikte kişilerin beklentilerinin azalmasının mutluluğun artmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Ayrıca literatür taraması kapsamında; YÖK tez sayfası taranmış olup 523 Tez arasında araştırmanın konusu ile ilgili herhangi bir sonuca ulaşamamıştır.

3.2. Covid-19 Pandemisi ve Kavramsal Çerçeve

İnsanlık tarihi boyunca birçok salgın hastalıklar toplumları tehdit etmiştir. Değişik devirlerde ortaya çıkan bu salgınlar, bulaşıcılığı nedeniyle geniş kitleleri etkisi altına almış, ölümlerin yanı sıra sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Bu salgınların tarihine geçmeden önce, salgın ve pandemi kavramlarının tanımlarını yapıp, aralarındaki farkları açıklamak önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan tarife göre salgın (epidemi), belirli bir insan grubunda, belirli bir dönemde, daha önceki tecrübelerle göre beklentinin aksine çok daha fazla bulaşıcılığı olan hastalıklardır. Pandemi ise, salgının bir adım daha ötesine geçerek, geniş bir bölgeyi, kıtayı veya tüm dünyayı etkileyen, hızla yayılan ve bulaşıcılığı yüksek hastalıkları tanımlar. (Akyüz, 2021, s. 33) Görüldüğü gibi, salgın ve pandemi arasındaki fark, etkiledikleri alanın büyüklüğüdür; pandemi, bir salgının daha geniş coğrafi alanlarda, daha fazla insanı tehdit eden üst aşamasıdır. İnsanlık tarihi boyunca salgın hastalıklar, toplumları hem sağlık hem de sosyal ve ekonomik yönünden ciddi şekilde etkilemiştir. Salgın ve pandemi kavramları arasında farklar bulunmaktadır: Salgın, belirli bir grup insanda, beklenenden çok daha fazla yayılma gösteren bulaşıcı hastalık olarak tanımlanırken, pandemi daha geniş bir alanda, bölge ya da küresel

ölçekte yayılan ve hızla etkili olan salgınları ifade eder. Pandemiler, salgının daha geniş alanlara yayılmış halidir.

Tarihteki bazı büyük küresel salgınlar şunlardır:

- **Atina Salgını (M.Ö. 430):** İlk olarak Etiyopya'da ortaya çıkan tifo; İran, Libya, Mısır ve Yunan topraklarına yayılmıştır ve yaklaşık 1000 kişinin ölümüne yol açmıştır.
- **Antonine Vebası (165-180):** Çiçek hastalığının sebebiyet verdiği bu salgın, Roma İmparatorluğu'na yayılmış ve 5 milyon ölüme yol açmıştır. Ekonomik sorunlar ve imparatorluğun çöküşüne neden olmuştur.
- **Jüstinyen Vebası (541-542):** 30-50 milyon kişinin ölümüne yol açmış, Bizans İmparatorluğu'nu ve Akdeniz ticaretini etkilemiştir.
- **Kara Veba (1347-1351):** İpek Yolu üzerinden yayılan bu salgın, 200 milyon kişinin ölmesine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, sağlık hizmetlerini artırmıştır.
- **Üçüncü Veba Salgını (1855-1859):** Çin ve Hindistan'da 12 milyon ölüm gerçekleşmiştir. Tıp alanındaki gelişmelerle ilaçlar üretilmiştir.
- **Kolera Pandemileri (1817-1923):** Hindistan'da başlayarak Asya, Afrika, Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yayılan bu hastalık 1 milyonun üzerinde ölüme yol açmıştır.
- **İspanyol Gribi (1918-1920):** H1N1 virüsünden kaynaklanan bu salgın, 50-100 milyon ölüme yol açmış ve sağlık sistemlerini çökertmiştir. Maskeler ve okulların kapanması gibi önlemler alınmasına rağmen salgın önlenememiştir.
- **Asya Gribi (1957-1958):** Hong Kong'da meydana gelen bu salgın 1-2 milyon insanın ölümüne yol açmıştır.
- **HIV/AIDS (1981-günümüz):** Şempanzelerden insanlara geçen HIV virüsü, 35 milyon ölümlle sonuçlanmış ve büyük ölçüde Afrika'da etkisini sürdürmektedir.

- **SARS (2002-2003) ve MERS (2015-günümüz):** Her ikisi de koronavirüs kaynaklıdır ve sırasıyla 770 bin ve 850 bin kişinin ölümüne yol açmıştır. SARS yarasa ve vahşi kedilerden, MERS ise yarasa ve develerden bulaşmıştır.

Diğer önemli salgınlar arasında Cüzzam, Domuz Gribi, Ebola ve Rus Gribi de yer almıştır. Birçok salgın zamanla tedavi ve aşılarla kontrol altına alınırken, HIV/AIDS, MERS ve Coved-19 gibi bazı hastalıklar etkisini sürdürmektedir. (Ergenay, 2021, s. 59-61)

Koronavirüs, daha önce keşfedilmiş bir virüs olmasına rağmen, günümüzdeki etkisi nedeniyle ön plana çıkmıştır. Virüsün adı, Latince'de "taç" anlamına gelen "corona" kelimesinden türetilmiştir. Bu isim, virüsün taç şeklindeki görünümünden kaynaklanmaktadır. Koronavirüs, ilk kez tavuklarda görülmüş olmakla birlikte; köpek, kedi, fare, domuz, yarasa ve tavşan gibi birçok hayvanda sıkça bulunur (Sturman ve Holmes, 1983, s. 37-38). Coronaviridae ailesine ait Orthocoronavirinae kategorisinde bulunan bu virüsler, sivri uçlu ve tek zincire sahip RNA virüsleridir. Koronavirüsün birçok türü bulunmakta, ancak Orthocoronavirinae sınıfı Gama, Alfa, Beta ve Deltacoronavirus olmak üzere dört cins altında ele alınmaktadır. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a, s. 5-7). İnsanlarda enfeksiyona yol açabilen bazı alt türleri vardır. Alfa ve Beta türleri, insandan insana bulaşabilen ve hastalığa yol açabilen türlerdir. Koronavirüs kaynaklı hastalıklar, grip ve soğuk algınlığı ile benzer semptomlar gösterse de koronavirüsle ilgili hastalıklar genellikle daha ağır solunum yolu enfeksiyonlarına sebebiyet vermektedir. Hayvanlardan insanlara bulaşan koronavirüs vakalarında yüksek ateş, nefes darlığı, öksürük, kas ağrıları ve ishal gibi belirtiler görülmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a, s. 5-8; TÜBA, 2020, s. 24).

2019 yılında ortaya çıkan koronavirüs-2 (SARS-CoV-2) olarak isimlendirildi. Daha sonra Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından bu hastalığa Covid-19 ismi verildi (WHO, 2020a). SARS-CoV-2, SARS-CoV ve MERS-CoV gibi virüslerin bulunduğu Betacoronavirus sınıfına ait Sarbecovirus türü altında sınıflandırılmıştır. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a, s. 8). Covid-19'un ilk yayılma vakalarının genellikle hayvanlarla doğrudan temas yoluyla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu sebeple, hastalığın ilk aşamada temel kaynağının hayvanlar olduğu öngörülmüştür. Ancak, ilerleyen süreçte bildirilen vakaların bir kısmında doğrudan

hayvan teması bulunmadığı ve hastalığın hızlı bir şekilde yayıldığı tespit edilince, SARS-CoV-2 virüsünün insandan insana bulaşabildiği anlaşılmıştır. (Guo vd., 2020, s. 2).

Covid-19 şüphesi olan kişilerden, solunum yolu örnekleri alınarak tanı testleri yapılmaktadır. Ayrıca röntgen filmi, hastalık belirtileri ve hastalık öyküsü doğru tanı koyulmasında önemli bir rol oynamaktadır (TÜBA, 2020, s. 27). Yapılan araştırmalar, Covid-19 virüsünün kuluçka zamanının 2 ila 14 gün aralığında değiştiğini, hastalığın ortalama süresinin ise 5 gün olduğunu göstermektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b, s. 13). En yaygın semptomlar arasında solunum yolu belirtileri, nefes darlığı, ateş ve öksürük yer almaktadır. Bunun yanı sıra burun akıntısı, boğaz ağrısı, baş ağrısı, kas ve eklem ağrıları, halsizlik, tat ve koku kaybı ile ishal gibi belirtiler de ortaya çıkabilir. Hastalık asemptomatik seyredebildiği gibi, ağır vakalarda böbrek yetmezliği, zatürre (pnömoni), akut solunum yolu enfeksiyonu ve hatta ölümle sonuçlanabilmektedir. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a, s. 13).

Covid-19 virüsü, tüm toplumu etkileyebilecek bir hastalık olmakla birlikte, bazı kişiler daha yüksek risk altındadır. Bu grupta sağlık çalışanları, 60 yaş ve üzeri bireyler, kalp, astım, hipertansiyon, diyabet, böbrek, kanser ve akciğer hastalıkları gibi kronik hastalıkları olan kişiler, obezite, tütün kullanımı ve bağışıklık sistemi zayıf bireyler öncelikle bulunmaktadır. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a, s. 12; Pala, 2020, s. 19).

3.2.1. Covid-19 Pandemisi ve Tarihçesi

Covid-19 virüsü, hayvanlardan insanlara bulaşan koronavirüs familyasının bir üyesidir. 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde nefes darlığı, öksürük ve ateş gibi semptomlar olan bir grup hastada yapılan incelemeler neticesinde 13 Ocak 2020 tarihinde tanımı yapılmıştır. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020g). Vakaların kaynağının tam olarak tespit edilememesi üzerine, 3 Ocak 2020'de Çin'in ulusal sağlık yetkilileri Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) bildirimde bulunmuştur. Çin'deki yetkililer, 2019 yılının Aralık ayında tespit edilen bu salgının 7 Ocak 2020 tarihinde yeni bir koronavirüs (2019-nCoV) tarafından tetiklendiğini belirlemişlerdir (WHO, 2020b, s. 1).

Salgın başladıktan altı gün sonra, 41 yaşında bir erkek hasta 26 Aralık 2019'da Wuhan Merkez Devlet Hastanesi'ne başvurmuştur. Bu hastanın, hepatit, tüberküloz, diyabet gibi geçmiş hastalıkları bulunmamakla birlikte, bir hafta süresince öksürük, halsizlik ve ağrı şikayetleri gözlemlenmiştir. Hastanın, balık ve deniz ürünlerinin yanı sıra vahşi hayvanların satıldığı bir pazarda çalıştığı belirlenmiş, ancak hasta, canlı kümes hayvanlarına maruz kalmadığını ifade etmiştir. DSÖ 11 ve 12 Ocak 2020 tarihinde Çin'in Ulusal Sağlık Komisyonundan salgına dair detaylar talep etmiştir. 7 Ocak 2020'de Çinli yetkililer, yeni bir koronavirüs türünü tespit ettiklerini açıklamış ve 12 Ocak 2020'de virüsün genetik dizisini dünya ile paylaşmışlardır (Hasöksüz vd., 2020, s. 551-552).

Çin'de yerel düzeyde başlayan bu koronavirüs salgını, hızla 18 ülkeye sıçramış ve küresel bir tehdit halini almıştır. DSÖ, Uluslararası Sağlık Tüzüğü çerçevesinde Acil Durum Komitesini topladı ve yapılan toplantı sonucunda, 30 Ocak 2020 tarihinde koronavirüs salgını, Uluslararası Önem Arz Eden Halk Sağlığı Acil Durumu (PHEIC) olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020c).

3.2.2. Covid-19 Pandemisi ve Türkiye'de Gelişim Süreci

Covid-19 virüsü ilk olarak 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde solunum yolu belirtileri gösteren hastalar üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde tespit edilmiştir. Bu hastalarda öksürük, nefes darlığı, ateş gibi şikayetler gözlemlenmiş ve 13 Ocak 2020 tarihinde hastalık tanısı konmuştur. 11 Mart 2020 tarihinde ise DSÖ tarafından bu hastalık pandemi olarak ilan edilmiştir. Salgın başlangıçta Wuhan'daki hayvan pazarın ve deniz ürünlerinde tespit edilen vakalarla ilişkilendirilmiş, ancak hızla insandan insana bulaşarak Wuhan'ın bağlı olduğu Hubei eyaletinin diğer şehirlerine ardından Çin'in diğer şehirlerine yayılmaya başlamıştır. Kısa süre içinde dünya çapında birçok ülkeye de sıçramıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020c, s. 1).

Türkiye'de salgının ilk vakası 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Bu, Türk Kamu Yönetimi için zorlu bir sürecin başlangıcını işaret etmiştir. Türkiye özelinde bu süreci yönetmek için sorumlu aktörler belirlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde, Cumhurbaşkanlığı bu süreçte baş aktör olarak öne çıkmıştır.

Cumhurbaşkanlığı, sorunun gündeme alınmasında, çözüm stratejilerinin belirlenmesinde ve mücadelenin yönlendirilmesinde etkin bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte, karar alma sürecini etkileyen diğer önemli aktörler de bulunmaktadır. Türkiye'de mücadele çok aktörlü bir katılım ile yürütülmüştür ve eğitim, sağlık, ekonomi, denetim, güvenlik, toplumsal yapı gibi birçok boyutu kapsayan süreçte ana aktörler Cumhurbaşkanlığı koordinasyonunda bakanlıklar, yerel yönetimler, bilim insanları, uzmanlar ve sivil toplum kuruluşlarıdır (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 13).

Cumhurbaşkanlığı, yayınladığı kararnameler ile Covid-19 ile mücadelede merkezi bir otorite olarak sürecin yönetiminde baş aktör olarak yer almıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, acil durumlarda hızlı karar alma ve uygulama süreçlerini kolaylaştıran bir yapı sunarak yönetilen etkinlik sağlamıştır. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları yeniden yapılandırılarak; Cumhurbaşkanlığı Politika Kurullarından, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu iki ayrı kurul olacak şekilde Gıda, Tarım, Orman ve Hayvancılık Kurulu ile Sağlık ve Sosyal Politikalar Kurulu olarak yapılandırılmıştır. Gıda, Tarım, Orman ve Hayvancılık Kurulu'nun önceliği çalışma alanı gıda güvenliği, Sağlık ve Sosyal Politikalar Kurulu'nun ise sağlıkla ilgili konular ve bu alandaki kararların sosyal hayat üzerindeki etkilerini incelemek olmuştur. (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 13). Sağlık Bakanlığı bu süreçte en aktif rolü üstlenmiş ve bünyesinde kurduğu Bilim Kurulu, salgınla mücadele sürecinin yönetilmesinde temel kararları almış ve tavsiyeler doğrultusunda hareket edilmiştir. Bilim Kurulu, duyurduğu "2019-nCoV Hastalığı Rehberi" ile mücadele sürecini başlatmış ve uygulamaları yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra, salgının toplum ve ruh sağlığı üzerindeki sonuçlarını azaltmak amacıyla psikologlar, sosyologlar, ekonomistler ve din psikologları gibi farklı alanlardan uzmanlardan oluşan bir Toplum Bilimleri Bilim Kurulu da oluşturulmuştur (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 13).

3.3. Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Devlet İlkesi Bağlamında Verilen Hizmetler

Koronavirüs ile mücadelede kamu politikası sürecinde belediyeler, önemli bir görev yüklenerek hem yerel halkın ihtiyaçlarını anlamak hem de beklenmedik olumsuz durumlara hızlı bir şekilde yanıt verebilmek açısından kritik işlevler

üstlenmiştir. Yerel yönetimler, pandemiye karşı alınan kararların yerelde etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu süreçte, illerdeki il pandemi kurulları, valilerin liderliğinde pandemiyle mücadelede yerel yönetimlerin önemli bir parçası haline gelmiştir. İllerde valilikler, ilçelerde ise kaymakamlıklar uhdesinde oluşturulan Vefa Destek Grupları ile de koronavirüs ile mücadelede önemli bir destek sağlamışlardır. Bu gruplar, özellikle riskli yaş grubunda bulunan yaşlılar ile kronik hastalığı olanlar ve evden çıkması zor olan bireyler için çeşitli hizmetler sunmuş, böylece toplumun bu kesimlerine doğrudan yardımcı olmuştur. Ayrıca belediyeler, yerel yönetimler olarak bu sürecin diğer aktörlerinden biri olup, pandemi ile mücadelede aktif bir şekilde rol almışlardır. Belediyeler, yerel halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılayarak sürecin yönetilmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Yerel yönetimlerin pandemi sürecindeki katkıları, kamuoyu bilgilendirme faaliyetlerinden sosyal destek ve yardım hizmetlerine kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Sosyal yardım ve destek hizmetleri ile ihtiyaç sahiplerine gıda ve temizlik malzemesi gibi yardımlar sağlanmış, ayrıca eğitim, kültür, sanat ile psikolojik destek ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda da çeşitli destek faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Tüm bu faaliyetler, yerel yönetimlerin, halkın sağlığını koruma ve iyileştirme noktasında gösterdiği koordineli çabaların bir parçası olarak büyük önem taşımaktadır (Kavas Bilgiç, 2020, s. 2089).

3.3.1. Eğitim Alanında Verilen Hizmetler ve Sosyal Yardımlar

Türkiye’de Covid-19’un 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakasının ortaya çıkmasından sonra eğitim kurumları geçici olarak kapatılmıştır. Bu durum, tıpkı başka ülkelerde olduğu gibi, öğrencilerin okulda fiziksel sosyal ortamlardan yoksun kalarak ve yüz yüze eğitimin kısıtlanmasına neden olmuştur. 2011 yılında başlatılan Eğitimde Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) Projesi’nin içerik unsurlarını oluşturan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformunun sanal olanakları, ulusal kanal TRT’nin deneyimiyle birleştirilerek hem öğrencilere ve hem de velilere uzaktan eğitimin farklı yöntemlerini kolayca erişilebilir şekilde sağlamak amacıyla çeşitli girişimler başlatılmıştır. Türkiye’de uzaktan eğitim süreci iki ana yöntemle uygulanmıştır:

(a) İçeriği güncellenen ve yeni materyallerin eklendiği, daha önce oluşturulmuş altyapıya sahip olan ulusal uzaktan eğitim platformu Eğitim Bilişim Ağı (EBA),

(b) Sınıf düzeylerine göre hazırlanan programlara uygun olarak video derslerin yayımlandığı televizyon istasyonları. (elikdemir, 2020).

Covid-19, bireylerin geleceğe dair inanç ve kabullerini sarsan, yıkıcı deneyimlere yol açan olağan dışı bir durumdur. Bu süreç, baş etme stratejilerinin uygulanamayacak kadar yoğun ve travmatik bir deneyim sunmasıyla dikkat çeker. Covid-19, bireylerin algı ve düşünce yapısına ciddi zararlar verebilir, biyolojik ve psikolojik savunma mekanizmalarında tahribat yaratabilir. Bu nedenle, pandemi süresince ülkelerin öğrencilere, ebeveynlere ve topluma psikososyal destek sunması önemlidir. Kaygı ve korku gibi duyguların farkına vararak baş etme stratejileri geliştirmelerine yardımcı olmak gereklidir. Özellikle ocuklar ve ergenler, medya aracılığıyla salgınla ilgili haberleri takip ederken stres, kaygı ve panik gibi tepkiler gösterebilir. Bu tepkileri fark etmek ve ebeveynlere yol göstermek maksadıyla, okul öncesi ve ilkokul düzeyindeki çocuklara yönelik ‘‘Salgın Hastalık Dönemlerinde Psikolojik Sağlamlığı Korumak: Çocuklar İçin Psikoeğitim Etkinlikleri’’ adlı içerikler hazırlanmış ve resmi evrimii platformlarda yayınlanmıştır. (MEB, 2020a).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen ‘‘zelim Eğitimdeyim’’ adlı mobil uygulama, özel eğitim okullarında ve kaynaştırma eğitiminde yer alan öğrencilere, ailelere ve velilere yönelik ücretsiz özel eğitim içerikleri sunmuştur. Uygulama, işitme ve görme yetersizliği, zihinsel yetersizlik veya otizm spektrum bozukluğu gibi öğrenme güçlükleri yaşayan bireyler için tasarlanmıştır. İçeriğinde bilişsel beceriler, matematik, okuma-yazma, günlük yaşam, hayat bilgisi, iletişim ve sosyal beceriler gibi alanlara yönelik eğitim videoları, ders materyalleri, etkinlik sayfaları ve aile bilgilendirme videoları bulunmaktadır. Ayrıca, Covid-19 salgını sürecinde ve sonrasında kullanılmak üzere geliştirilmiştir. (MEB, 2020b). Dünyada ve Türkiye’de farklı bir tarihi sürecin yaşandığı salgının eğitim üzerindeki etkilerini azaltmak ve en az kayıpla atlatmak için ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) internet sitesi ve EBA TV Yaz Okulu aracılığıyla öğrencilere akademik, sosyal, duygusal ve kariyer gelişimlerini desteklemek için alternatif ve destek olmak amacıyla ilkokul 1, 2, 3 ve

4'üncü sınıf seviyesindeki öğrencilere kitap setleri hazırlanmış ve yaklaşık 5 milyon 300 bin öğrenciye ulaştırılmıştır. Ortaokul öğrencilerine yönelik ise oyun ve derslerin iç içe olduğu “Tabii” uygulaması hayata geçirilerek öğrenme kayıplarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. (MEB, 2020c). Uzaktan eğitim sürecinde eğitim öğretim faaliyetlerine destek olmak amacıyla ve uzaktan eğitimde sürecindeki öğrenme kayıplarının telafisi için kapsamlı yardımcı kaynak destek paketi hazırlanmış ve 2. sınıftan 12. sınıfa kadar olan seviyeler için hazırlanan yardımcı kaynak destek paketini ekim ayı itibarıyla her ayın ilk haftası yayımlanmaya başlanmıştır. Yayımlanan kaynaklar, 7 milyon indirilmeyle hem internet ortamında hem de 23 milyon adet üzerinde basılı olarak öğrencilere ulaştırılmıştır. (MEB, 2021a). Mesleki ve teknik eğitim programında, 47 alan ve 105 dalda eğitim sunan 3.156 meslek lisesinin sektörün gerçek ihtiyaçlarına göre güncellenmiş meslek dersi kitapları, ilk kez ücretsiz kitap dağıtım programına dahil edilmiştir. Bu bağlamda, ders kitaplarının içeriğini daha anlaşılır hale getirmek ve pekiştirmek amacıyla animasyonlar ve videolar eklenmiş, ayrıca kitaplara karekod uygulaması entegre edilmiştir. Mesleki ve teknik Anadolu liselerinde, 9. sınıflarda kullanılacak 47 alandaki 87 farklı meslek dersine ait toplam 1 milyon 680 bin 92 kitap hazırlanmış ve bu kitaplar ücretsiz olarak okullara dağıtılmıştır. (MEB, 2021b).

Salgınla birlikte uzaktan eğitim sürecinde internet ve cihaz ihtiyacı oluşan öğrencilere destek amacıyla tablet ve bilgisayarlar, ailelerin ekonomik durumu, kardeş sayısı ve akademik başarı gibi kriterler göz önüne alınarak toplamda 500 bin tablet dağıtım hedefi konulmuş, olmasına rağmen bu hedef aşılarak 700 binin üzerinde tablet bilgisayar dağıtılmıştır. Ayrıca EBA destek noktaları kurularak uzaktan eğitime katılımın artırılması hedeflenmiştir. (MEB, 2021c). Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında yapılan toplantıda, Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) ile ilgili alınacak önlemler tartışılmış ve ülkemizdeki tüm yükseköğretim kurumlarında 16 Mart 2020 tarihi itibarıyla 3 hafta süreyle eğitime ara verilmesine karar verilmiştir. Ancak, eğitim-öğretimin kesintiye uğramaması ve uygulamada birlik sağlamak amacıyla bu ara sürecinin ardından, eğitim dijital ortamda, uzaktan ve açık öğretim yöntemleriyle yeniden başlatılmıştır. (YÖK, 2020a). Yeni koronavirüs hastalığı (Covid-19) salgınının yayılmasıyla birlikte, Türkiye de dahil olmak üzere dünya

genelinde toplumun her alanında, sosyal ve ekonomik etkilerin yanı sıra eğitim alanında da eğitim, öğretim, öğrenme ve yönetim süreçlerinde bazı değişiklikler ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu gelişmeler, yükseköğretim kurumlarını da etkilemiş ve uzaktan eğitim, harmanlanmış (hibrit) eğitim, öğrenme yönetim sistemleri ve çevrimiçi öğrenme sistemleri gibi alternatif yöntemlere yönelim sağlanmıştır. Üniversiteler, tüm derslerini uzaktan öğretim yönetim sistemleri çerçevesinde tanımlamış, ders izlenceleri ve materyalleri bu platformlar üzerinden öğrencilerin erişimine açarak uzaktan öğretime geçiş yapmıştır. (YÖK, 2021, s. 1).

Üniversiteler, senkron (eş zamanlı) veya asenkron uzaktan eğitim metotlarını kullanabilme durumuna bağlı olarak, mevcut koşullarda senkron uygulamaların zorlukları göz önünde bulundurulduğunda, özellikle önlisans ve lisans programlarında asenkron uygulamalara ağırlık vermeyi tercih etmektedir. Bununla birlikte, daha fazla etkileşim sağlayan senkron uygulamalar Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından desteklenmiştir. Uygulamalı dersler için teorik kısımlar uzaktan eğitimle gerçekleştirilirken, uygulama çalışmaları için uygun zaman aralıklarında yoğunlaştırılmış bir program uygulanması öngörülmüştür. (YÖK, 2020b). Yöneticiler dışında, 60 yaş ve üzeri bireyler, hamileler, yasal süt izni sahipleri, engelli kişiler ve Sağlık Bakanlığı tarafından kaydedilen dezavantajlı gruplara (bağışıklık sorunu yaşayanlar, kanser hücreleri, kronik solunum yolu hastalıkları, kalp damar hastalıkları, obezite ve diyabet, organ nakli yapılanlar), kronik hastalıklar) idari izin kullandırılmıştır. Bununla birlikte, okul öncesinde ve ilköğretimde çocuğu bulunan kadın akademik ve idari yıllık izinler karşılanmış, yıllık izin hakları bulunmaması için mazeret izinleri kullanılmıştır. Diğer akademik ve idari personelin izin taleplerinde ise kolaylık sağlanmıştır. Mevlâna veya Erasmus gibi değişim programları çerçevesinde yurtdışında bulunan öğrencilerin ders intibakları konusunda mağduriyet yaşamaması için önlemler alınmıştır. (YÖK, 2020a). Küresel salgın nedeniyle eğitime verilen ara sonrasında ikametgahlarına dönen bazı öğrenciler, uzaktan eğitimin başlamasıyla birlikte bulundukları yerlerde internet ve bilgisayar gibi imkanları bulmakta zorluk çektiklerini ileterek Yükseköğretim Kurulu'ndan (YÖK) çevrimiçi devam edemedikleri derslerden dolayı yaşadıkları mağduriyetlerin telafi edilmesini talep etmişlerdir. Bu durum sonucunda, lisans ve lisansüstü öğrencilere, 2019-2020 eğitim

öğretim yılı bahar döneminde dondurma hakkı tanınmış; tez savunma ve yeterlik sınavları ise denetlenebilir olması ve kayıt altına alınmak şartıyla video konferans gibi dijital yollarla gerçekleştirilebilmesine olanak sağlanmış, kayıt dondurulan süre de azami süreden sayılmamıştır. (YÖK, 2020c). Doktor adayı öğrencilerin uygulamalı eğitimlerinin yaz aylarına sarkması, mezuniyetlerinin gecikme riski, Tıpta Uzmanlık Sınavı TUS'a girememe ve mağduriyet ihtimalini beraberinde getirdiğinden, tıp fakültelerinin son sınıf (intörn) öğrencilerine salgından dolayı mezuniyetlerinin gecikmesini önlemek için uygulamalı eğitimlerini hastanelerde veya dijital imkanlarla gerçekleştirilmesine olanak tanınmıştır. Bu çerçevede, tıp fakültesi son sınıf öğrencileri, 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde, öğrencilerin eğitimlerine kendi üniversite hastanelerinde veya bulundukları şehirlerdeki diğer üniversite hastanelerinde ve Sağlık Bakanlığı'nın taşra teşkilatlarında devam edebileceği belirtilmiştir. Öğrencilerin, başarısızlık dışında sene kaybı yaşamamaları için, uygulama eğitimlerinin kalan sürelerini dijital imkanlarla uzaktan öğretim yoluyla ders, ödev, proje ve vaka analizi gibi faaliyetlerle tamamlamalarına olanak tanınmıştır. Bu düzenlemeler, eğitim süreçlerinin sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. (YÖK, 2020ç). Dünya, salgınla mücadele ederken, uzaktan eğitim sürecinde üniversitelere içerik ve online eğitimi kapsayan “Uzaktan Eğitime Destek” kotası çerçevesinde üniversite öğrencilerine ücretsiz olarak 6 GB internet tanımlanmıştır. (YÖK, 2020d).

Küresel koronavirüs salgını sürecinde, üniversitelerde uzaktan eğitimin devam etmesiyle engelli öğrencilerin karşılaştığı sorunlar üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, engelli öğrencilere yönelik farkındalığı artırmayı hedeflemiş ve sunumlar ile ders hazırlıklarında küçük değişikliklerin önemini vurgulamıştır. Uzaktan öğretimin erişilebilir hale getirilmesi için öğretim elemanları bilgilendirilmiş ve engelli öğrencilerle iletişim kurularak canlı ders platformlarında yaşanan sorunların çözümüne yönelik önlemler alınmıştır. Özellikle işitme engelli öğrenciler için ders içerikleri metin olarak sağlanmış, alt yazılı anlatımlar yapılmış ve ders materyalleri önceden gönderilmiştir. Görme engelli öğrenciler için zengin metin biçimleri tercih edilerek, sunumlarda büyük punto ve kontrast renk kullanımı sağlanmış, görsel içerikler betimlenmiştir. Sınavlarda grafiklerin betimlenmesi ve online sınavlarda ek süre verilmesi gibi önlemler de alınmıştır. Otizm spektrum

bozukluğu olan ve zihinsel engelli öğrenciler için ise düzenli iletişim kurulmuş ve gerekli destek imkanları sağlanmıştır. Bu çabalar, engelli öğrencilerin eğitim süreçlerinin kesintiye uğramadan devam etmesini hedeflemektedir. (YÖK, 2020e).

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Covid-19 pandemisi sebebiyle yurt dışında öğrenim gören ve Türkiye'ye dönemeyen öğrenciler için düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerle, yükseköğretime giriş için başarı şartı istenen Eczacılık, Öğretmenlik, Diş Hekimliği, Tıp, Mimarlık, Hukuk ve Mühendislik bölümleri dışında kalan diğer yükseköğretim bölümlerinin yurt dışı yatay geçiş kontenjanlarındaki %50 kısıtlama kaldırılmıştır. Böylece, bu bölümlere yurt içindeki yatay geçiş kontenjanı kadar yurt dışı kontenjanı ayrılması sağlanmıştır. Yurt dışında ilk 1000'de yer alan üniversitelerde öğrenim gören Türk öğrenciler için Türkiye'de eğitim fırsatları sunulmuş ve yurtdışında okuyan başarılı öğrencilerin Türkiye'deki üniversitelere yeniden kazandırılması hedeflenmiştir. Ayrıca, bir sonraki yıl için ÖSYS/YKS puanı veya eşdeğer belgeleri olan öğrenciler, Türkiye'deki açık öğretim programlarına yatay geçiş yapma hakkına sahip olacaklardır. 2020-2021 eğitim öğretim yılı güz dönemiyle sınırlı olmak üzere öğrencilere birinci sınıf ve son sınıf dâhil tüm sınıflar için yatay geçiş başvurusu yapmalarına olanak sağlanmıştır. Bu sayede yurt dışında eğitim gören bütün öğrenciler, hangi sınıfta olurlarsa olsunlar belirli koşullar altında Türk yükseköğretim sistemine dâhil olabilme fırsatı elde etmiştir. Yurt dışındaki üniversitelerle yürütülen ortak programlar için de çeşitli düzenlemeler yapılmış; dijital ortamda ders alma, Türkiye'deki üniversitede eğitim alma, alınan derslerin yurtdışındaki üniversite tarafından sayılması gibi imkanlar sunulmuştur. (YÖK, 2020f).

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından, afetler ve salgın hastalıklar sırasında, tez aşamasındaki lisansüstü öğrencilerin taleplerine bağlı olarak bir dönem ek süre verilebileceği, afet veya salgının durumu dikkate alınarak yeniden başvurmaları halinde toplamda iki dönem olmak üzere ek süre tanınabileceği belirtilmiştir. Bu ek süreler, azami süreye dahil edilmeyecektir. Ayrıca, güzel sanatlar fakültelerinin merkezi yerleştirme ile öğrenci kabul eden yüksek lisans ve doktora programlarında, 2 Ocak 2021 tarihine kadar ALES puanından muaf hakkı tanınmıştır. (YÖK, 2020g). Yükseköğretim Kurulu (YÖK), öğrencilerden gelen talepler doğrultusunda 2020-YKS kayıt tarihlerini uzatmıştır. Buna göre; şahsen başvuru

yapacak adaylar 5 Eylül 2020 saat 17:00'ye kadar, e- kayıt yaptıracak adaylar ise 6 Eylül 2020 saat 23:59'a kadar kayıt işlemlerini gerçekleştirebilecektir. (YÖK, 2020ğ). Yükseköğretim Kurulu (YÖK), üniversiteye yerleşen ancak Covid-19 hastalığı nedeniyle karantinada olan öğrencilerin, durumlarını belgeleyen raporlarını rapor tarihinin bitiminden itibaren en geç 15 gün içinde ilgili yükseköğretim kurumuna sunmaları durumunda kayıtlarının yapılabilmesini belirlemiştir. İşlemler ek yerleştirme kılavuzuna yetişmezse, bu kişilerin kontenjanları mevcut kontenjana eklenerek kayıt haklarının 15 gün müddetince saklı tutulmasına karar vererek öğrencilerin mağduriyet yaşamalarının önüne geçmiştir. (YÖK, 2020h).

Küresel salgın sürecinde, uzaktan ve dijital ortamda eğitim devam ederken, kronik hastalığı olan veya engelli öğrenciler çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda covid-19 salgınına yönelik alınan her kararda, bu öğrenciler de gözetilerek eğitim ve öğretim süreçlerinin aksamamasına yönelik tedbirler alınmıştır. Alınan bu tedbirlere ilişkin anket de yapılmıştır. Yapılan ankete göre Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören 51.647 engelli öğrenci bulunmaktadır. Ancak katılan 195 yükseköğretim kurumundaki engelli öğrenci sayısı 48.159 olup, anket sonuçları bu sayı üzerinden verilmiştir. Araştırmada adı geçen tüm engelli öğrencilerin 43.614'ü (%91) sosyal bilimler programlarında, 1.957'si (%4) mühendislik ve fen bilimlerinde, 904'ü (%2) tıp ve sağlık bilimlerinde ve 564'ü (%1) güzel sanatlarda kayıtlıdır. YÖK, pandemi döneminde engelli öğrencilerin uzaktan eğitimdeki durumlarını değerlendirirken, uzaktan eğitim veren üniversitelere engelli öğrencilerin internet erişimi ve gerekli teknik donanıma sahip olup olmadığını sordu. Üniversitelerin sadece %59'u ek belge ve Braille alfabesiyle hazırlanmış belgeler gibi eğitim araçları sağlarken, diğerleri bu ek belgelere ihtiyaç duymadıklarını ancak başka teknik destek sunduklarını belirtmişlerdir. Sonuçlar, yüksek öğretim kurumlarının %88'inin Engelli Öğrenci Birimleri ve Uzaktan Eğitim Ofisleri aracılığıyla engelli öğrencileri aktif olarak desteklemeye çalıştığını gösterdi. Ayrıca üniversitelerin %53'ü engelli öğrencilerle uzaktan eğitim uygulamaları hakkında bilgilendirmek için ek çevrimiçi toplantılar gerçekleştirdi. Üniversitelerin %74'ü engelli öğrencilerin erişilebilirlik kaygılarını öğretim üyelerine bildirdiklerini belirtirken, %83'ü de engelli öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları aksayan öğretim faaliyetleri için

telafi edilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Anketi yanıtlayan üniversitelerin %39'u engelli öğrencilerinin dijital okuryazarlığını geliştirmeye odaklanırken, %82'si kütüphanelerine dışarıdan erişim sağladı. Uzaktan eğitim kapsamında, yükseköğretim kurumlarının %89'unda uygulamalarda nasıl gezinileceğine ve uzaktan eğitime ilişkin görüntülü ve sesli rehberler, %94'ünde yazılı ve bazılarında işaret diliyle açıklamalar ve %19'unda altyazı da sağlanmıştır. İlginç bir şekilde %91'i engelli öğrenciler için pandemi sonrası yüz yüze eğitim döneminde ek bir araç olarak uzaktan eğitim uygulamalarının devam etmesini istedi. Bu araştırma kapsamında YÖK, uzaktan eğitime devam eden engelli öğrencilere sağlanan psikososyal desteğe ilişkin düzenlemeleri de değerlendirdi. Anketi yanıtlayan üniversitelerin %59'u eğitimsel ve psikososyal destek sistemlerini değerlendirdi ve %50'si engelli öğrencilerin stres ve kaygısını azaltmak için destekleyici çevrimiçi görüşmeler ve atölyeler düzenlediklerini belirtti. Pandemi sırasında, bazı yüksek öğretim kurumları da öğrencilerin özel ihtiyaçlarını belirlemek ve uzaktan eğitime uyum sağlamalarına yardım etmek için bireysel olarak çalıştı. Bazı üniversiteler ayrıca engelli öğrencilerin desteklenmesine ilişkin resmi yönergeler hazırlamış ve engelli olmayan gönüllülerin uzaktan eğitim sürecinde engelli öğrencilere akran desteği sağladığı akran desteği programlarını yürürlüğe koymuştur. (UWN, 2021).

3.3.2. Ekonomi ve Çalışma Hayatı Alanında Verilen Hizmetler ve Sosyal Yardımlar

Salgının etkilerini azaltmak amacıyla "Sosyal Koruma Kalkanı" programı kapsamında çeşitli sosyal yardımlar yapılmıştır. Bu programda Sosyal Destek Programı, Biz Bize Yeteriz Türkiye'm kampanyası, kısa çalışma ödeneği, işsizlik ödeneği nakdi ücret desteği ve normalleşme desteği gibi çeşitli yardımlar sunulmuştur. Sosyal Destek Programı 3 fazdan oluşmuş, toplamda 6 milyon 588 bin haneye 1000 TL ödeme yapılmıştır. Ayrıca, Biz Bize Yeteriz Türkiye'm kampanyası ile 2 milyon 77 bin haneye 1000 TL nakdi yardım yapılmıştır. Çalışanlar için ise kısa çalışma ödeneği kapsamında 3 milyon 765 bin kişiye ödeme yapılmış, nakdi ücret desteği ile de 2 milyon 548 bin kişiye toplamda 41 milyar 800 milyon TL yardım verilmiştir. Ayrıca işsizlik ödeneğinden 1 milyon 48 bin kişi faydalanmış ve normalleşme desteği

ile 3 milyon 183 bin kişiye ödeme yapılmıştır. Toplamda 60 milyar TL yardım sağlanmıştır (AA, 2021).

Salgın sürecinde yoksulluk riski ile karşılaşan hanelere hızlı bir şekilde yardım yapılabilmesi için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına ek pay gönderilmiştir. Bu yardımlar, eğitim materyali ve yüksek öğrenim öğrencilerine yönelik destekler gibi programlarla desteklenmiştir. Ayrıca, Biz Bize Yeteriz Türkiye'm kampanyası ile de devlet ve vatandaş iş birliğiyle yardımlar yapılmıştır. Tam kapanma sürecinde, 1.100 TL'lik tek seferlik yardım ödemeleri yapılmıştır (ASHB, 2021).

Salgın döneminde küçük ve orta ölçekli işletmelerin kapanması sonucu bireylerin ekonomik olarak zor durumda kalmaması için Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi devreye girmiştir. Bu paket kapsamında işverenlere uygun faizli kredi seçenekleri, borç erteleme, kısa çalışma ödeneği ve sosyal yardım programları sunulmuştur. Ayrıca işsizlik sigortası ve sosyal destek programları şartları esnetilerek daha geniş kitlelerin yararlanması sağlanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020). Kısa çalışma ödeneği, ekonomik kriz gibi durumlarda işyerlerindeki çalışma sürelerinin kısaltılması veya faaliyetin durdurulması durumlarında işçilere sağlanan bir destek mekanizmasıdır Covid-19 pandemisi sürecinde bu sistem daha kapsayıcı hale getirilmiş ve işverenler için kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır (Çetinkaya, 2014, s. 422). Salgın önlemleri nedeniyle, bazı sektörlerin faaliyet göstermesi engellenmiş ve bazı işletmeler üretimlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Bu durumdaki sektörler için kısa çalışma ödeneği bir çözüm olarak sunulmuştur. Kısa çalışma, 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun Ek Madde 2 hükümlerine göre tanımlanmaktadır. (T.C. Resmî Gazete, 1999). Salgın tedbirleri kapsamında bazı sektörler hizmet veremez duruma gelmiş, üretim kesintiye uğramıştır. Bu durumda kısa çalışma ödeneği uygulaması ile çözüm üretilmiştir. (Başterzi, 2005, s. 64).

3.3.3. Sağlık Alanında Verilen Hizmetler

Sağlık alanında verilen hizmetler, Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye'nin uyguladığı etkili sağlık politikaları ve hizmetleriyle şekillenmiştir. Aşağıda, bu süreçte gerçekleştirilen sağlık hizmetleri detaylandırılmıştır.

Sağlık Yönetimi ve Liderlik

Covid-19 pandemisi, Çin'in Wuhan şehrinden başlayarak tüm dünyaya yayıldı. Ülkemiz, pandemi sürecini ilk günlerden itibaren yakından takip etti. Türkiye'de Covid-19 pandemisine özgü çalışmalar 10 Ocak 2020'de başlamıştır. 22 Ocak 2020 tarihinde ise Sağlık Bakanlığı bünyesinde bulunan Bilimsel Danışma Kurulu ilk toplantısını yaptı. Alınan önlemlerle birlikte, Avrupa'da ve komşularımızda vakalar görülmesine rağmen, ilk covid-19 vakası 11 Mart 2020'de görülmüştür. (Cansever, 2021, s. 80-81). Türkiye, güçlü sağlık altyapısı ve kamu kaynaklarının doğru kullanımı sayesinde pandemi sürecini başarılı bir şekilde yönetti. Sağlık altyapısı ve insan kaynakları avantajı, sürecin yönetimini olumlu yönde etkiledi. Bu bağlamda, Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü tarafından 2019 yılında hazırlanan müdahale senaryoları ve risk yönetimi çalışmaları, salgının kontrol altına alınmasında etkili oldu (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 18). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Türkiye, Covid-19 pandemisinin yönetiminde güçlü bir liderlik sergiledi. Alınacak kararlar ve uygulama süreçlerinde Cumhurbaşkanlığı, bilimsel danışma kurulu, Sağlık Bakanlığı ve yerel yönetimler eşgüdüm içinde hareket etti (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 13). Sağlık Bakanlığı, pandemi sürecinde en fazla yükü taşıyan kurum oldu ve virüsün etkileri, sağlık sistemini çökertmeyecek şekilde koordine edilerek yönetildi (Boyacı, 2020, s. 60).

Vaka Tespit ve Kontrol: Filyasyon (Bulaşma Zinciri) Faaliyetleri

Dünyada Covid-19 salgını hızlı bir yayılım gösterirken, Türkiye'de tespit edilen ilk pozitif vaka 11 Mart 2020'de gerçekleşti. İlk ölüm ise 17 Mart 2020'te kaydedildi. (Çınar ve Oğuz, 2020, s. 5). Türkiye, toplumda virüsün yayılmasını engellemek amacıyla süratli bir şekilde tedbirler aldı. Bu çerçevede, teşhis ve tedavi hizmetleri herkese ücretsiz verilmeye başlandı. Ayrıca, filyasyon çalışmalarına özel önem verildi. Filyasyon, pozitif vakaların bulaştığı kişileri ve onlara bulaştırmış olabilecek kişileri tespit etme yöntemidir. Türkiye, bu süreçte 20 bin kişilik bir ekip kurarak filyasyon çalışmalarını başarıyla yürüttü. Filyasyon sayesinde, 20 saat içinde testi pozitif olan vakalarla temas etmiş olanların %99'una ulaşılmış ve hastalık başkalarına bulaştırılmadan tedavi süreci başlatılmıştır. (TGA).

Sağlık Bilgi Sistemleri

Türkiye, pandemi sürecinde sağlık bilgi teknolojisine büyük yatırımlar yaptı. Karar verme süreçlerinde kolaylık sağlayan sağlık bilgi sistemlerini, büyük verileri ve yapay zekayı etkin şekilde kullanarak dikkat çekici bir konuma geldi. Tüm hastalar ve şüpheli vakalar, merkezi olarak Halk Sağlığı Yönetim Sistemi (HSYS) üzerinden takip edildi. Bu sistem sayesinde, kritik verilere kolay erişim sağlanarak karar alma süreçleri hızlandırıldı. Ayrıca, Hayat Eve Sığar (HES) mobil uygulaması ile filyasyon süreci yönetildi ve mekansal iş zekâsı ile vakaların lokasyon bazlı takibi yapıldı. E-Nabız ve Merkezi Teleradyoloji Sistemi gibi sistemlerle de vatandaşların sağlık kayıtları ve test sonuçları dijital ortamda izlendi. (HSGM, 2021, s. 45-46).

Sağlık Finansmanı

Türkiye, covid-19 pandemisiyle mücadelede sağlık altyapısını hızla güçlendirdi. Şehir hastanelerinin açılması, hastane kapasitelerinin artırılması ve yoğun bakım yataklarının sayısının yükseltilmesi, pandemi sürecinin yönetilmesinde büyük rol oynadı. Ayrıca, yerli solunum cihazları üretildi ve sağlık çalışanları ile vatandaşlar için kişisel koruyucu malzemeler temin edildi (Aydın, 2020, s. 104). Türkiye'de ihtiyaç sahiplerinin faydalandığı Genel Sağlık Sigortası (GSS) sistemi uygulaması sayesinde, vatandaşlar sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanabildi. Sağlık sisteminin güçlü olması ve altyapının hızlıca güçlendirilmesi, Türkiye'nin pandemiye karşı başarıyla mücadele etmesini sağladı (Aydın, 2020, s. 109-111).

Covid-19 Pandemi Döneminde Aşılama

Ülkemiz, covid-19 salgınına karşı aşılama sürecini hızlı bir şekilde başlattı. Sinovac, BioNTech ve Sputnik V gibi aşılama temin edilerek, aşılama programı hızla uygulamaya kondu. Aşılama dört aşamada gerçekleştirildi ve sağlık çalışanlarından risk gruplarına kadar geniş bir yelpazeye hitap etti. 6 Ağustos 2023 itibarıyla Türkiye'de toplam 152.722.733 aşı yapılmış, birinci doz aşı 57.958.793 kişiye, ikinci doz aşı 53.194.364 kişiye ve üçüncü doz aşı 28.235.913 kişiye yapılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

3.3.4. Covid-19 ile Mücadelede Verilen Psikososyal Destek Hizmetleri

Covid-19 ile mücadele sürecinde, Türkiye'de her ilde "Psikososyal Destek Birimleri" kurulmuştur. Bu birimlerin amacı, halkın değişen yaşam rutinlerine uyum sağlamasını desteklemek, kaygı, öfke, korku, çaresizlik ve stresi en aza indirerek bireylerin psikolojik iyilik halini artırmaktır. Ayrıca, kronik ruhsal bozukluğu olan bireylere ve ailelerine destek verilmesi, sosyoekonomik zorluklarla karşılaşan kişilerin doğru yönlendirilmesi de hedeflenmiştir. Her ilde psikolog, sosyal çalışmacı ve çocuk gelişimcilerden oluşan ekipler tarafından psikososyal destek danışmanlık hatları oluşturulmuştur. Covid-19 ile mücadele çerçevesinde bu hatlar üzerinden hizmet veren 2.283 personel (psikolog, psikiyatri uzmanı, çocuk gelişimci ve sosyal hizmet uzmanı) eğitilmiştir. Eğitimler, koronavirüsten korunma yöntemleri, sağlık çalışanlarına destek, stresle başa çıkma teknikleri, vaka yönetimi ile çevrimiçi ruh sağlığı hizmeti alma yollarını kapsamaktadır. Pandemiden etkilenen tüm çalışanlara, özellikle sağlık personeline, kriz yönetimi, stres yönetimi ve öz bakım gibi konularda elektronik ortamda bilgilendirme çalışmaları yapılmış ve danışmanlık hizmetleri verilmiştir. Ayrıca, pandemiden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen bireylerin fiziksel, ruhsal, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları tespit edilmiş, korunmaya muhtaç bireylerin kurum bakımlarına alınması gibi vaka yönetimi işlemleri ilgili kurumlarla iş birliği içinde yürütülmüştür. Karantina altında bulunan vatandaşlara ve sağlık çalışanlarına yönelik bir "Psikolojik Bilgilendirme Rehberi" hazırlanmıştır. Bu rehberde, olası psikolojik tepkiler, zaman içinde yaşanabilecek gelişmeler, mutlu hissetmek amacıyla yapılabilecekler ile uzmandan hangi zamanda destek alınması gerektiği gibi konular ele alınmıştır. Moral ve rehberlik hizmetlerine yönelik ses kaydı, video, e-broşür ve e-afişler e-katalog gibi materyallerle kamu spotları hazırlanmıştır. Dezavantajlı gruplara (engelli, yaşlı, gebe vb.) yönelik psikososyal destek görüşmeleri yapılmış ve taramalar gerçekleştirilmiştir. 23 Mart 2020-01 Eylül 2021 tarihleri arasında danışma hatlarına başvuran 207.492 vatandaş ve 52.138 sağlık çalışanına toplamda 259.630 kişiye danışmanlık hizmeti verilmiştir (HSGM, 2021, s. 153).

Pandemi döneminin başlangıcında, psikolojik olarak etkilenen sağlık görevlileri ve ailelerine destek sağlamak amacıyla Ruh Sağlığı Destek Sistemi (RUHSAD) kurulmuş, ayrıca zihinsel engelli çocuklara davranışsal sorunlar hakkında

uzman yardımı sağlamak amacıyla Özel Çocuklar Destek Sistemi (ÖZDEŞ) kurulmuştur. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020f, s. 112-113). Türkiye'nin pandemi sürecindeki sosyal yardım politikası, sağlık hizmetleri ve sosyal destek politikalarının birleşimi olarak şekillenmiştir. Pandeminin ilk günlerinde, 13 Nisan 2020 tarihli ve 2399 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile sağlık sigortası bulunmayan tüm bireylere Covid-19 tedavi hizmetleri sunulmuştur. (T.C. Resmî Gazete, 2020a).

3.3.5. Toplumsal Alanında Verilen Hizmetler

Toplumsal alanda verilen hizmetleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Sosyal ve Kültürel Alanda Verilen Hizmetler

Türkiye, Covid-19 salgınının başlangıcından itibaren süreci dikkatle izlemiştir. Ülkedeki ilk vakanın tespitinden iki ay önce, 10 Ocak 2020'de Sağlık Bakanlığı çatısı altında Koronavirüs Bilim Komitesi kurulmuş ve önlemler bu tarih itibariyle devreye alınmıştır. Bilim Komitesi'nin önerilerine istinaden kişisel alışkanlıkları ve sosyal yaşamı etkileyen önlemler kademeli olarak uygulanmıştır. Ekonomi, eğitim ve seyahat alanlarında çeşitli önlemler hayata geçirilmiştir. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020d).

Pandemi sürecinde, Türkiye toplumsal yaşamın birçok yönünü sınırlandırmış ve şeffaf bir politika izleyerek halkı düzenli olarak bilgilendirmiştir. Sağlık Bakanı, salgının seyri ve alınan tedbirler hakkında günlük açıklamalar yapmış, çeşitli bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmiştir. Valilikler ve Belediyeler, düzenli anonslarla uyarılarını sürdürmüştür. Ayrıca, "Toplum Bilimleri Kurulu" adında bir kurulun oluşturulması, verilen mücadelenin bilimsel temellere dayandığını vurgulamak açısından önem taşımaktadır. Dünyada ilk olan bu kurulun kurulma amacı, toplumun hastalıkla daha iyi başa çıkabilmesi için ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara rehberlik etmektir. Komite üyeleri arasında psikoloji, din sosyolojisi, din psikolojisi ve sosyoloji gibi alanlarda uzmanlaşmış kişiler bulunmaktadır. Bu komite, süreçle ilgili değerlendirmeler toplumsal yaparak öneriler sunacak ve toplum, aileler ve bireyler için kaçınılması gereken unsurları belirlemenin ötesinde, yaşamı kolaylaştıracak çözümler de önerecektir. (Sabah Gazetesi, 2020).

Dezavantajlı Gruplara Yönelik Verilen Hizmetler

Türkiye ve dünyada yaşlı nüfusun artışı sağlık, ekonomik, psikolojik ve sosyal sorunlarını yanında getirmektedir. Bu sorunlar, sosyal politikalar ve psiko-sosyal hizmetlerle çözülmeye çalışılmaktadır (Demir Çelebi ve Yukay Yüksel, 2014, s. 177). Covid-19 pandemisi, dezavantajlı grupları etkileyerek ülkelerin sosyal hizmet müdahale planlarını zorlamıştır (Birinci ve Bulut, 2020, s. 63). Türkiye’de, 65 yaş ve üzeri bireyler için sokağa çıkma yasağı sonrasında, “Vefa Sosyal Destek Grubu” kurulmuş ve yaşlıların ihtiyaçları karşılanmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı Genelgesi, 2020a). Devlet, sosyal devlet olma sorumluluğunu yerine getirerek, yaşlıların ihtiyaçlarını evlerinde karşılamış ve şefkatli bir dil kullanmıştır. Ayrıca, toplumsal önlemlerle devlet düzenlemelerinin etkili olması gerektiği vurgulanmıştır (Karcıoğlu, 2020, s. 71). Medya, halkı bilgilendirme ve panik engelleme konusunda önemli bir rol oynamıştır (Kayıkcı, 2021, s. 343). Pandemi sürecinde, Vefa Sosyal Destek Grupları, milyonlarca kişiye yardım sağlamış ve Türkiye, uluslararası yardımda bulunmuştur (TRT Haber, 2021).

Yerel Yönetimler Tarafından Verilen Hizmetler

Yerel düzeyde belediyeler sosyal refah sisteminin temel aktörleri olarak, ulusal ve uluslararası düzeydeki sosyal politika uygulamalarından etkilenmekte ve bu politikaların yereldeki uygulanmasında kilit bir rol üstlenmektedir. Covid-19 pandemisi sürecinde, belediyeler yerel halkın gereksinimlerine çabuk ve verimli çözümler sunarak, kriz dönemlerinde yerel yönetimlerin stratejik önemini bir kez daha göstermiştir (Urhan ve Aslankoç, 2021, s. 949).

2018 yılında hazırlanan 11’inci Kalkınma Planı Yerel Yönetimler ve Hizmet Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporunda, belediye hizmetlerinin sürdürülebilirliği için iş birliğinin gerekliliğini vurgulamış ve salgın hastalıklar gibi kriz durumlarında kurumsal ilişkilerin önemine dikkat çekmiştir (Şolt, 2021, s. 43). Türkiye’deki mevcut kanunlar, belediyelere salgın hastalıklarla ilgili doğrudan düzenlemeler sunmamakla birlikte, belediyeler toplum sağlığına katkı sağlayan birçok temel hizmeti yerine getirmektedir. Bu hizmetler arasında temiz su temini, atık bertarafı, gıda bankacılığı, sosyal yardımlar, park ve rekreasyon alanlarının yönetimi, kreşler, yaşlı bakım

hizmetleri ve spor kompleksleri gibi faaliyetler yer almaktadır (Etiler, 2020, s. 68). Belediyeler, bu hizmetler aracılığıyla toplum sağlığını koruma ve yaşam kalitesini artırma sorumluluğunu üstlenmiştir. Pandemi sürecinde, belediyeler yerel gereksinimleri ve ekonomik durumlarını dikkate alarak çeşitli mücadele yöntemleri geliştirmiştir. Bu süreçte bazı belediyeler, yenilikçi yaklaşımlarıyla öne çıkarak diğer yerel yönetimlere örnek teşkil etmiştir (Kap, 2020). Merkezi yönetim ve Türkiye Belediyeler Birliği ise uyumlu bir şekilde çalışarak, belediyelerin pandemiyle mücadelesini etkin bir şekilde sürdürmesine destek olmuştur. Belediyelerin bu süreçte ön plana çıkan çalışmaları şu şekildedir:

Kamuoyunu Bilgilendirme ve Farkındalık Artırma: Halkın pandemi ile ilgili bilinçlendirilmesi amacıyla çeşitli bilgilendirme kampanyaları düzenlenmiş ve sağlık önlemleri konusunda eğitimler verilmiştir.

Düzenli Dezenfeksiyon ve Temizlik: Toplu taşıma araçları, kamu binaları ve halka açık alanlar gibi kritik noktalarda düzenli temizlik ve dezenfeksiyon çalışmaları yürütülmüştür.

Yerli Maske Üretimi ve Dağıtımı: Maske temininde yaşanan zorluklara karşı yerel üretim teşvik edilmiş ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz maske dağıtılmıştır.

Sağlık Hizmetlerine Destek: Sağlık çalışanlarına lojistik destek sağlanmış, sağlık altyapısına katkıda bulunulmuş ve gerektiğinde geçici sağlık merkezleri kurulmuştur.

Sosyal Yardım ve Destek Hizmetleri: İhtiyaç sahibi kişilere hem gıda hem de nakdi yardımlar yapılmış; dezavantajlı grupların temel ihtiyaçları karşılanmıştır.

Denetim Çalışmalarını Yürütme: Pandemi kurallarına uyumu sağlamak amacıyla denetimler artırılmış; iş yerleri ve sosyal alanlarda sıkı kontroller gerçekleştirilmiştir.

Kültür, Sanat, Spor ve Psikolojik Destek Hizmetleri: Halkın psikolojik sağlığını desteklemek ve sosyal izolasyonu azaltmak için çevrimiçi kültürel etkinlikler ve spor aktiviteleri düzenlenmiştir. Bu çalışmalar, belediyelerin yalnızca altyapısal hizmet sağlayıcılar olmadığını, aynı zamanda kriz yönetiminde etkin rol oynayan dinamik ve çözüm odaklı kurumlar olduğunu göstermektedir. Pandemi dönemi, belediyelerin yerel düzeyde sosyal refah ve dayanıklılığı artırmadaki stratejik rollerini daha da belirgin hale getirmiştir.

Kamuoyunu Bilgilendirme ve Farkındalık Artırma Faaliyetlerini Yürütmek

Türkiye'de Covid-19 pandemisiyle mücadelede, merkezi hükümet ve yerel yönetimler iş birliği yaparak kamuoyunu bilgilendirmiştir. Yerel yönetimler, Covid-19 önlemleri ve tedbirleri hakkında bilgi sağlamak amacıyla internet siteleri ve sosyal medya platformları aracılığıyla bilgilendirmeler gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca, tanıtıcı afişler, toplu taşıma, okullar ve iş yerlerinde farkındalık artırıcı kampanyalar düzenlenmiştir. Örneğin, Konya Büyükşehir Belediyesi 'Koronavirüsten Nasıl Korunulur?' başlıklı kitapçıklar hazırlayıp dağıtarak toplu taşıma kullanan vatandaşlar ve öğrencilere salgın hakkında bilgi sunmuştur. (KİSKİ, 2020). Mersin Büyükşehir Belediyesi ise evde kal çağrısı doğrultusunda, belediye personeline ve halka yönelik "Ebeveyn Farkındalık Eğitimleri" düzenlemiş, covid-19 ve çocuk psikolojisi üzerine eğitimler vermiştir (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Düzenli Aralıklarla Dezenfekte ve Temizlik Çalışmalarını Yürütmek

Covid-19 virüsünün yüksek bulaşıcılığı nedeniyle, temizlik ve dezenfeksiyon çalışmaları büyük önem kazanmıştır. Yerel yönetimler, kent genelinde hijyen sağlamak amacıyla yoğun dezenfeksiyon çalışmaları gerçekleştirmiştir. Büyükşehir belediyeleri parklarda, toplu taşıma araçlarında, meydanlarda ve meyve-sebze hallerinde dezenfeksiyon uygulamaları yapmıştır. Örnek olarak, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, otogar, tramvaylar, otobüsler ve duraklar gibi alanlarda her gün dezenfeksiyon çalışmaları yürütmüştür. Ayrıca, belediye kent içindeki mobilyaları düzenli olarak ilaçlamıştır (Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2020). Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi ise çarşı, meydan ve piknik alanları gibi yoğun kullanılan bölgelerde dezenfeksiyon çalışmaları yapmıştır (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Yerli Maske Üretimi ve Dağıtımını Yürütmek

Covid-19 virüsünün yüksek bulaşıcılığı nedeniyle, İçişleri Bakanlığı tarafından maske takılması mecburiyeti getirilmiştir. (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020b). Bu süreçte büyükşehir belediyeleri, yerli maske üretimi ve dağıtımını koordine etmiştir. Malatya Büyükşehir Belediyesi, 15 tekstil fabrikasının desteğiyle maske üretimini sağlamış ve üretilen maskeler belediye personeli tarafından vatandaşlara

dağıtımını yapılmıştır. (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2020). İzmir Büyükşehir Belediyesi ise Meslek Fabrikası kurslarıyla günde 60 bin maske üretmiş ve maskeleri belediye personeli aracılığıyla dağıtmıştır. Ayrıca, metro istasyonlarında ücretsiz maske dağıtan maskematik makineleri kurulmuştur (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Sağlık Hizmetlerine Yönelik Destek Sunmak

Pandemiyle mücadelede yerel yönetimlerin sağlık sektörüne katkıları büyük bir önem taşımıştır. 24 Mart 2020 tarihinde yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile sağlık çalışanlarına ücretsiz konaklama ve ulaşım imkânı sağlanmış, belediyeler de toplu taşıma hizmetleri sağlık çalışanlarına destek olmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020e). Bu türdeki sağlık çalışanlarının hizmet sunma süreçlerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca bazı yerel yönetimler, hastanelere hasta nakli hizmeti sağlamış, sağlık destek çağrı merkezleri kurmuş ve hastanede taburcu olacak şekilde servis desteği sunmuştur. Gaziantep Valiliği ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Covid-19 Sağlık Destek Hattı Çağrı Merkezi kurarak, İl Sağlık Müdürlüğü ile koordineli çalışmaya başlamıştır (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2020). Van Büyükşehir Belediyesi, hasta nakil araçlarını kullanarak evde bakıma muhtaç kişileri taşımıştır (Van Büyükşehir Belediyesi, 2020). Sakarya Büyükşehir Belediyesi ise hastaneden taburcu olan vatandaşlara ve doğum hastalarına servis desteği sunmuştur (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Sosyal Yardım ve Destek Hizmetlerini Yürütmek

Pandemi sürecinde yerel yönetimler; gıda, sıcak yemek, temizlik desteği, maddi yardım, alışveriş ve barınma yardımları gibi sosyal hizmetlerle ihtiyaç sahiplerine destek olmuştur. 7244 sayılı Kanun kapsamında belediyeler, taşınmaz alacaklarını ertelemiş ve ekonomik kolaylıklar sağlamıştır (T.C. Resmî Gazete, 2020b). Bazı belediyeler kira ve su faturası gibi ödemeleri erteleyerek vatandaşlara destek sunmuştur (Independent, 2020). Adana Büyükşehir Belediyesi, balıkçılara ve çiftçilere nakdi olarak hibe yardımı yapmıştır. (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2020). Muğla Büyükşehir Belediyesi, ihtiyaç sahibi ailelere 335 bin 610 TL maddi yardım sağlamıştır (Muğla Büyükşehir Belediyesi, 2020). Trabzon Büyükşehir Belediyesi ise

gıda ve temizlik paketleri, sıcak yemek dağıtımı ve alışveriş desteği hizmetleri sunmuştur (Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2020). Kayseri Büyükşehir Belediyesi, sokak hayvanlarına mama ve yem desteği vermiştir. (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2020); Ankara Büyükşehir Belediyesi, uzaktan eğitime destek için kırsal mahallelere internet altyapısı kurmuş ve ihtiyaç sahibi çocuklara bilgisayar sağlamıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2020). Gıda sektöründeki kısıtlamalar nedeniyle sokak hayvanları beslenme sıkıntısı yaşamış, belediyeler bu konuda da faaliyet göstermiştir (Şolt, 2021). Pandemiyle mücadelede sosyal belediyecilik ön plana çıkmıştır (Çetin, 2021).

Alınan Tedbir ve Kısıtlamalara İlişkin Denetim Çalışmalarını Yürütmek

Covid-19 pandemi sürecinde büyükşehir belediyeleri, kısıtlama ve tedbirlere uyulmasını sağlamak amacıyla denetimler gerçekleştirmiştir. Tüm büyükşehir belediyeleri hijyen, sosyal mesafe, maske kullanımı ve HES kodu kontrollerini düzenli olarak yürütmüştür. Mardin Büyükşehir Belediyesi şehirlerarası otobüs terminalinde HES kodu denetimleri yapmıştır (Mardin Büyükşehir Belediyesi, 2020). Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, toplu taşıma araçları ve ticari taksilerde sosyal mesafe, maske takma ve hijyen kurallarına ilişkin denetimler gerçekleştirmiştir. (Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, 2020). Erzurum Büyükşehir Belediyesi ise marketler ve gıda satışı yapılan işletmelerde maske, eldiven ve sosyal mesafe denetimlerini sürdürmüştür (Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Kültür, Sanat, Spor ve Psikolojik Destek Hizmetleri

Türkiye’de covid-19 salgını sürecinde büyükşehir belediyeleri tarafından birçok sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenerek vatandaşlara destek sağlamıştır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Hayat Eve Sığar" temalı ödüllü bir fotoğraf yarışması düzenlemiştir (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2020). İstanbul Büyükşehir Belediyesi, kaygı ve endişeleri azaltmak amacıyla "Psikolojik Danışmanlık Hattı" hizmetini başlatmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2020). Bursa Büyükşehir Belediyesi ise internet üzerinden canlı konserler sunarak evde kalan vatandaşlara moral desteği vermiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2020).

Kurumların itibar kazanma ve yönetme sürecinde itibar, sadece başarıyla değil, aynı zamanda tutarlılık, şeffaflık, etik değerlere saygı ve toplumun beklentilerine uygun hareket etme ile elde edilir. Bu unsurlar, kurumların fark yaratmasına, rakiplerinden ayrışmasına ve hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olur. Kurumsal felsefe, kurumsal kimlik, davranış, imaj ve kültür gibi faktörler de itibar yönetiminin temel taşlarını oluşturur. Bu unsurları etkin bir şekilde benimseyen kurumlar hem içsel bütünlük sağlar hem de dış dünyada olumlu bir imaj oluştururlar. (Akova ve Kantar, 2021, s. 2-3) Türkiye'nin Covid-19 pandemi sürecine hazırlıklı olması ve sürece diğer ülkelere kıyasla hızlı tepki vererek ilk vakanın görülmesinden itibaren düzenli bir şekilde kamuoyuyla veri paylaşılması, alınan önlemlerin etkin bir şekilde uygulanması ve tüm kurumlarla güçlü bir koordinasyon içerisinde sürecin yönetilmesi, Türkiye'nin bu süreci başarılı bir biçimde yönettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sayesinde devletin daha etkin ve hızlı karar alabilmesi, sürecin yönetimini kolaylaştırmış ve başarıyla sonuçlanmasını sağlamıştır (Akgün ve Yalman, 2022, s. 1418). Bu süreç boyunca Türkiye, tutarlı, şeffaf ve etik değerlere saygılı bir yaklaşım benimseyerek, toplumun beklentilerine uygun hareket etmiş ve böylece sadece içeride değil, dışarıda da itibarını artırmış, diğer ülkelere kıyasla fark oluşturmuştur.

SONUÇ

Bu çalışma, Covid-19 pandemi salgını sürecinde sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak sunulan sağlık hizmetlerinin bireylerin mutluluğu üzerindeki etkilerini incelemek üzerine odaklanmıştır. Sosyal devlet anlayışının temel ilkelerinden biri olan sağlık hizmetlerinin eşit, erişilebilir ve nitelikli bir şekilde sunulması, bireylerin yaşam kalitesine ve mutluluğuna katkı sağlamaktadır. Araştırmada, Türkiye’de pandemi döneminde sunulan hizmetlerin bu ilkeler doğrultusunda değerlendirildiği ve katkı sağlama amacını taşımaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler ve grafikler, bireylerin pandemi döneminde sunulan hizmetlere ilişkin memnuniyet seviyesi açıklanmaya çalışılmıştır.

Covid-19 pandemisi, sosyal devlet anlayışını yeniden tartışma konusu haline getirmiş ve bu anlayışın çağdaş dünyadaki rolünü tekrar gözden geçirmeyi zorunlu kılmıştır. Pandemi, sağlık sektörü dâhil olmak üzere ekonomiden sosyal politikalara kadar birçok alanda ciddi etkiler yaratmış, devlete duyulan ihtiyacı özellikle sağlık hizmetleri ve sosyal yardımlar konusunda artırmıştır. Pandeminin ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutları, devletin sadece bir düzenleyici değil, aynı zamanda müdahaleci bir rol üstlenmesini zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca, bu süreç, sosyal devletin bireylerin refahı üzerindeki etkisini güçlendirme gerekliliğini de açıkça ortaya koymuştur.

Sosyal devlet kavramı, bireylerin ekonomik ve sosyal haklarını korumayı, gelir eşitsizliklerini azaltmayı ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan bir devlet modelidir. Tarihsel olarak, Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan çalışan kesimin hak talepleri, sosyal devletin temellerini oluşturmuş ve bu anlayış, II. Dünya Savaşı sonrası altın çağını yaşamıştır. Modern sosyal devlet, bireylere ekonomik güvence sağlama, temel hizmetlere eşit erişim imkânı sunma ve sosyal adaleti tesis etme gibi temel ilkeleri esas almaktadır. Türkiye’de sosyal devlet anlayışı, Anayasa’nın 2’inci maddesinde yer alan “sosyal hukuk devleti” ilkesiyle anayasal bir güvence altına alınmıştır. Bu kapsamda, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi, sosyal yardımların yaygınlaştırılması ve dezavantajlı grupların korunması gibi çabalar sosyal devlet politikalarının ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu çalışma, Covid-19 pandemisinde sosyal devlet ilkeleri çerçevesinde sağlık hizmetlerinin sunulmasının bireylerin yaşam kalitesi ve mutluluğu üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır. Pandemi dönemi, Türkiye'deki sağlık ve sosyal hizmetlerin bireylerin memnuniyetini nasıl artırdığı ve toplumsal refahı nasıl güçlendirdiği açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Özellikle Türkiye’de, Covid-19 pandemisi sırasında uygulanan sağlık hizmetlerinin yüksek kalitesi ve erişilebilirliği, halkın genel memnuniyetini artırmış ve toplumsal dayanışmayı pekiştirmiştir. Verilere göre, 2019 yılı ile karşılaştırıldığında 2020 ve 2021 yıllarında genel kamu hizmetlerinden memnuniyet oranları artış göstermiştir. 2019 yılında kamu hizmetlerinden memnuniyet oranı %64 iken, 2020 yılında bu oran %67'ye çıkmış ve 2021'de %63,6'ya düşse de genel olarak memnuniyetin yüksek olduğu görülmüştür. Bu olumlu değişim kamu hizmetlerinin sağlık alanında sunduğu hızlı ve kapsamlı önlemler, devletin sunduğu ekonomik destekler ve sosyal yardımların etkili bir şekilde dağıtılması gibi pandemi süresince sunulan sağlık ve sosyal hizmetlerin halkın ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiğini ve bireylerin bu hizmetlerden memnun kaldığını göstermektedir. 2021 yılında kamu hizmetlerinden memnuniyetin düşmesinin nedenleri arasında pandemi yorgunluğu ve hizmet aksaklıkları olduğu düşünülmektedir.

Cinsiyete göre genel sağlık durumundan memnuniyet, 2019 ve 2020 yılları arasında sağlık durumundan memnun olanların oranı genel olarak %7,4'ten %11,4'e yükseldi. Erkeklerde bu oran %9,5'ten %13,2'ye, kadınlarda ise %5,3'ten %9,6'ya çıktı. Bu artış, pandemi döneminde sağlık hizmetlerine erişimin ve kalitenin iyileşmesi, halkın sağlığına verdiği önemin ve salgın ve tedbirler nedeniyle sağlıkla ilgili bireysel bilinci artırmıştır. Bu, özellikle sağlık hizmetlerinin daha etkin kullanımı ve sağlığın korunmasına yönelik yapılan açıklamaların insanların kendilerini daha güvende hissetmelerini sağladığı şeklinde değerlendirilmektedir. Genel olarak sağlık hizmetlerinin pandemi sürecinde daha görünür hale gelmesi, sağlık sistemindeki iyileştirmeler ve halk sağlığına verilen önemin artması, tüm bireylerde sağlık hizmetlerinden memnuniyeti artırmış olabilir. Cinsiyete özel olarak erkeklerin sağlık hizmetlerine daha fazla güven duyması ve kadınların sağlık konusunda daha bilinçli bir tutum sergilemesi, her iki grupta da memnuniyetin artmasına neden olmuştur. 2020

ve 2021 yılları arasında sağlık durumundan memnuniyet oranlarında düşüş yaşanmıştır. Genel memnuniyet oranı %11,4'ten %6,8'e düşerken, erkeklerde %13,2'den %7,8'e, kadınlarda ise %9,6'dan %5,7'ye inmiştir. Bu düşüş, pandemi sonrası sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan zorluklar ve sağlık algısındaki değişimlerle açıklanabilir. Ayrıca ne memnun ne de memnun olmayanların oranı 2019'dan 2021'e kadar artıp azalmıştır. Erkeklerin oranı 2019'da %16,3'ten %14,8'e, kadınlarda ise %21,2'den %22,2'ye düşmüştür. Bu veriler, sağlık durumuna dair belirsizliklerin arttığını göstermektedir.

Sağlık kuruluşlarının hizmetlerine ilişkin memnuniyet ise bu dönemde en yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2019 yılında sağlık kuruluşlarından memnuniyet oranı %53,3 iken, bu oran 2020 yılında %58,8'e çıkmış ve 2021'de %66,4'e yükselmiştir. Şehir hastaneleri ve sahra hastanelerinin süratli bir şekilde devreye alınması sağlık hizmetlerine duyulan güvenin artması, pandemiyle mücadelede devletin sunduğu sağlık hizmetlerinin kalitesinin doğrudan bir göstergesi olmuştur. Bu artış, sağlık hizmetlerinin daha etkin, hızlı ve geniş kapsamlı bir şekilde sunulmasının bireylerin mutluluğu üzerindeki olumlu etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu veriler, zamanla artan memnuniyetin yanı sıra, memnuniyetsizlik oranındaki dalgalanmaları da ortaya koymaktadır.

Pandemi sürecinde devletin sağladığı sağlık hizmetlerinin ücretsiz ve geniş kitlelere ulaşabilmesi, özellikle kamu sağlık sigortasına sahip bireyler için büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu durum, sağlık hizmetlerine erişiminin eşit olmasını ve toplumdaki sağlık hakkı algısının güçlenmesini sağlamıştır. Ayrıca, yerli üretim solunum cihazları ve sahra hastaneleri gibi stratejik önlemler, sağlık altyapısının güçlü bir şekilde güçlendirilmesine olanak tanımış ve bu da vatandaşların sağlık sistemine olan güvenini artırmıştır. Filyasyon ekiplerinin etkin çalışmaları ve sağlık hizmetlerinin hızlı organize edilmesi, salgının yayılmasının önlenmesinde önemli bir rol oynamış ve toplumda sağlanan güven duygusu, bireylerin genel mutluluk seviyelerini yükseltmiştir.

Pandeminin yarattığı psikolojik baskılar ve belirsizlikler göz önüne alındığında, devletin sunduğu psikolojik destek hizmetlerinin ve sosyal yardımların etkisi daha da belirginleşmiştir. Evde kalma dönemlerinde sunulan tele-sağlık

hizmetleri, halk sağlığı bilgilendirme kampanyaları ve sosyal yardımlarla desteklenen dayanışma duygusu, bireylerin kaygılarını azaltmış ve psikolojik iyileşmeye katkı sağlamıştır. Bu hizmetler, bireylerin yalnızca fiziksel sağlıklarını değil, ruhsal sağlıklarını da koruma noktasında önemli bir rol oynamıştır. Sağlık altyapısındaki baskılardan kaynaklı hizmetlerin aksamasının orta derecede düşüşe neden olduğu düşünülmektedir.

Grafikler aracılığıyla, özellikle mutluluk kaynağına ilişkin veriler de sağlık hizmetlerinin bireylerin genel mutluluğu üzerinde en büyük etkiye sahip faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. 2019 yılı itibariyle %69,9 olan sağlık odaklı mutluluk oranı, 2020 yılında %70,9'a çıkarak sağlık hizmetlerinin bireyler için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. 2021 yılına gelindiğinde ise sağlık oranı %69,0'a gerilemiş olmasına rağmen, sevgi kaynağında herhangi bir değişiklik olmamış ve sağlık yine en yüksek oranla bireylerin mutluluğuunda en önemli yer tutmuştur. Bu durum, sağlık hizmetlerinin bireylerin yaşam kalitesini artırmadaki kritik rolünü pekiştirmiştir.

Yaş grubuna göre mutluluk düzeylerine ilişkin veriler incelendiğinde 20 yaş ve altı ile 65 yaş ve üzeri yaşların sokağa çıkma yasakları nedeniyle bireylerin sosyal yaşamının kısıtlanması ve sağlıklarını doğrudan etkilenmesi ve diğer yaş gruplarındaki olumsuzluğuun nedeni kapanmaların çok sık yapılması önemli etken olduğu değerlendirilmektedir.

Belediye hizmetleri ve sosyal hizmetlerin de pandeminin etkisiyle daha etkin hale gelmesi, bireylerin genel refah seviyesinin arttığını göstermektedir. Belediyeler, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma anlamında önemli bir rol oynamış ve bu süreç, vatandaşların devlet hizmetlerine olan güvenini artırmıştır. Belediyelerden memnuniyet oranları, 2019'daki %63,8'den 2020'de %66,5'e çıkmış ve 2021'de %65'e düşmüş olsa da yine de pandemi boyunca halkın belediye hizmetlerine yönelik olumlu bir bakış açısı geliştirdiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin koronavirüs tedbirleri ve hijyen çalışmalarını hakkında halkın görüşlerini değerlendirildiği anket sonuçları, katılımcıların %55'inin bu tedbirleri ve çalışmalarını yeterli bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, belediyenin yürüttüğu faaliyetlerin belirli bir memnuniyet düzeyi sağladığına ortaya koymaktadır.

Covid-19 pandemisi sürecinde, sosyal devletin sağlık hizmetleri ve toplumsal refah üzerindeki olumlu etkileri belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Türkiye, bu dönemde sosyal devlet ilkelerini etkin bir şekilde uygulayarak sağlık ve sosyal hizmetlerde büyük bir başarı elde etmiştir. Bu süreç, sağlık hizmetlerinin yanı sıra psikolojik destek hizmetlerinin de bireylerin mutluluğu ve toplumsal dayanışma üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Pandemi, sosyal devlet anlayışının sağlık ve refah hizmetleri sunma konusunda ne kadar kritik bir rol oynadığını ve gelecekteki krizlere karşı toplumun daha dayanıklı hale gelmesinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Psikolojik sağlık alanında ise bireylerin belirsizliklere karşı yaşadıkları kaygıların azalmasında kamusal destek mekanizmaları etkili olmuştur. Evde kalma dönemlerinde uygulanan tele-sağlık hizmetleri ve halk sağlığı bilgilendirme kampanyaları, bireylerin hem sağlıklarına hem de devlete olan güvenlerini artırmıştır. Ayrıca, pandemi süresince sosyal yardımlaşma ağlarının genişletilmesi, bireyler arasındaki dayanışma duygusunu artırmış ve bu durum toplumsal mutluluğa olumlu katkı sağlamıştır. Toplumda oluşan dayanışma duygusu, sadece pandemi dönemini değıl, gelecekteki krizlerle başa çıkma kapasitesini de güçlendirmiştir.

Covid-19 pandemisi, sosyal devlet anlayışının sağlık hizmetleri ve toplumsal refah üzerindeki kritik rolünü bir kez daha gözler önüne sermiştir. Türkiye, pandemi süresince sosyal devlet ilkelerini etkin bir şekilde hayata geçirerek bireysel mutluluğu ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren örnek uygulamalar sunmuştur. Sağlık sistemindeki esneklik ve organizasyonel yapı, krizin daha büyük boyutlara ulaşmasını önleyen başlıca unsurlar olmuştur. Bu deneyim, gelecekte karşılaşılabilecek benzer krizlere hazırlık açısından önemli dersler içermektedir.

İlk olarak, sağlık altyapısının güçlendirilmesi ve sağlık hizmetlerine eşit erişimin sağlanması öncelikli bir politika alanı olarak belirlenmelidir. İkincisi, sosyal yardımların hızlı ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için teknolojik altyapının geliştirilmesi gereklidir. Dijital sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, özellikle pandemi döneminde kritik bir rol oynamış ve sağlık sisteminin sürdürülebilirliği için gerekli bir araç haline gelmiştir.

Bu kapsamda, bireylerin psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikaların geliştirilmesi önemlidir. Toplumsal refahın yalnızca ekonomik büyümeyle sağlanamayacağı gerçeği, pandeminin bir diğer önemli çıkarımıdır. Bu nedenle, sosyal devlet anlayışının bir parçası olarak bireylerin psikolojik dayanıklılığını artıracak politikalar önceliklendirilmelidir. Ayrıca, toplumsal dayanışmayı sürekli kılacak mekanizmalar kurulmalı ve sosyal güvenlik sistemleri daha kapsayıcı hale getirilmelidir.

Sonuç olarak, Covid-19 pandemisi, sosyal devlet ilkelerinin bireylerin yaşam kalitesini ve mutluluğunu artırmada ne kadar kritik bir rol oynadığını bir kez daha kanıtlamıştir. Türkiye'nin bu süreçteki performansı, gelecekteki sosyal politika uygulamalarına rehberlik edebilecek önemli bir örnek sunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin ve sosyal yardımların güçlendirilmesi, bireylerin ve toplumun dayanıklılığını artırarak daha adil ve sürdürülebilir bir gelecek için temel taşları oluşturacaktır. Ayrıca, pandemiden alınan dersler hem sağlık sisteminin hem de sosyal güvenlik ağlarının modernizasyonuna ışık tutmaktadır.

ÖNERİLER

Covid-19 pandemisi sürecinde edinilen tecrübeler ve araştırma bulguları ışığında, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve sosyal devlet anlayışının güçlendirilmesi için aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

Sağlık sisteminin altyapısının güçlendirilmesi öncelikli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Pandemi sürecinde yaşanan deneyimler, hastane kapasitelerinin artırılması, yoğun bakım ünitelerinin genişletilmesi ve acil durum müdahale sistemlerinin geliştirilmesi ihtiyaını açıkça göstermiştir. Özellikle şehir hastaneleri projesinin yaygınlaştırılması ve mevcut sağlık tesislerinin modernizasyonu, gelecekte yaşanabilecek sağlık krizlerine karşı hazırlıklı olmak adına büyük önem taşımaktadır.

Dijital sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, modern sağlık hizmetlerinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Pandemi sürecinde başarıyla uygulanan e-nabız sistemi ve online randevu uygulamaları gibi dijital üzümlerin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sistemlerin kullanıcı dostu olması ve toplumun tüm

kesimlerine erişilebilir olması sağlanmalıdır. Ayrıca, sağlıkla ilgili bilgilerin korunaklı bir şekilde saklanması ve işlenmesi için gerekli altyapı yatırımları yapılmalıdır.

Sağlık personelinin nicelik ve nitelik açısından güçlendirilmesi kritik öneme sahiptir. Pandemi süreci, sağlık çalışanlarının iş yükünün dengeli dağıtılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda, sağlık personelinin özlük haklarının iyileştirilmesi, sürekli eğitim olanaklarının sağlanması ve mesleki gelişim programlarının desteklenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, sağlık çalışanlarına yönelik psikolojik destek mekanizmalarının oluşturulması da unutulmamalıdır.

Kriz yönetimi kapsamında, ulusal düzeyde koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Pandemi sürecinde edinilen tecrübeler ışığında, acil durum eylem planlarının güncellenmesi ve düzenli olarak tatbikatların yapılması önemlidir. Ayrıca, kurumlar arası iş birliği ve iletişimin artırılması, krizin meydana geldiği durumlarda daha hızlı ve etkili bir müdahale edilmesini sağlayacaktır.

Sosyal güvenlik sisteminin kapsayıcılığının artırılması ve dezavantajlı grupların korunması için özel programlar geliştirilmelidir. Pandemi sürecinde ortaya çıkan ekonomik zorluklar, sosyal devletin koruyucu rolünün ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda, işsizlik sigortası uygulamalarının genişletilmesi, sosyal yardım mekanizmalarının güçlendirilmesi ve ekonomik destek programlarının çeşitlendirilmesi önerilmektedir.

Bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan yatırımların artırılması gerekmektedir. Yerli ilaç ve aşı üretim kapasitesinin geliştirilmesi, sağlık teknolojilerinde dışa bağımlılığın azaltılması için kritik öneme sahiptir. Bu amaçla, üniversiteler ve araştırma kurumlarına sağlanan desteklerin artırılması ve uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

Küresel sağlık krizleriyle mücadelede, uluslararası iş birliği ve koordinasyonun artırılması kritik bir rol oynar. Dünya Sağlık Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin güçlendirilmesi, bilgi ve deneyim paylaşımının artırılması ve ortak araştırma projelerinin teşvik edilmesi önerilir.

Sürdürülebilir sağlık hizmetleri için finansal planlamanın optimize edilmesi gerekmektedir. Sağlık harcamalarının etkin kullanımı, kaynak israfının önlenmesi ve maliyet açısından verimli hizmet modellerinin geliştirilmesi için stratejiler oluşturulmalıdır. Bu kapsamda, yeşil hastane uygulamaları gibi çevre dostu yaklaşımların da benimsenmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, Covid-19 pandemisi, sosyal devlet anlayışının ve güçlü bir sağlık sisteminin önemini açıkça ortaya koymuştur. Yukarıda sunulan önerilerin hayata geçirilmesi, gelecekte yaşanabilecek sağlık krizlerine karşı toplumun daha hazırlıklı olmasını sağlayacak ve bireylerin yaşam kalitesinin artırılmasına katkıda bulunmak için devlet kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir iş birliği gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2020). Çiftçilere ve Balıkçılara Nakdi Hibe Yardım Desteği. https://www.adana.bel.tr/panel/uploads/du_yuru_v/dosya/ciftcilere-ve-balikcilara-nakdi-hibe-yardim-destegi.pdf. (11/10/2023).
- Akgün, O., & Yalman, F. (2022). Türkiye’de Covid-19 Salgınının İlk Döneminde Uygulanan Hükümet Politikalarının Kriz Yönetimi Bakış Açısıyla İrdelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(83), 1408-1421. <https://doi.org/10.17755/esosder.880564>
- Akova, S., & Kantar, G. (2021). Effects Of Voluntary Activities Of University Students On Reputation Management Strategies Of Universities: Sample Of Public University. *Journal of Public Affairs*, 21(1), e2149.
- Aktan, C. C. (1993), Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme, Ankara: Takav Matbaası.
- Aktan, C. C. (1995), 21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet, Kamu Ekono misinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Aktan, C. C. ve Kıvrak, Ö. “Sosyal Devletin Doğuşu ve Gelişimi”, http://www.canaktan.org/politika/refah_devleti/dogusu-gelisim.htm, (02/09/2022).
- Akyıldız, Y., & Abay, A. R. (2017). Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(15), 141-157. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.372776>
- Akyüz, M., (2021), Salgın Hastalıklar, Sosyal Sorunlar ve Halk Sağlığı Bağlamında Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet “Social Work”, Ed.: Abidin Özdemir, Sosyal Hizmet Dergisi, ss. 33-37
- Algan, B. (2007). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması. Ankara: Seçkin Yayınları,
- Altan, Ö. Z. (2009). Sosyal Politika Dersleri. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1987.
- Anadolu Ajansı (AA). (2021). Bakan Zehra Zümrüt Selçuk: Sosyal Koruma Kalkanı Kapsamındaki Yardımlar 60 Milyar Lirayı Aştı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-zehra-zumrut-selcuk-sosyal-koruma-kalkani-kapsamindaki-yardimlar-60-milyar-lirayi-asti/2210501>. (23/01/2023).
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2020). Başkan Yavaş’tan Çocuklara Eğitim Desteği. <https://www.ankara.bel.tr/haberler/baskan-yavastan-cocuklara-egitim-destegi/> Erişim Tarihi: 12/10/2023
- Aristoteles. (2015). Nikomakhos’a Etik. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayıncılık.

- Aydın, K. (2020). Küresel Salgın Sonrasında Sağlık Hizmetlerinin ve Ekonomisinin Geleceği. Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği, 95-111.
- Aydın, M. K. ve Çakmak, E. E. (2018). Sosyal Devlet ve Türkiye. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (2), s. 1-12.
- Azrak, A. Ü. (2011). Sosyal Devlet ve 1961 Türk Anayasasının Sistemi. Journal of Istanbul University Law Faculty, 27 (1-4), s. 208- 224.
- Balkır, Z. G. (2009). Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları,
- Başbuğ, A. (1999). “Liberal Siyaset ve Sosyal Devlet,” Yeni Türkiye, Sayı.25, Ocak-Şubat 1999.
- Başterzi, S. (2005). Türkiye’de Feshe Karşı Koruma Hukuku Reformunun Sosyal ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 54 (3), ss. 53-94.
- Belenli, T. (2012). Türkiye Cumhuriyeti Devletinde sosyal devlet olgusu ve sosyal politikalar: 1923-1938 (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Benin, M. H., & Nienstedt, B. C. (1985). Happiness İn Single-And Dual-Earner Families: The Effects Of Marital Happiness, Job Satisfaction, And Life Cycle. Journal of Marriage and the Family, 975-984.
- Berkay, F. (2013), “1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, C.4, S.9. s.1-20
- Birinci, M, Bulut, T. (2020). Covid-19’un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. Sosyal Çalışma Dergisi, 4(1) , 62-68.
- Boratav, K., (2003), Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitapevi, Ankara
- Boyacı, İ. (2020). Türkiye Sağlık Sisteminin Dönüşümü (2003-13): Covid-19 Pandemisi ile Mücadele Sürecinde Sağlık Reformlarına Yeniden Bakış. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19(37), 59-80.
- Bulut, N. (2001). Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı. Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce’ye Armağan (pp.321-335), İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Burden, T. (1998). Social Policy and Welfare: A Clear Guide. London: Pluto Press.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2020). Evde Konser Zamanı. <https://www.bursa.bel.tr/evde-konser-zamani/haber/28876>. (13/10/2023).

- Cansever, İ. H. (2021). Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Sağlık Politikaları. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6(COVID-19 ÖZEL SAYISI), 86-104.
- Cevizci, A. (2000). Felsefe Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chow, H.P.H. (2005), "Life Satisfaction among University Students in a Canadian Prairie City: A Multivariate Analysis", Social Indicators Research, 70, 139-150.
- Çavdar, T. (1922). “Türkiye’de Liberalizm (1980-1990)”, Ankara: İmge Yayınları.
- Çelik, A. (2004). “Ab Sürecinin En Uyumsuz Alanı: Sosyal Haklar”, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4761/ab-surecinin-en-uyumsuz-alani-sosyal-haklar>, (26.10.2022).
- Çelik, A. (2004). AB Sürecinin En Uyumsuz Alanı: Sosyal Haklar <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4761/ab-surecinin-en-uyumsuz-alanisosyal-haklar> (26.10.2022).
- Çelik, A. (2010). Refah Devletinde Kriz Ve Yeniden Yapılanma. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (50), 301-320.
- Çelik, R. (2017). Selçuklu’da Bir Sosyal Hizmet Kurumu Örneği: Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7(15), 158-164. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.372778>
- Çelik, Y. (2019). Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz’in Sosyal Hizmet Uygulamaları. Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(14), 616-636.
- Çelikdemir, K. (2020). Covid-19 Salgınında Öğrenmenin Sürdürülmesi. (TEDMEM) <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salgininda-ogrenme-nin-surdurulmesi#note-3280-1>, (03.01.2023)
- Çetin, Ö. Z. (2021). Ülke Örnekleri Üzerinden Covid-19 Sürecinde Yerel Yönetim Uygulamaları ve Önlemleri. Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 2(1), 55-80.
- Çetinkaya, T.K. (2014). Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği, Ankara Barosu Dergisi, 2014 (4), s. 417-474.
- Çınar, F. & Oğuz, M. (2020). Türkiye’de Covid-19 Pandemisine Yönelik Stratejilerin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 2(2), 1-11.
- Çirkin, Z., & Göksel, T. (2016). Mutluluk ve Gelir. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71(2), 375-400. https://doi.org/10.1501/SBFder_00000002397
- Darülaceze, Kuruluş Amacı, <https://www.darulaceze.gov.tr/media/0pln033t/kurulu%C5%9F-amaci.pdf>, (19.12.2024).

- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. Çalışma ve Toplum. <https://www.calismatoplum.org/makale/esitlik-mi-ayrimcilik-mi-turkiyede-sosyal-devlet-cinsiyet-esitligi-politikalari-ve-kadin-istihdami> (17.09.2022)
- Demir Çelebi, Ç. ve Yukay Yüksel, M. (2014). Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uygulamalarına Bir Bakış. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 4(2), 175-202.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. Psychological Bulletin, 95(3), 542-575.
- Diener, E., & Ryan, K. (2009). Subjective well-being: A General Overview. South African Journal of Psychology, 39(4), 391-406.
- Diener, E., Kesebir, P., & Lucas, R. (2008). Benefits of Accounts of Well-Being For Societies and for Psychological Science. Applied Psychology: An International Review, 57, 37-53.
- Dilik, S. (1972). Türkiye’de Sosyal Sigortalar, İktisadi Açidan Bir Tahlil Denemesi, Ankara
- Dilnot, Andrew. Refah Devletinin Geleceği, (Çev.: Zeynel Bakıcı), http://www.canaktan.org/politika/anti_leviathan/diger-yazilar/baskicirefah.devleti.pdf, (29.03.2023).
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir Belediyesi Evde Çekilen En İyi Fotoğrafları Ödüllendiriyor. <http://www.diyarbakir.bel.tr/haberer/1799-spordaire.html>. (13/10/2023).
- Dockery, A. M. (2003). Happiness, Life Satisfaction and the Role of Work: Evidence from two Australian Surveys. Paper Presented at 10th National Conference on Unemployment. Newcastle: https://worlddatabaseofhappiness_archive.eur.nl/hap_bib/freetexts/dockery_am_2003.pdf. (13/10/2023).
- Doğan, E., & Özman, R. (2023). Roma’da Bir Sosyal Yardım Uygulaması: Alimentum. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 129-140. <https://doi.org/10.54282/inijoss.1285204>.
- Doğan, Ö. (2000). Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek. Doğu-Batı Dergisi, Yıl:4 Sayı:13, Kasım, Aralık, Ocak 2000-01.
- Doğan, T., Sapmaz, F. ve Çötök, N. A. (2013). Öz-Eleştiri ve Mutluluk. Kastamonu Eğitim Dergisi, 21(1), 391-400. <https://app.trdizin.gov.tr/dokumanapplication/pdf>. (13/10/2023).
- Döğüş, S. (2018) Ortaçağ Anadolu’sunda Bir Kadın Teşkilâtı: Bâcıyân-ı Rûm <https://benimgozumden.wordpress.com/haymenana/>, (19.12.2024).
- Durdu, Z. (2009). Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Sayı 22, s. 37- 50.

- Easterlin, R. (2013). Happiness, Growth and Public Policy. *Economic Inquiry*, 51(1), 1-15.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2015). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*. Ankara: Orion Kitabevi
- Ergenay, O. (2021). Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Sağlık Harcamaları ve Covid-19 Sürecinde Seçilmiş Ülke Örnekleri. Süleyman Demirel Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Erol, S. I. (2019). Türk sosyal güvenlik sisteminde sosyal hizmetler: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları kapsamında. Ankara, Türkiye: İksad Yayınevi.
- Ersoy, A. F., & Dikici, E. (2018). Osmanlı Döneminde Sosyal Hizmet Faaliyetleri Yapan Bazı Kuruluşlar. *Third Sector Social Economic Review*, 53(2), 576-594.
- Erten, H. (2001). Hz. Ömer Döneminde Sosyal Yapı ve Değişme. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 175-193.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir Denetime Yoğunlaştı. <https://www.erkurum.bel.tr/GuncelHaber-buyuksehir-denetime-yogunlasti/29/829727.html>. (12/10/2023).
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi. (2020). Eskişehir Büyükşehir COVID-19 Eylem Planını Kararlılıkla Uyguluyor. http://cepte.eskisehir.bel.tr/icerik_dvm.php?icerik_id=5676&cat_icerik=1&menu_id=24. (08/10/2023).
- Etiler, N. (2020). Yerel Yönetimler ve Salgınlarla Mücadele. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part11.pdf, s.67-73 (08/10/2023).
- Farabi. (1993). *Mutluluk Yoluna Yönelme*. (H. ÖZCAN, Çev.) İzmir: DEÜ Yayınları.
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir İş Birliğinde Kurulan Çağrı Merkezi İçin Eğitimlere Başlandı. https://gaziantep.bel.tr/tr/haberler/bu_yuksehir-is-birliginde-kurulan-cagri-merkezi-icin-egitimlere-baslandi. (09/10/2023)
- Gerdtham, U. G., & Johannesson, M. (2001). The relationship between happiness, health, and socio-economic factors: results based on Swedish microdata. *The Journal of Socio-Economics*, 30(6), 553-557.
- Gezgin, S. (2017). Sosyal Devlet. *Yurttaşlık ve Çevre Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 55- 77
- Gough, I. (2018). Refah Devleti (Çev.Kamil Güngör). *New Palgrave Dictionary of Economics*, Vol 4, s.895- 997, UK: Palgrave Macmillan

- Gökdemir Dumludağ, Ö. (2011). Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gören, Z. (2000). Sosyal Devlet, Seyfullah Edis'e Armağan. İzmir: DEÜ Yayını.
- Gören, Z. (2020). Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Göze, A. (1976). Sosyal Devlet Sistemi. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Göze, A. (1995a) Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Göze, A. (1995b). Liberal, Marxist, faşist ve sosyal devlet (3. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Göze, A. (2007). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler. İstanbul: Beta Yayınları
- Gözler, K. (2019). Türk Anayasa Hukuku. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Greve, B. (1998). Historical dictionary of the welfare state. London: Scarecrow Press.
- Guo, Y. R., Cao, Q.D., Hong, Z.S., Tan, Y.Y., Chen, S.D., Jin, H. J., Tan, K. S., Wang, D. Y., Yan, Y., (2020), "The origin, transmission and clinical therapies on coronavirus disease 2019 (Covid-19) outbreak- an update on the status", Military Medical Research, 7(1): 11
- Gümüş, A. T. (2010). Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 18, Sayı 2, s. 117- 158
- Günday, M. (2011). İdare Hukuku. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Güneş, F. (2012). Göç, yoksulluk ve sosyal politika. İktisadi Araştırmalar Vakfı, 183-199.
- Gürses, D. (2007). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.17, S.1, ss.59-74.
- Güzel, A. ve Okur, A. R. (1998). Sosyal Güvenlik Hukuku, (6. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Hakimiyet Gazetesi. (2020). Büyükşehir'in Korona Anketinden Vatandaş Memnuniyeti Çıktı. <https://www.hakimiyetgazetesi.com/haber/buyuksehirin-korona-anketinden-vatandas-memnuniyeti-cikti-28089.html#comment>. (14.01.2025)
- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (HSGM), (2021). 2021 Yılı Birim Faaliyet Raporu. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Raporlar/HSGM_2021_Birim_Faaliyet_Raporu.pdf. (31/07/2023).
- Hasöksüz, M., Kılıç, S., & Sarac, F. (2020). Coronavirüsler ve Sars-Cov-2. Türk Tıp Bilimleri Dergisi, 50(3), 549-556.
- Haybron, D. (2013). Happiness: A very short introduction. Oxford: Oxford University Press.

- Horley, J., & Lavery, J. J. (1995). Subjective Well-Being And Age. *Social Indicators Research*, 34(2), 275-282.
- İndependent. (2020). Kira ertelemeleri başladı: İlk adım Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden <https://www.indyturk.com/node/147856/haber/kira-ertelemeleri-ba%C5%9Fad%C4%B1-ilk-ad%C4%B1m-ankara-b%C3%BCy%C3%BCk%C5%9Fehir-belediyesinden>. (10/10/2023)
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020). Pandemi Döneminde İBB'den Halk Sağlığına Psikolojik Destek. <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/36602>. (13/10/2023).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2020). İzmir'in Metro İstasyonlarında Maskematik Dönemi. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-in-metro-istasyonlarında-maskematik-donemi/43494/156>. (09/10/2023).
- Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High Income Improves Evaluation Of Life But Not Emotional Well-Being. *Proceedings of the national academy of sciences*, 107(38), 16489-16493.
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir'den Meydanlara Dezenfekte Hizmeti. <https://kahramanmaras.bel.tr/haber/2020/03/14/buyuksehirden-meydanlara-dezenfekte-hizmeti>. (09/10/2023).
- Kaleli, H., & Topuz, H. (2010). Eski Türk Devletlerinde Sosyal Devlet Geleneği ve Ahilikte Esnaf Sandığının Rolü. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Habarşısı*, S, 1-2.
- Kantar, D. G. (2016). Türk Siyasetinde Politik Dil Kullanımı: Binali Yıldırım, Kemal Kılıçdaroğlu ve Devlet Bahçeli'nin; 7 Ağustos 2016 "Demokrasi ve Şehitler Mitingi" Söylemlerinin İçerik Analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (2), 184-213.
- Kantar, G. (2019). Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Kamu Politikaları. G. Y. Kurular içinde, *Kamu Politikalarına Sosyal Bakış Farklı Disiplinler, Ortak Anlayış* (s. 19). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kantarcı, H., B., (2003) Sosyal Devlet, Sosyal Güvenlik ve Türkiye'de Zorunlu Askerlik Hizmeti. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, ss.75-85.
- Kap, D. (2020). Yerel Yönetimlerin Pandemiyle Mücadelesi (4) Salgınla Mücadelede Bütünlüklü Bir Politika Gerekli. <https://www.sivilsayfalar.org/2020/05/08/yerel-yonetimlerin-pandemiyle-mucadelesi-4-salginla-mucadelede-butunluklu-bir-politika-gerekli/> (03/10/2023).
- Kapıcı, H. Z. (2016). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kara, U. (2013). *Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü*. Adana: Karahan Kitabevi.

- Karcıoğlu, Ö. (2020). What İs Coronaviruses, And How Can We Protect Ourselves? Phnx Med J., 2(1), 66-71.
- Kavas Bilgiç, A. (2020). Covid-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü. Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies), 31 (11): 2084-2112.
- Kayıkcı, S. (2021). Türkiye’de İnfluenza Pandemisi Politikası Analizi: Covid-19 Örneği. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (43), 333-345.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2020). Sokak Hayvanlarımızı Da Unutmadık. <https://www.tbb.gov.tr/birligimiz/mudurlukler/proje-ve-finansman-birimi/covid-19/belediyelerimizden-covid-19-haberleri/kayseri-buyuksehir-belediyesi-sokak-hayvanlarini-unutmadi/> (11/10/2023).
- Keyder, Ç. (1987). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, Çev. S. Tekay, İstanbul: Verso
- Kıran, Ş. E. (2023). Vakıf kültürünü Anadolu’ya taşıyan medeniyet: Selçuklu. <https://www.ticarihayat.com/vakif-kulturunu-anadoluya-tasiyan-medeniyet-selcuklu>, (29/12/2024).
- Kol, E., (2014). Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye, Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, C.3 S.5, s.15-31.
- Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (KİSKİ). (2020). Konya Büyükşehir'den Koronavirüs Tedbirler. <https://www.koski.gov.tr/haber/konya-buyuksehir--039-den-koronavirus-tedbirleri-2020-03-16-58>. (08/10/2023).
- Koray M. (2000). Sosyal Politika, Bursa, Ezgi Kitabevi
- Koray, M. (2003). Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği, Görüş Dergisi, Tüsiad Yayınları, Sayı:57, Aralık 2003 s.67.
- Köprülü, B. (1951). Tarihte Vakıflar. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(3-4), 479-518.
- Köroğlu, K. (2019). Eski Mezopotamya ve Mısır Tarihi. Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 53- 71
- Larson, R. (1978). Thirty years of research on the subjective well-being of older Americans. Journal of gerontology, 33(1), 109-125.
- Lear, J. (2004). Mutluluk, ölüm ve yaşamın ortak alanı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., & Diener, E. (2004). Unemployment Alters The Set Point For Life Satisfaction. Psychological Science, 15(1), 8-13.
- Malatya Büyükşehir Belediyesi. (2020). 600 Bin Maske Büyükşehir Belediyesine Teslim Edildi. http://m.malatya.bel.tr/icerik/18/7989/600-bin-maske_buyuksehir-belediyesine-teslim-edildi.aspx. (09/10/2023).

- Mardin Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir Belediye Zabıtasından HES Kodu Denetimi. 08 19, 2020 Tarihinde <https://www.mardin.bel.tr/tr-tr/haber/buyuksehir-belediye-zabitasindan-hes-kodu-denetimi/104375> (12/10/2023).
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir’den Personele “Ebeveyn Farkındalık Eğitimi”. <https://www.mersin.bel.tr/haber/buyuksehir-denpersoneler-ebeveyn-farkindalik-egitimi>. (08/10/2023).
- Muğla Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir, Sosyal Hizmetleriyle İhtiyaç Sahibi Vatandaşların Yanında. <https://www.mugla.bel.tr/haber/buyuksehir-sosyal-hizmetleriyle-ihitiyac-sahibi-vatandaslarin-yaninda>. (11/10/2023).
- O'Connor, K. J. (2017). Happiness and Welfare State Policy Around the World. *Reviwe of Behavioral Economics* , 4(4), 397-420.
- Özaydın, M. (2008). Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 10, S.1., Ss.163-180.
- Özbek, N. (2002). Osmanlıdan Günümüze Sosyal Devlet, Toplum ve Bilim. Sayı:92, Bahar, 7-32
- Özbek, N. (2006). Cumhuriyet Türkiye’inde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Özbudun, E. (2003). Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Basım ve Yayıncılık.
- Özcan, G., (2009). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Maliye Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Özcan, T. (2022). Vakıf (İslâm’da)https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/vakif_islamda. (01/12/2024).
- Özdemir, Ç. (2017). Bütüncül sosyal politika modeli. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117(230), 27-44.
- Özdemir, S. (2004). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:69, 2004, s. 34.
- Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İstanbul: İTO Yayınları.
- Öztürk, N. (2004). Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Vakıflar’, Cumhuriyetin 80. yılında uluslararası vakıf sempozyumu [Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu 2003: Ankara Yayın Koordinatörü Burhan Ersoy; Yay. Haz. Mehmet Narince, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2004, Ankara.
- Pala, K. (2020). Covid-19’un Epidemiyolojik Özellikleri, Multidisipliner Covid_19 Sürekli Tıp Eğitimi Pandemi Kitabı, (Ed. Cem Heper), Bursa: Tabip Odası Yayınları.

- Pavot, William ve Ed Diener (1993), Review of the Satisfaction With Life Scale. Psychological Assessment, 5 (2): 164-172.
- Peterson, C, Park, N. ve M.E.P. Seligman (2005). Orientations To Happiness And Life Satisfaction: The Full Life Versus The Empty Life. Journal of Happiness Studies, 6, 25-41.
- Petring, A. (2012) Sosyal Devlet ve Sosyal Demokrasi (Çev: Recai Hallaç). Sosyal Demokrasi El Kitabı 3, Akademie Soziale Demokratie, Friedrich Ebert Vakfı, Siyaset Akademisi Birimi, Bonn, Türkçe baskı: İstanbul.
- Sabah Gazetesi. (2020). Toplum Bilimleri Kurulu Nedir, Kimlerden Oluşuyor, Görevi Nedir? https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/04/07/toplum_bilimleri-kurulu-nedir-toplum-bilimleri-kurulu-gorevi-nedir-kimlerden-olusuyor?paging=2. (15/08/2023).
- Sabuncu, Y. (2012). Anayasaya Giriş (15. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Sakarya Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir Ekipleri Her Daim Göreve Hazır. <https://www.sakarya.bel.tr/tr/Haber/buyuksehir-ekipleri-her-daim-goreve-hazir/17060>. (10/10/2023).
- Sallan Gül, S. (2006). Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa! (2.Baskı). Ankara: Ebabil Yayınları.
- Servet, O. (2017). Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi. Akdeniz İİBF Dergisi, 35, 16-42. doi: 10.25294/auibfd.322607.
- Seyyar, A. (2005). Sosyal Güvenlik Terimleri: Ansiklopedik Sözlük. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Sezer, C., & Metin, Ö. (2013). Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922). Tarih Araştırmaları Dergisi, 32(54), 167-182. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000558
- Sousa, L., & Lyubomirsky, S. (2001). Life Satisfaction. J. Worell içinde, Encyclopedia of Women and Gender: Sex Similarities and Differences and The Impact of Society on Gender (2. b., s. 667-676). San Diego: CA: Academic Press.
- Sözer, A. N. (1997). Sosyal devlet uygulamaları. Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti Yayınları.
- Sözer, A. N. (1998). Türkiye'de Sosyal Hukuk. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- Steptoe, A., Deaton, A., & Stone, A. A. (2015). Subjective Wellbeing, Health, And Ageing. The Lancet, 385(9968), 640-648.
- Sturman, L.S., Holmes, K.V. (1983). The Molecular Biology Of Coronaviruses, Advances In Virus Research, 35-112.
- Sunal, O. (2011). Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.66, S.3, s.283-305.

- Şahin, F. (1999). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Refah Politikası Süreçlerine Katılımı (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE, 1999), s. 5.
- Şaylan, G. (1994). Değişim, küreselleşme ve devletin yeni işlevi. Ankara: İmge Kitabevi
- Şeker, M., (2011). Mutluluk Ekonomisi. Sosyoloji Konferansları, 39: 115-140.
- Şenocak, H. (2009). Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (56).
- Şenocak, H. (2010). Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi. Journal of Social Policy Conferences, vol. 0, no. 56, s.409- 468.
- Şolt, H. B. H. (2021). Covid-19 Pandemisinde Kentlerde Yaşanan Değişimler Ve Kentsel Hizmetler. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(15),39-47.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2021). 2021 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.aile.gov.tr/media/100242/2021-yili-faaliyet-raporu.pdf>. (28/04/2023).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020). Ülkemizin Maruz Kaldığı Virüs Tehdidinin En Kısa Sürede Bertaraf Edilmesi İçin Devlet Olarak Tüm İmkânlarımızı Seferber Ettik. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/117037/-ulkemizin-maruz-kaldigi-virus-tehdidinin-en-kisa-surede-bertaraf-edilmesi-icin-devlet-olarak-tum-imb-nlarimizi-seferber-ettik>. (19.02.2023).
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020a). 65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi (21 Mart 2020). <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-veustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikmayasagi-genelgesi>. (16/08/2023).
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020b). 81 İl Valiliği'ne Koronavirüs Tedbirleri Konulu Ek Genelge Gönderildi. <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi-08-09-20>. (09/10/2023).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2020a). Salgın Hastalık Dönemlerinde Psikolojik Sağlamlığımızı Korumak. http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/30112459_ailecocuk.pdf, (03.01.2023).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2020b). Bir Covid-19 Kazanımı: 'Özelim Eğitimdeyim'. <http://www.meb.gov.tr/bir-covid-19-kazanimi-ozelim-egitimdeyim/haber/20923/tr>. (04.01.2023).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2020c). İlkokul Öğrencilerine İki Yeni Çalışma Seti. <http://www.meb.gov.tr/ilkokul-ogrencilerine-iki-yeni-calisma-seti/haber/21395/tr>. (04.01.2023).

- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2021a). 23 Milyon Yardımcı Kaynak, Öğrencilere Ücretsiz Ulaştırıldı. <http://www.meb.gov.tr/23-milyon-yardimci-kaynak-ogrencilere-ucretsiz-ulastirildi/haber/24888/tr>. (09.01.2023).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2021b). Meslek Dersi Kitapları İlk Kez "Ücretsiz Kitap" Kapsamına Alındı. <http://www.meb.gov.tr/meslek-dersi-kitaplari-ilk-kez-ucretsiz-kitap-kapsamina-alindi/haber/24014/tr>. (09.01.2023).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2021c). Tablet Bilgisayar Desteğinin 12. Fazında, 42 Bin 873 Tablet Daha 62 İldeki Öğrencilerimize Ulaşıyor. <http://www.meb.gov.tr/tablet-bilgisayar-desteginin-12-fazinda-42-bin-873-tablet-daha-62-ildeki-ogrencilerimize-ulasiyor/haber/23030/tr>. (09.01.2023).
- T.C. Resmî Gazete. (1951). Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın (ILO) 98 No'lu örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı sözleşmesi. (Resmî Gazete, 14 Ağustos 1951, No. 7884).
- T.C. Resmî Gazete. (1999). 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu. (23810, 08 Eylül 1999).
- T.C. Resmî Gazete. (2020a). 2399 sayılı Cumhurbaşkanı kararı (14.04.2020 tarih ve 31099 sayılı Resmî Gazete).
- T.C. Resmî Gazete. (2020b). 7244 Sayılı Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik Ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (31102, 17 Nisan 2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020a). Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Rehberi Genel Bilgiler <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/covid-19rehberigenelbilgileripidemiolojivetanipdf.pdf> (06/08/2023).
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020b). Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Rehberi. <https://acilafet.saglik.gov.tr/Eklenti/37175/0/covid-19rehberipdf.pdf> (06/08/2023).
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020f). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/40174/0/2020-faaliyet-raporupdf.pdf>. (06/08/2023).
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2021). Günlük Aşı Verileri. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/>. (06/08/2023)
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020c). Filyasyon ve İzolasyon Takip Sistemi. sbsgm.saglik.gov.tr: <https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-73584/fitas.html> (21/12/2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020d). Haberler. <https://www.saglik.gov.tr/TR,25639/haberler.html>. (15/08/2023).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020e). Sağlık Çalışanlarına Ücretsiz Ulaşım Ve Konaklama İle İlgili Düzenleme Yapıldı. <https://yhgm.saglik.gov.tr/TR,64663/saglik->

- calisanlarina-ucretsiz-ulasim-ve-konaklama-ile-ilgili-duzenleme-yapildi.html. (09/10/2023).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020g). Covid-19 nedir? <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>, (31/12/2023)
- Tabakoğlu, A. (2006). Osmanlı Sosyal Devlet Anlayışı. Sosyal Politikalar Dergisi, Sayı:1, Güz, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (2008). Zekât ve Gelir Dağılımı, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât (Ss. 125-146). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Talas, C. (1991). Öğretilerde sosyal devlet. İnsan Hakları Yıllığı, 13, 94-95.
- Talas, C. (1992). Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talas, C. (1997). Toplumsal Ekonomi ve Çalışma Ekonomisi, İmge Kitabevi, Ankara,
- Talas, C. (1999). Cahit ekonomik sistemler (5. baskı). İmge Kitabevi.
- Talas, C. (2011). Demokrasi, Sosyal Demokrasi; Sendikal Haklar ve Özgürlükler. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 45 (1-4).
- Tanör, B. (1978). Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar. İstanbul: May Yayınları.
- Tanrıverdi, H. (2003). Hz. Ömer dönemi sosyal devlet uygulamaları üzerine bir inceleme. İslami Araştırmalar Dergisi, 16(4), 672-677.
- Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir Belediyesi Kovid-19'la Etkin Mücadelesini Sürdürüyor. <http://www.tekirdag.bel.tr/haber/31246> (12/10/2023).
- Tokol, A. (1997). Sosyal Politika. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın, Bursa.
- Tokol, A. (2000). Sosyal Politika. Bursa: Vipraş A.Ş, 2. Baskı
- Tokol, A. (2011). Sosyal Politika. Dora Yayınları.
- Topkaya, Ö., (2016). Sosyal Politika Bağlamında Dünyada Sağlık Politikalarının Tarihsel Gelişim. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.21, S.2, ss.707-722.
- Topuz, S. K. (2009). Türkiye'de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001–2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları. Alternatif Politika Dergisi, C. 1, S. 1, ss.115-136.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir'den Sosyal Yardım Atağı. <https://www.trabzon.bel.tr/haber-detay.aspx?id=32495> (11/10/2023).
- TRT Haber, (2021). Vefa Sosyal Destek Grupları 21 Milyonu Aşkın Hizmeti Vatandaşa Ulaştırdı. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/vefa-sosyal-destek-gruplari-21-milyonu-askin-hizmeti-vatandasa-ulastirdi-573270.html> (16/08/2023).

- Tuncay, M. (1997). Siyasi Tarih (1908-1980). Türkiye Tarihi 5, 1980-1995, Der, S. Akşin, İstanbul: Cem Yayınları
- Turan, A. ve Çelikyay, H. (2020). Türkiye'de Covid-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 3 (1): 1-25.
- Tuz, A. N. (2010). Küreselleşme sürecinde refah devletinin dönüşümü ve sivil toplum kuruluşlarının rolü (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Türkdoğan, O. (1996). Türk Tarihinin Sosyolojisi. Turan Yayıncılık, İstanbul.
- Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), (2020). TÜBA Assessment Report On Covid19 Global Outbreak. Ank
- Türkiye Cumhuriyeti. (1924). 1924 Anayasası. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>
- Türkiye Cumhuriyeti. (1961). 1961 Anayasası. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>
- Türkiye Cumhuriyeti. (1982). 1982 Anayasası. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>
- Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA), (2023). Türkiye'nin Sağlık Altyapısı ve Covid-19 Yönetim Süreci. <https://www.tga.gov.tr/turkiyenin-saglik-altyapisi-ve-covid-19-yonetim-sureci/> (02/08/2023)
- Uğurlu, A. (2002). Sosyal güvenlik. Türkiye'de Çalışan Çocuklar Semineri, Ankara.
- University World News (UWN). (2021). Pandemide Engelli Öğrencileri Düşünmek. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20210119103539813>. (23/01/2023).
- Urhan, G. ve Aslankoç, S. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2(69), 945- 980.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Tarihte Vakıflar. <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/tarihte-vakiflar>, (09/12/2024).
- Van Büyükşehir Belediyesi. (2020). Büyükşehir Belediyesi'nden Yoğun Hasta Nakil Mesaisi. https://van.bel.tr/HaberDetay/buyuksehir-belediyesinden_yogun-hasta-nakil-mesaisi-18042020181145.html. (10/10/2023).
- Veenhoven, R. (1996). The Study O F Life Satisfaction. (Ed.: W.E. Saris, R. Veenhoven, A.C. Scherpenzeel ve B.A. Bunting), Comparative Study o f Satisfaction with Life in Europ., Eötvös University Pres.
- Vergin, N. (2008). Siyasetin Sosyolojisi, Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar. İstanbul: Altan Basım.
- World Health Organization (WHO), (2020a). SARS-Cov-2 Variant – United Kingdom Of Great Britain And Northern Ireland, Disease Outbreak News

<https://www.who.int/csr/don/21-december-2020-sars-cov2-variant-united-kingdom/en/> (08/11/2022)

World Health Organization (WHO), (2020b). Novel Coronavirus (2019-Ncov), Situation Report-1. https://www.who.int/docs/default_source/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov.pdf, (01.10.2022).

World Health Organization (WHO), (2020c). Statement On The Second Meeting Of The International Health Regulations (2005) Emergency Committee Regarding The Outbreak Of Novel Coronavirus (2019-Ncov). Switzerland. [https://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second_meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency_committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second_meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency_committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)), (01.10.2022).

Yay, S. (2014). Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, C.3, S.9, ss. 147-161.

Yazgan, T. (1969). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yinanç, A., Kırcı Çevik, N., & Kantar, G. (2020). Türkiye’de Eğitim ve Sosyal Göstergelerin Mutluluk ile İlişkisi. JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy, 5(2), 50-60.

Yolcuoğlu, İ. Galip, (2012). Türkiye’de Sosyal Politika Ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi, Toplum ve Sosyal Hizmet”, C.23, S.2, s.145-158.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020ç). YÖK’ten Salgın Sürecinde Doktor Adaylarının Mezuniyetlerini Kolaylaştıracak Yeni Karar. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/intornlere-uygulamali-egitim-kolayligi.aspx>. (18/01/2023).

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020d). Üniversite Öğrencilerine Ücretsiz 6 Gb'lık "Uzaktan Eğitime Destek" Kotası. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/ogrencilere-egitime-destek-kotasi.aspx>. (18/01/2023).

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020e). YÖK, Engelli Öğrencilerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Sıkıntılara Yönelik Harekete Geçti. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelli-ogrenciler-icin-uzaktan-egitim.aspx>. (18/01/2023).

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020f). YÖK’ten Küresel Salgın İle Mücadele Kapsamında Yeni Düzenlemeler. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/kuresel-salgin-surecinde-yapisal-duzenlemeler.aspx>. (18/01/2023).

- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020g). YÖK'ten Tez Aşamasındaki Lisansüstü Öğrencilere Ek Süre Hakkı.
<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/lisansustu-ek-sure-hakki.aspx>. (18/01/2023).
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020ğ). YÖK Üniversitelere Kayıt Tarihini Öğrencilerin Talebi Üzerine Uzattı Üniversitelere Kayıt Yaptıracak Öğrencilere YÖK'ten Kayıt Uzatma Müjdesi.
<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yok-universiteye-kayit-tarihlerini-uzatti.aspx>. (18/01/2023).
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2021). Küresel Salgında Eğitim ve Öğretim Süreçlerine Yönelik Uygulamalar Rehberi.
<https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2021/kuresel-salginda-egitim-ve-ogretim-sureclerine-yonelik-uygulamalar-kilavuzu-2021.pdf>. Sayfa 1-20. (18/01/2023).
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020h). YÖK'ten Kovid-19 Hastası Ve Karantinada Olan Öğrencilere Kayıt Müjdesi.
<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/karantinada-olan-ogrencilere-kayit-mujdesi.aspx>. (18/01/2023).
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020a). Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirme Notu: 1.
https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/coronavirus_bilgilendirme_1.aspx. (18/01/2023).
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020b). Basın Açıklaması.
<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>. (18/01/2023).
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2020c). YÖK'ten Üniversite Öğrencileri İçin Kayıt Dondurma ve Erteleme Hakkı.
<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/erteleme-ve-kayit-dondurma-hakki.aspx#>. (18/01/2023).